

שיקון קל

הירחון לספרות

• חברה • ביקורת • תיאטרון • אמנות •

שנה כד' • גליון 241 • אדר ב' תש"ס • מרץ 2000 • 22 ש"ח

שיחת החודש -

מחמוד דרוויש:

שחררו אותי מהדיקטטורה של הקריאה מראש

גבריאל מוקד: משהו על ההיסטוריונים החדשים

מרסל רייך-רניצקי: מתוך "חיי" - האוטוביוגרפיה

שירה:

מחמוד דרוויש,

קארל לובומירסקי, יעקב שביט,

דן אלבו, אילן בושם,

רנה גנוסר (פרסום ראשון),

זהר פרידמן, אורה עשהאל

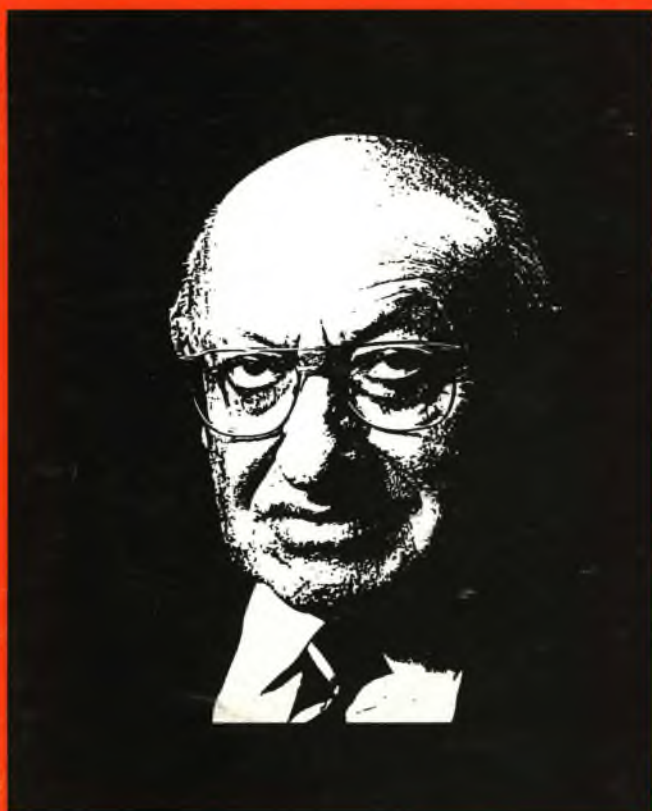
פרוזה:

רן יגיל, רביב יצחקי (פרסום ראשון)

עמוס לויתן - מצד זה

רוני סומק - חצי פינה

וכל המדורים הקבועים

עליהם ועל הכותב אותם, מנפרד וינקלר, שספר שיריו החדש, בעברית, יופיע בקרוב בהוצאת "כרמל".

באשר לשירת מקור: אזכיר את שיריה של רנה גנוסר, שהם פרסום ראשון בשירה, של ציירת, שרישומיה פורסמו פעמים רבות גם ב"עתון 77". ועוד: שיריה של אורה עשהאל מתוך ספרה החדש העומד לראות אור ב"ספרי עתון 77".

ומלים אחדות על פרופ' יעקב שביט. היסטוריון, פרוזאיקון ומשורר. פרסם בעיתוננו ממסותיו, מסיפוריו, ואף משיריו.

הפעם אנו מביאים המשך ל"הערותיו": 'הנשמה והשמים' - ספק שיר, ספק סיפור בשורות מרוסקות, ספק הגות פילוסופית - חוויה אינטלקטואלית עמוקה לקראת שיכיל להעמיק.

וכרגיל - רצף של רצנויות על ספרים חדשים, "מצד זה" - מדורו מעורר העניין של עמוס לויתן, "חצי פינה" - מדורו המפתיע תמיד של רוני סומק, ועוד, לשם יגיע הקורא השקדן בכוחות עצמו.

מכשף השבט

ברומה לשבטים החבוים עמוק במחשך היער, הרחק מהמאה העשרים ואחת, גם לשבט ש"ס יש מנהיגות. המכשף - הוא "המנהיג הרוחני". המנהיגות הכמו חילונית של ש"ס מנצלת אותו לצרכים פוליטיים-כוחניים.

חשוב להדגיש, הציבור הגדול שתומך בש"ס, בא משכבה סוציו-כלכלית הוקקה בהחלט למגן סוציאלי ואפילו תקיף. העניין הוא, שצמרת ש"ס דואגת, פשוטו כמשמעו, קודם כל לעצמה ולחוג מקורביה, והציבור איננו אלא "שמן על גלגלי" הפוליטיקה הש"סית.

עובדיה יוסף, המנהיג "הרוחני" של התנועה, מופעל על-ידי המנהיגות ה"פחות רוחנית", שהיא בעלת נטיה מאוד חומרית, יש אומרים, והיא המעודדת את ההתפרצויות המוורות, בנוסח מכשפי שבטים, כאמור, הרחוקים מן הציוויליזציה. הכשפים של עובדיה יוסף עובדים יפה, כי הם תמיד מכוונים לרצונותיו המודעים והמודחקים של השבט. לכן, אנשי השבט נאמנים ואומרים אמן לאחר כל סיאנס של הרב עובדיה. וזה האחרון, מתאם את המופעים שלו, בעיקר את תוכנם, עם המנהיגים הפוליטיים. ככה יוצא, שכוח בן 17 ח"כים, שנשלח לכנסת על-ידי ציבור שהחיים הפרלמנטריים רחוקים ממנו כמרחק מזרח ממערב, שהדמוקרטיה מעניינת אותו כקליפת השום, מנהל את ענייני המדינה בלהטוטי לשון מופרכים, מגוחכים ואפילו דוחים, מבית היוצר של המכשף הקשיש של השבט.

הקללות שהרעיף עובדיה הרב על יוסי שריד, דומות יותר לקללות שמשלחים ילדים זבי חוטם מאשר לדברי אדם בוגר, שלא לדבר, רב בישראל. ואף על פי כן, הלכו שבי, גם ראש הממשלה וגם פחדני מפלגת העבודה, אחרי דברי השטות והקלס של המכשף.

נכון, במשטר דמוקרטי רשאית כל קבוצה לפעול על-פי כוחה בפרלמנט ולהצביע בהתאם. נכון, גם גופים פוליטיים אחרים דואגים לאינטרסים של חבריהם ולמפעלי המפלגה. אבל בניגוד לש"ס, המפעלים שבחסות המפלגות השונות מתנהלים בתוך התחשבות בגבולות הסדר הציבורי ונקיון הכפיים של הנוגעים בדבר. ואצל ש"ס, לעומת זאת, ואולי בשל העדר מוחלט של תרבות דמוקרטית, מרשים לעצמם העסקנים הפועלים מתחת למטריה של המנהיגות, לעשות צחוק מנורמות ציבוריות.

לה ניסה יוסי שריד לשים קץ. מי יודע אם יעלה בידו ואם יהיה לו מספיק כוח פוליטי לקיים את אשר דרש.

דבר אחד מן הראוי לציין: 'מרצ' היא המפלגה הראשונה שהצהירה על נכונותה לעזוב את הממשלה, כלומר לוותר על השררה, להצביע עם הממשלה בכל הנוגע להסכמי השלום ולא לוותר על ניהול תקין. ועל כך, ועל עמידה איתנה ואמיצה, יאמר ליוסי שריד: יישר כוח וחזק ואמץ. ■

הגליון הזה

במשך למעלה מעשרים ושלוש שנות קיומו של "עתון 77", פרסמנו עשרות שירים של מחמוד דרוויש, ולא מעט רשימות הנוגעות ליצירתו. עשינו זאת, קודם כל בשל חשיבותה הסגולית של יצירתו, שהיא גם אפית וגם לירית, גם בעלת מטאפוריקה עשירה וצבעונית וגם פוליטית-לאומית. תכונות אלה מעמידות את דרוויש במעמד של משורר מוביל, אולי אף המוביל בספרות הפלסטינית. מעמד זה, בנוסף ליכולתו האישית להשפיע, על הרטוריקה המהוקצעת וההריפה בו זמנית - עשו אותו גם למנהיג פוליטי-לאומי. מעמדו בקרב הציבור הפלסטיני הוא הרבה מעבר למעמדו של משורר לאומי. מעמדו של דרוויש מעלה על הדעת את התפקיד הלאומי-תרבותי שמילא בזמנו ח"ג ביאליק בציבוריות היהודית בארץ ואף בקרב הציבור היהודי בעולם.

על כן, בפרוץ הוויכוח הסוער על דרוויש ותוכנית לימודי הספרות, לא נדהמתי ואף לא הייתי מופתע, משני טעמים: הערכתי שכך יקרה בקדנציה של יוסי שריד במשרד החינוך, מחד, ומאידך גיסא, הערכתי שהימין השוביניסטי-לאומני, הניחן בגינונים מובהקים של פאשיזם יהודי, יצא מכליו.

מבחינתי ומבחינת "עתון 77", החלטתו של שריד היא מובנת מאליה, אנחנו פועלים ברוח זאת עשרים ושלוש שנים, אין לנו אלא לברך את השר יוסי שריד על צעדו האמיץ, הצודק והנכון, שיש בו אולי גם תרומה לפיוס בין שני העמים.

על כן, החלטנו לתרום משלנו להבנה של יצירתו ושל השקפותיו של דרוויש, ולפרסם שיחה נרחבת שנערכה עמו על יצירתו בכלל ועל ספרו החדש שהופיע בימים אלה, בהוצאת "בבל", בתרגומו של מחמד חמוה ע'נאים. כאן גם המקום להודות למחמד חמוה ע'נאים ידידנו על תרומתו לקיום המפגש הזה.

בגליון זה אנחנו מפרסמים פרק ראשון מתוך האוטוביוגרפיה שכתב מרסל רייך-רניצקי, "הכוהן הגדול" של הספרות הגרמנית. יהודי יליד פולין, מבקר חריף ומטיל אימה, והוגה דעות מרתק. הספר האוטוביוגרפי, "חיי", שהופיע לפני שנה בקירוב, הפך לרב-מכר מיד עם הופעתו. הפרק תורגם מגרמנית על-ידי טלי שוורצשטיין.

לצדו, רשימה סוקרת על הספר, מאת צבי רפאלי.

לפני שנים, פרסמנו פרק מזכרונות-ילדות מתקופת מלחמת העולם השנייה שכתב גבריאל מוקד. בגליון זה, אנחנו מפרסמים פרק נוסף מרצף זכרונותיו של מוקד. בקורא את הפרווה הביוגרפית ואת ה"וריאציות" שכתב מוקד, לא פעם עולה בי המחשבה שאולי אנחנו מפסידים כותב פרוזה מוכשר, לטובת "עיסוק ציבורי" בענייני ספרות.

ועוד בגליון שלפנינו: סיפור ביכורים של רביב יצחקי, איש פרסום במקצועו, וסיפור של המספר, המבקר והעורך רן יגיל.

כשאני קורא את הפרווה העברית המודרנית, אני מעלה בדעתי את מאמרו המרתק של אסף ענברי (פרסם לא פעם גם ב"עתון 77") על מקורה של הפרווה העברית, דגש על העברית. על-פי ענברי, לא כל הפרווה שנכתבת בלשון עברית - היא פרוזה עברית. לא ארחיב כאן בנקודה זאת, רק אוסיף שהנחתו של ענברי מעניינת בעיקר בנסיונו למיין יצירות פרוזה על-פי קריטריון תנכ"י, הבא לומר שפרווה הממלאת תפקיד שמילא הסיפור התנכ"י, היא, ורק היא, פרוזה עברית. אני ממליץ בפני הקורא על המאמר הנ"ל, שהופיע בימים אלה בכתב-העת "תכלת". אולי עוד נעסוק בו אצלנו בהרחבה.

בחזרה לעניינינו. איני יודע עדיין, אם הפרווה בגליון זה היא "עברית", אבל הא מעניינת, בהחלט.

ועוד אזכיר בקצרה: קארל לובומירסקי, משורר גרמני מרתק, אציל פולני, נווד נצחי. תרגם משיריו - שאינם מוכרים לקורא בעברית - והוסיף דברים

נ.ב. בהמשך להתייחסות שהיתה במדור זה לפני כחודשיים, אנו חוזרים ומזכירים שמחיר המנוי מתעדכן (לאחר זמן רב) ל-200 ש"ח ל-11 גליונות (מחיר גליון בודד - 22 ש"ח).

בשער: מחמוד דרוויש; מרסל רייך-רניצקי

5	מחמוד דרוויש; מערבית: מחמד חמזה ע'נאים
7	דן אלבו
18	קארל לובומירסקי; מגרמנית: מנפרד וינקלר
19	רנה גנוסר (פרסום ראשון)
20	יעקב שביט
28	אילן בושם
29	זהר פרידמן
29	אורה עשהאל

פרווה

24	מרסל רייך-רניצקי: פרק מתוך "חיי"; מגרמנית: טלי שוורצשטיין
34	רביב יצחקי: פעם היתה עגלה (פרסום ראשון)
37	רן יגיל: הידידות הלבנה

מאמרים, מסות, רשימות

14	שיחה עם מחמוד דרוויש, יעקב בסר ומחמד חמזה ע'נאים
22	גבריאל מוקד: בין דיוק לעיוות (משהו על ההיסטוריונים החדשים)
27	צבי רפאלי על "חיי", ספרו האוטוביוגרפי של מרסל רייך-רניצקי

ביקורת ספרים

6	מירי פז על "ישעיהו ברלין - הביוגרפיה" למייקל אינגטייף
7	רעות בן-ישראל על "מישהו לרוץ איתו" לדוד גרוסמן
8	רחל שקלובסקי על "שרה, שרה" לרונית מטלון
9	יעל ישראל על "נערתו" לגילי לנדסמן
9	שמואל שתל על "בין קודש לחול" לראובן בן-יוסף
10	מירי פז על "סיפורת של 0" לפולין ריאוי
10	גד יעקבי על "מסוציאליזם לליברליזם" ליוסי ביילין
11	יעקב שי-שביט על "השמש יפנה ויבוא" למשה יצחקי
11	אביבית רוח על "ריקוד המשוגעת" לשו ועל "שירים מאוחרים"
12	לטוביה ריבנר
12	ניצה גורביץ' על "מן המקום החדש" לאורי ברנשטיין
13	שמואל גולנט על "עיר הנוכחיה" למחמוד דרוויש

מדורים

	לפי שעה - יעקב בסר
4	המלצות עתון 77
11	חצי פינה - רוני סומק
	עמוס לויתן - מצד זה - על הדיון הציבורי בעניין לבנון, על "שירת דולן",
30	על "משמעות החיים" לאסא כשר ועל "עיר ומלוכה" לש"י עגנון

לכבוד עתון 77 ת"ד 16452 ת"א 61163
 אבקש מנ"ל לשנת 2000 - 2001

שם ושם משפחה _____
 כתובת _____
 טל' _____

מצורפת המחאה על-סך 200 ש"ח עבור 11
 גליונות כולל משלוח

בנק _____ סניף _____
 מס' המחאה _____

שנה כד' • גליון 241 • אדר ב' תש"ס • מרץ 2000 • 22 ש"ח

Iton 77

Literary Monthly

Editor: Jacob Besser
 Managing Editorial Board: Shimon Ballas,
 Amos Levitan, Shalom Ratzabi, Sasson
 Somekh, Rony Someck, Arie Sivan, Zvi
 Atzmon, Oded Peled, Dorit Peleg
 Vice Editor: Amit Israeli-Gilad
 Management and Graphic Design:
 Michael Besser

המרל: אגודת סופרים ואמנים לקידום הספרות והתרבות
 עמותה מס' 580075375
 בתמיכת משרד החינוך והתרבות, מינהל התרבות
 והאמנות.
 עיריית ת"א יפו - האגף לאמנויות.
 המערכת והמנהלה: טלפקס: 5619879, ת"ד 16452 ת"א
 המערכת אינה אחראית על תוכן המודעות.
 ביצוע: דפוס מופת-רומרין בע"מ
 לוחות: אוריב

עתון 77

ירחון לספרות ולתרבות

העורך: יעקב בסר
 חברי המערכת: שמעון בלס, עמוס לויתן, ששון סומך, רוני סומק,
 אריה סיון, צבי עצמון, דורית פלג, עודד פלד, שלום רצבי
 עורכת משנה: עמית ישראל-גלעד
 עיצוב ואיורים: מיכאל בסר
 יחסי ציבור: ניצה גורביץ'
 ניקוד: שמואל רגולנט
 מועצת המערכת: יצחק אורבך-אורפנו, גילה בלס, משה דור, נתן
 זך, א.ב. יהושע. [עורך רבין] ש. גיורא שוהם, אנטון שמאס

המערכת אינה עונה בכתב על פניות כותבים ואינה מחזירה כתיבי יד אלא אם צורפה אליהם מעטפה מבוטלת. חומר יש לשלוח רק בדואר רגיל כשהוא מודפס ברווח כפול על צד אחד של הנייר. רצוי לצרף דיסקט בתאום עם המערכת. פגישות עם העורך רצוי לתאם מראש. טל' 5619879

מאמרי מחקר מועברים ללקטורט מקצועי

דואר אלקטרוני ITON77@ACTCOM.CO.IL

אוה טיקה: **שיבת הבן**, מפינית: רמי סערי, הוצאת כרמל-ירושלים 2000, 165 עמ'

אם מתבצרת במרתף ביתה, מפחד בנה העתיד להתחרר מבית הכלא, בו היה אסור בעוון הריגה. במקום המסתור, היא משחזרת את חי המספחה - אם, אב ובן, משפחה רגילה ואוהבת לכאורה, ומנסה לגלות היכן היו הסימנים הראשונים להתפוררות, לאסון שפקד את המשפחה.

סופוקלס: **אדיפוס בקלונס**, מיונית: אהרן שבתאי, המועצה הציבורית לתרבות ולאמנות, המפעל לתרגום ספרי מופת 1999, 155 עמ'

הספר ה-18 בסדרת התרגומים למחזות יוניים של אהרן שבתאי. לאחר שנים של נדודים, מגיע אדיפוס העיוור לאתונה ומתחיל מפנה בגורלו. תסאוס מלך אתונה מעניק לו מחסה והוא הופך לקדוש ולגיבור לאומי. הוא בא חשבון עם בניו ועם קריאון שנידו אותו, מעתיא אהבה על בנותיו, ואז קוראים לו האלים לשוב אליהם.

המוטל בר-יוסף: **סימבוליזם בשירה המודרנית**, הוצאת הקיבוץ המאוחד, סדרת מושג 2000, 124 עמ'
על הסימבוליזם, שהיה זרם מרכזי באמנות ובספרות בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ועשרים, בשירת העולם ובשירה העברית.

יעקב אילי: **שירי החול, ממסעות יעקב יפתח ואליעזר בארץ ישראל**, הקיבוץ המאוחד 2000, 110 עמ'
"הנה באה הברידות" / אפשר לדבר בה לעת שקיעה / אפשר לקנות שיר מחבר משורר / ולחתום אותו בשמך / אפשר למות" (עמ' 94).

ויל סלף: **קופים דגולים**, מאנגלית: ורד שוסמן, הוצאת כנרת 2000, 416 עמ'
סאטירה: עולם בו שולטים הקופים ובני האדם הם המוצגים לראווה. סיימור דייקס, צייר וגרוש, מתערער לאחר לילה של סמים ומין פרוע, לעולם שבו הפכו כולם לשימפנזים. הסביבה מנסה לשכנעו שגם הוא שימפנזה, השרוי באשליית קיומו האנושי.

ציפי שחרור: **אהבה פרהיסטורית**, הוצאת עכשיו 2000, 44 עמ'
"אני כבר לא אצוד אריות / ולא ארכב על נמר / אני לא אלפות בזרועותי / צואר של ג'ירף. / רק אשב בעירום מלא / על כוכב / ובין שיני קיסם." (אני כבר לא, עמ' 24)

תדיאוש רוז'ביץ': **אכרון בצהרי יום**, מפולנית: רפי וייכרט, הוצאת עכשיו 2000, 85 עמ'

רוז'ביץ', מבכירי יוצרי פולין שלאחר מלחמת העולם השנייה, נתן ביטוי לחרדות דור ההתבגר בצלה של מלחמה ומשטר סטליטרי. "משוררי העבר / היו מאושרים / בצל העלמה / זמרו כילדים // אך בלילה חרק / עצנו זה / וממנו נתלה / גוף מבוהה".

תדיאוש רוז'ביץ' / אכרון בצהרי היום

אהוד בן-עזר: **המושבה שלי**, הוצאת אסטרונום 2000, 458 עמ'
רומן תשיעי לאהוד בן-עזר. כרוניקה של מושבה, מימי התורכים והבריטים ועד היום.

צרויה שלו: **בעל ואשה**, הוצאת קשת 2000, 341 עמ'
רומן על חי נישואים. בוקר אחד, מודיע אודי, בעלה של נעמה, כי אינו יכול לקום מהמיטה. בכך הוא מחולל מהפך בחיי הזוג שלהם.

ג'מייקה קינקייד: **אָני ג'ון / לוס**, מאנגלית: משה רון, הוצאת הקיבוץ המאוחד, הספרייה החדשה 2000, 198 עמ'
שני רומנים קצרים מאת הסופרת האפרו-אמריקאית ממוצא קאריבי - ג'מייקה קינקייד.

"אָני ג'ון" (מ-1985): ימי התבגרותה של נערה מגיל עשר עד שבע-עשרה. מערכת היחסים עם אמה ועם המקום האקוויטי - מסימביוזה ומחום חושני אל הניתוק והנטיעה ללימודים באנגליה. "לוס" (מ-1990) נכתב כהמשך. הגיבורה עובדת כנערת או-פר באמריקה. הניסיון לשמור על הזהות בעולם "החדש", האורבני והמנוכר.

יצחק לאור: **באביב אחרי המילואים**, הוצאת כתר 2000, 196 עמ'
קובץ סיפורים - חלקם ראו אור

בקובץ "מחוץ לגדר". הסיפורים מתארים את שולי הכרך, אנשי שוליים, "דמויות טרגיות וגרוטסקיות, הנמצאות ופועלות 'מחוץ לגדר'".

דוד פוגל: **חי נישואים**, הוצאת הקיבוץ המאוחד, הספרייה החדשה (הוצאה-מחודשת) 2000, 332 עמ'
הוצאה שלישית של הרומן שראה אור לראשונה ב-1929, וראה אור שוב ב-1986 והיה אז לרב מכר. על מערכת היחסים הסבוכה והאומללה בין גורדווייל העדין והכנוע לאשתו הכרונית תיאה, המתעללת בו.

חיים גורי: **עד עלות השחר**, הוצאת הקיבוץ המאוחד 2000, 159 עמ'
הוצאה מחודשת של ספר שראה אור לראשונה ב-1950 ונאסר להפצה מטעמי צנוורה צבאית. הספר ראה אור חודשים לאחר מכן, בהשמטות. מהדורה זו - קרובה ככל הניתן למהדורה המקורית - מביאה רשמים משחרור הנגב מהכיבוש המצרי. למהדורה נוסף הפרק "אל האח הלא ידוע" - סיפור שליחות מטעם ההגנה לאירופה לאחר השואה והפרק החותם: "עם הומן שעבר".

"כתר קצרים": סדרה חדשה של סיפורים קצרים בהוצאת כתר - בנסיון ליצור "ספרי כיס" ישראלים איכותיים.

סיפורים של - עמוס עוז: "מנזר השתקנים" מתוך "ארצות התן", דויד גרוסמן: "חמורים" מתוך "רץ", בתיה גור: "מבט כחול" מתוך "לא כך תיארתי ליי", א.א.ב. יהושע: "חתונתה של גליה" מתוך "כל הסיפורים", סיפורים שטרם ראו אור - סמי מיכאל: "הכנף השלישית", לימור נחמיאס: "פינג פונג חרדות", אהוד אשרי: "משחק

האמת והשקר", אורי אדלמן: "חתונה", וסיפור של סביון ליברכט מתוך ספר העומד לראות אור: "סואד".

יואל הופמן: **הלב הוא קטמנדו**, הוצאת כתר 2000, 237 קטעים
גבו של כלב המסטיף ניצת אדום. עגורים / עפים דרומה [לארצות חמות יותר] / וכמה מן המלאכים שמעל לראשו של / איציק [שמכנסי הגברדין שלו קשורים בחגורה של ז'מש צהוב] עפים גם הם / כברת דרך ושבים, כמו ילדים שאמם / קוראת להם לבוא לארוחת הערב."

ענת לויט: **ניקול ופייר**, הוצאת ידיעות אחרונות, ספרי חמד 2000, 11 עמ'

ספר פרוזה שני לענת לויט. "על נשים שהכרתי בעיר הולדתי ובכפרים כרחבי צרפת..." - נשים שהן חברות מאז לימודיהן בתיכון, שלוש שנה, ועל הקשר המיוחד שלהן עם מורתן, דניאל. "קינאתי בהן על יכולתן לשקף זו לזו כבמשחק מראות - אשה את חיי רעותה" (מתוך פתח דבר).

רות אלמוג: **האגם הפנימי**, הוצאת הקיבוץ המאוחד, ספרי סימן קריאה 2000, 42 עמ'

"פנטסיה מחקרית... על אודות האהבה". רות אלמוג מנסה לפענח דמויות מיתולוגיות של נשים בתרבות. המקור להשראה, למבט, הוא אגם העוסף קיום של אשה איזמרגד.

צור שיוף: **סערה היא מקום רגוע בשבילנו**, הוצאת הקיבוץ המאוחד, הספרייה החדשה 2000, 176 עמ'
על תמי, עיתונאית של אזורי סכנה ועל שלושה גברים, היודעים על קיומו של מקום נסתר בנגב - "אזור של כדירות", ומערכת היחסים המתפתחת ביניהם.

מחמוד דרוויש

מערבית: מחמד חמזה ע'נאים

איור: אסנת אבי-שלום

כָּאן נִמְצָאתִי וְלֹא נִמְצָאתִי
בְּרִכְבֹּת זֹו אִמְצָא
אֶת עֲצָמֵי שְׁנַת־מְלָאָה
בְּשֵׁתֵי גְדוּת שֶׁל נֶהַר מֵת בֵּינֵיהֶם
כְּמוֹת הַנְּעֵר
"הִלּוּאֵי שֶׁהַנְּעֵר אָבֵן הִיָּה..."

עֲבָרָה מֵהַר הַרְכֵּבֶת,
לְפָנַי עֲבָרָה, וְאֲנִי
כְּמוֹ תַחְנָה, אֲנִי יוֹדֵעַ
אִם לְקַבֵּל אוֹ לְהַפְרֵד מֵאֲנָשִׁים:
כָּלֵם, עַל רְצִיפֵי
בֵּית קָפָה,
וּמְשֻׁרְדִים,
פְּרָחִים
וְטֵלְפוֹן,
וְעֵתוֹנִים
וְסַנְדוּיֵצִים,
וּמוֹסִיקָה,
וְתָרוּז
מִמְשׁוֹרֵר אַחַר הַבֵּא וּמִמֵּתִין

עֲבָרָה מֵהַר הַרְכֵּבֶת,
לְפָנַי עֲבָרָה, וְאֲנִי
עֲדִין מְחַכֶּה

עברה הרכבת

עֲבָרָה מֵהַר הַרְכֵּבֶת,
כְּאִשֶׁר חִכִּיתִי
עַל הַרְצִיף לְרִכְבֹּת שְׁעֲבָרָה,
וְהִסְתַּלְקוּ הַנוֹסְעִים אֵל
יְמֵיהֶם... וְאֲנִי
עֲדִין מְחַכֶּה

הַכְּנוּרוֹת בּוֹכִים מֵרְחוֹק
וְאֲזוּ יֵשֵׂא אוֹתִי
עֲנֵן מִסְבִּיבָתוֹ
וְיִשְׁבֵר

הַגְּעוּגוּעִים אֵל דְּבָרִים מְסֻתָּרִים הֵיוּ
מִתְרַחֲקִים וּמִתְקַרְבִּים,
כִּי לֹא הִשְׁכַּחַה תְּרַחֵק אוֹתִי,
וְלֹא הִזְכֵּרוֹת תִּקְרַב
מֵאִשָּׁה
שֶׁאִם יָרַח מְרַגֵּשׁ אוֹתָהּ
הִיא תִצְעַק: אֲנִי הִירַח

הַרְכֵּבֶת מֵהַר עֲבָרָה,
זְמַנִּי לֹא הָיָה
עַל הַרְצִיף עִמִּי,
כִּי הִשְׁעוֹן הִשְׁתַּנָּה
מֵהַ שְׁעָה כַּעֵת?
אֵיזָה הוּא הַיּוֹם שֶׁבּוֹ אֲרַע
הַנֶּתֶק בֵּין אֲתֻמוֹל לְמֶתֶר
כְּאִשֶׁר הִצּוּעֵנִים גְּלוּ?

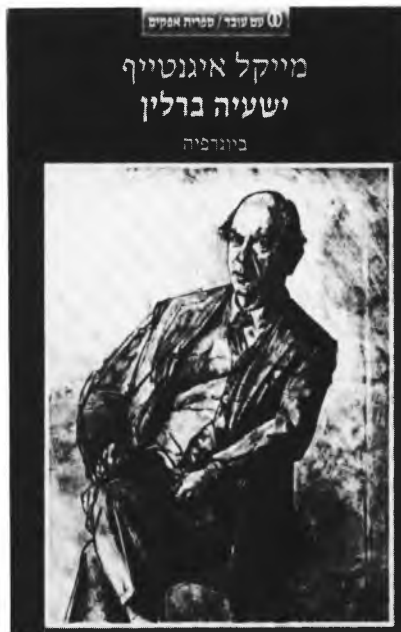
כָּאן נוֹלְדָתִי וְלֹא נוֹלְדָתִי
אִם כֵּן תִּשְׁלִים רִכְבֹּת זֹו
אֶת הַלְדָתִי הַמְּמֹאנֶת
וְיִלְכוּ סְבִיבֵי הַעֲצִים

שועל או קיפוד?

מייקל איגנטייף: ישעיהו ברלין, ביוגרפיה, מאנגלית, כרמית גיא, הוצאת עם עובד / ספרית אפקים

חייו התנהלו בשלווה ובנחת, מחופים בעושר ובאושר-עד, שעלולים היו להמיט חרפה על כל אינטלקטואל (לפחות ברוח התפיסה הרומנטית), אילמלא היה 'טר' זאיה', כפי שקראו לו הבריטים ברוב כבוד וחיבה. הוא היה עד מהימן, ולעתים אף קרוב, לעוולות הרודנות החומה והאדומה, לחורבנה של אירופה פעמיים תוך פחות מחצי מאה. הוא לא הניח לכל אלה לקלקל לו את כוס התה שלו. הוא הצהיר כי הוא חי ב"נוראה שבמאות", אך דבר לא פגם בהנאתו מאותן מסיבות תה מהוללות שקיים בביתו הנאה בהדינגטון - בית שהעמידה לרשותו רעייתו העשירה של שעה שהקיף את עצמו בחבורה של מעריצים וחסידים נלהבים ששתו בצמא את דבריו. שום דיכוי, שום טרגדיה בחלק אחר של העולם, לא פגמו בשגרת מסעות העיונים שלו, ובאוקספורד, בין פסטיבלי המוסיקה היוקרתיים ברחבי אירופה, בין שיש יאכטות עם ידידי חוג הסילון לבין אתר חופשות הקיץ הנינוחות שלו באיטליה. האם נחוץ להוסיף על כל אלה ש"היה לו מול מטרף את הדעת" - המשפט החמור ביותר שחורץ עליו הביוגרף שלו, מייקל איגנטייף - כדי להודות בענווה שישעיהו ברלין הוא לא בדיוק 'כוס התה שלי'?

עושה רושם שכתבו את הביוגרפיה של ישעיהו ברלין, נקלע מייקל איגנטייף למערבולת תוכנית ורגשית. מצד אחד הוא מעריך מושבע של נשוא הביוגרפיה שלו, מצד שני - הקורא חש היטב בכך - הוא נוהר שלא לחתוג ממידותיו של ביוגרף 'נטול פניות', אך האם יש ביוגרף 'נטול פניות'? בראיון עיתונאי הודה אני טרויה שלפעמים הוא מזדהה כל כך עם נשואי הביוגרפיה שלו, עד שהוא חווה את סיוטיהם ואלה מדירים שינה מעיניו. זה קרה לו בשעה שכתב את הגדולה בביוגרפיות שלו - על טולסטוי. טרויה סיפר כי היה מאוהב בצ'יכוב, שפטר אותו מיסורים כאלה, אך בעיקר משום שצ'יכוב לא שפט אנשים; לבו היה מלא חמלה אליהם. לאיגנטייף לא היה מזל לגיבורים כאלה - לא סיוטי לילה ולא חמלה מציתת-כול. מבחינה תודעתית, הביוגרפיה שכתב היא במידה לא מבוטלת מסע של איגנטייף אל עצמו בעקבות ברלין. עושה רושם שהוא התחיל בכתבתה כמעריך נלהב וסיים אותה כאוהב נבגד. הגיבור

מייקל איגנטייף
ישעיהו ברלין
ביוגרפיה

התמוסס לו בדרך. ועם ההתמוססות הזאת קשה לו להשלים. איגנטייף אינו יכול להתעלם מן הביקורת שהטיחו בברלין על המשנה הלא-סדורה של ברלין, אך חש מחויב ללמד עליה זכות. "הערך המיוחד של הישגו מצוי דווקא בהיעדר הבולט של כל שאיפות לאחדות ויומרות לשיטתיות" קובע איגנטייף "ודווקא בשל כך מהווה יצירתו תרומה להרחבת אופקיהם של קוראיו ובהרפיית אחיזתן של דעות קדומות ודוגמות חוסמות ומעכבות". איגנטייף נאחו בחסר והופך אותו לייחוד, ליתרון בלעדי של בעליו. סופו שהוא מכביר מלים כה רבות על כך, שהוא נמצא מקיים את האימרה הצרפתית "מי שמסביר - מפליל". ואמנם, הקורא אינו משתכנע. ברלין הוא לא מגדולי הפילוסופים וההיסטוריונים של המאה. ודאי שאינו האינטלקטואל המבריק שבהם. הוא ודאי גם לא "היהודי החכם בדורו", כמצוין על גב הכריכה. ומה עם יורג' שטיינר? טוב, הוא לא ציוני.

ישעיהו ברלין עמד בכמה מן הצמטים המכריעים שעיצבו את ההיסטוריה של המאה, הוא הכיר את גיבוריה, אך כל אלה לא נוצקו בו לכלל יסוד תורה משלו. הוא היה מין 'איש ביניים' שסייע להתקבלותו של הרעיון הליברלי, למשל, פקיד במשרד החוץ שסייע להתקרבות - ולבסוף לברית - בין ארה"ב לאנגליה. הוא היה איש חברה מקסים, כנראה, שידע לשעשע את אורחיו באמירות כנף שנונות, ידע לאמץ שנינויות של אחרים ואף לפתח מהן תזות משלו. ככלל, היטיב לחשוב בחברותא. הוא היה 'איש ביניים' גם במה שהוצאת עם עובד בחרה להדגיש על גב הכריכה: "בחדרו שבקולג' אול סולס שבאוקספורד, נועדו בשנות השלושים

מתפשרת. אחרי כל דברי הכפירה (ודאי בעיני מעריציו הישראלים הרבים), מתבקש לומר כמה דברים בזכותו של ישעיהו ברלין. הוא היה מה שקורין 'יהודי חס', ואין בדברים האלה להמעט מדעתי החיובית מאוד על כך. ישעיהו ברלין הוא מן היהודים הבודדים שהעפילו לצמרת החברה האנגלית, עדיין המעמדית מבין כל חברות המערב, ולליגת העלית הבינלאומית. רבים המצליחים בכך - אינטלקטואלים, פוליטיקאים, אנשי ציבור - אם אינם מתנערים ממש מיהדותם, הרי ברוב המקרים אין הם חיים עמה בשלום (מדלן אולברייט, למשל, שחייתה בסיכסוך גמור עם יהדותה וזו כמעט 'נכפתה' עליה בשנים האחרונות). ישעיהו ברלין חי ללא סכסוך עם יהדותו. היא היתה נדבך מרכזי בוותו, לצד שורשיו הרוסיים וחינוכו האנגלי.

מאמרו של ברלין (בתרגום עברי) לא טלעטלו אותי בעוצמת גילוייהם המרעישים ובתובנותיהם הנוקבות. לא מצאתי בהם עמדה בולטת שאותה הייתי מזהה כ'ברלינית' מובהקת. יש בכתיבתו הידור מסוים, לא מוגזם, מוטען בידענות רבה, אך לא משהו הגורם לריגוש אמיתי. מה שנחקק בו בירכון הוא אפורים נחמד כמו, למשל: "דוקטרינר הוא מי שנוטה לדכא את מה שעלול לעורר בו חשד שהוא אמת, אם ייתקל בו". אפורים חביב אחר שמייחסים לו הוא "היהודים הם ככל בני האדם, רק הרבה יותר טובים והרבה יותר רעים". עכשיו אני בטוחה עוד אם אכן הקושאן עליה שייך במלואו לברלין.

הפופולרית באמרתיו היא משל השועל והקיפוד - "השועל יודע הרבה דברים, אך הקיפוד יודע דבר אחד גדול" - שוודי אלן כבר עשה בה שימוש המוריסטי-אירוני באחד מסרטיו. אלא שלא ישעיהו ברלין טבע אותה אלא המשורר היווני ארכילוכוס. לא מן המשורר היווני למד ברלין את הסיסמה אלא שמע אותה - במסיבת תה, כנראה - מפי הלורד אוקספורד, מומחה ללימודים קלאסיים. אמרה זו פותחת מסה ידועה מאוד של ברלין, שכותרתה המקורית היתה 'הספקנות ההיסטורית של לב טולסטוי', וכך התפרסמה בכתב-עת אוקספורדי נכבד בשנת 1951. היה זה המו"ל היהודי הלורד ויידנפלד ששינה את הכותרת ל"הקיפוד והשועל" לצרכים 'רייטינגיים' מובהקים כשהוציא אותה לאור במהדורה מסחרית, ובכך עשה לפרסומו של ישעיהו ברלין יותר מכל מו"ל אחר. נדמה לי שזה משל-מפתח לאיש שהיה ולא היה ישעיהו ברלין. ■

מירי פז

כאן לא מטיפים מוסר

דויד גרוסמן: מישוה לרוץ איתו, הוצאת הקיבוץ המאוחד, הספרייה החדשה 2000, 340 עמ'

דויד גרוסמן ניחן ביכולת הנדירה לדפוק על דלתם של הקוראים, צעירים כמבוגרים, והיא נפתחת לפניו כבמגע קסם. הפעם, הוא עושה זאת עם ספר שהוא בעצם ספר לבני הנעורים, רומן התבגרות: "מישוה לרוץ אתו".

"כלב דוהר ברחובות" - בשלוש מלים דוהרות אלה (ובקריצה מודעת ומחויכת לכיוון עגנון) מכניס אותו גרוסמן אל ההרפתקה. פתיחה קצבית, מדהימה, פשוטה ומורכבת כאחת. הכלב, החבל הקושר אותו והנער אסף המחובר אליהם, מובילים יסוד אחד של העלילה. אסף, נער גדל-גוף וגולמני מעט, חובב "דרקונים ומבוכים" וצילום גוף, עובד בחופש הגדול בעיריה. במסגרת העבודה מוטל עליו לאתר את הבעלים של כלב, (שהוא בעצם כלבה) שנמצא משוטט ברחובות ירושלים.

והרי לפניכם סיפור חיפוש. הכלבה מובילה את אסף אל עבר היסוד האחר של העלילה, אל תמר שנעלמה זמן מה לפני תחילת מסעו של אסף. תמר, בדומה לאסף, היא נערה מופנמת, חסרת ביטחון מעט, אך בניגוד לאסף "הנגרר", תמר היא דמות מובילה. היא יצאה למסע חיפוש משלה, בעקבות אחיה שנעלם; מסע נועז ומסוכן, המוביל אותה לבית הנערי רחוב המתפרנסים מהופעות, בניצוחו של מעין פייגין בגירסה מודרנית, פחות סימפטית מהמקור וחבר מרעיו.

אם כן, מעין חד-גדי-יא: תמר בעקבות אחיה, הכלבה בעקבות תמר, אסף בעקבות הכלבה. החיפוש נפתח לעלילות משנה ארוגות היטב. בעברו של אסף רקועים משפחה חמה ואוהבת, חברים, בעצם חברה, ניסיון "להתאהב", - חיים טיפוסיים למתבגר, גם אם משמימים במקצת. בעברה של תמר קריירה מבטיחה במקלה, חברים, בדידות, כתיבת יומנים אינטנסיבית, וחיפוש עיקש אחרי גרעין של אמת פנימית, שתמר אינה בטוחה היכן הוא מצוי, אולי באמנות. בעברה של תמר טמון גם סוד.

הפרספקטיבה מתרחבת לעלילות משנה מצד אחר, ובה בעת היא מתמקדת ומתחדדת לקראת המפגש של תמר ואסף; אסף מגיע בעקבות הכלבה את התחנות בהן שהתה תמר: נזירה בודדה ותאבת ספרים, נער צולע ומצולק קשות וכפניו היא מתחזה כעיוורת, החולם על כוכבים, אשה

שהקורא ידוע, אסף יודע למחצה, ותמר אינה יודעת כלל). מדובר בספר סוחף ומותח, בקצב נכון, הכתוב בלשון אמינה, עם דמויות משכנעות ומעוררות אהדה, רומן שיש לו התחלה, אמצע וסוף, מסדה והשגת מטרה, ויש לו גם אמירה.

גרוסמן הוא סופר "מחויב". הספרים שהוא כותב אינם בגדר "דקורציה", מעשה אמנות להתענג עליו בלבד (אם כי העונג בהחלט שם). יש לו מה לומר, והאמירה רצינית, חפה מציניות, מהתגנדרות או מהתנשאות. אגב, זה בכל הספרים שהוא כותב, אפילו אלו המיועדים לילדים קטנים ממש.

דויד גרוסמן מתייחס ברצינות, אולי בתחושת שליחות, המודעת לאוולת ידה, אל האמנות, שהיא גם משלח ידו. כבר ברומן לבני הנעורים "יש ילדים זיגוג" ובעצם תמיד, יש התייחסות לאמנות - לסוג של יצירה ולכוח שלה עלינו: ציור, הצגה, כתיבה, משחק, הפעם: מופעי רחוב, בעיקר מוסיקה.

תמר היא זמרת מחוננת. אחיה שנעלם היה נגן גיטרה מופלא ומבטיח. נערי הרחוב אליהם היא מתחברת במסע החיפוש הם כולם אמנים שנבחרו בקפידה, המתפרנסים מהופעות ברחוב, שהן גם סוג של מניפולציה, שכוונותיה אינן טהורות.

כשתמר שרה והיא סוחפת את הקהל שלה, היא חשה אושר ועוצמה שלא ידעה שהם קיימים בה; ודווקא כך, באופן הזה, ברחוב, חשופה, ברפרטואר משתנה, גחמני, בתוך אינטראקציה חזקה עם הקהל.

גרוסמן אומר כאן משהו על האמנות - ויש לשים לב למה שהוא אומר: כן, ברחוב, קרוב לקהל, כן - נוגע, כן - חם וסוחף. אבל, שימו לב שלא יגנבו

את דעתכם בזמן הזה. האמנות יכולה להיות גם כלי שרת בידיים הלא נכונות ולפעמים, האמנים משתפים פעולה ביודעין עם הסחת הדעת המסוכנת. וזאת אמירה מעוררת עניין, וגם פרובוקטיבית.

יש כאן גם נגיעה והירה ורצינית בבעיות בהן נתקלים בני הנעורים - החל בחיפוש אחרי חום ואהבה, בלבטים, בתחושת בדידות או ריקנות, וכלה בנייתוק מהבית, בסמים קשים ובתלישות מוחלטת. וגרוסמן נוגע בכנות, בכאב, ובלי שמץ דירקטיות. כאן לא מטיפים מוסר. כאן לא מחנכים. כאן, לכל היותר, "מתחנכים", מתגבשים, נוגעים בתהומות ומשתדלים לעלות מהם, רצוי, משופרים, רצוי, לא לבר.

מכל הסיבות האלה, "הדלת נפתחת" בקלות. והקריאה מענגת. ומעשירה. וכמעט שאין צורך ביותר מזה. אבל בכל זאת, הסתייגות. במהלך הקריאה היתה לי תחושה לא נוחה של עודף סימטריה. במקומות שאסף חסר, תמר משלימה, וההיפך; החברים שלו כל כך שטוחים וסתמיים לעומת תמר הרצינית. החברים שלה כל כך סנובים וקרים לעומת אסף החם, החוק. ההורים שלה כל כך שבירים וקרים לעומת הוריו החמים והתומכים, היציבים. גם ברמת דמויות המשנה - קרנף, המוסכניק בעל הנפש האמנותית הנחלץ לעזרה ברגעי משבר, לאה, המסעדת המצולקת בעלת לב הזהב, הנחלצת אף היא לעזרה ברגעי משבר. זה עובד יותר מדי טוב. ואולי, זה נובע מכך שהוא רומן "לבני הנעורים"? והרי גם בעולמם של בני הנעורים קשה למצוא סימטריה. שאיפה - כן. ואולי זה מה שחשוב.

רעות בן ישראל

דן אלבו

אחי גבריאֵל

אֲחִי גְבְרִיאֵל רָחַק מִכָּאן, נִתַּן לֹמֵר הַגֵּר,
אֲנִי מִתְכַּתֵּב אֹתוֹ,

בוֹחֵר בּוֹלִים יָפִים בְּמִתְנֹן

מִחֲזִיק חֹק בְּגַעְנוּעֵי

כְּמוֹ בְּתַחְרוֹת מְשִׁיכָה בְּחֶבֶל

הוא מוֹשֵׁף לְשֵׁם וְאֲנִי מוֹשֵׁף לְכָאן, וְהַמְלִים

בִּינֵינוּ, כְּשֶׁרָף בּוֹעֵר בְּחֻלְלֵי הַפֶּה

חֹרְצוֹת בְּנֶפֶשׁ מְבַלְעַת מְפָרֶזֶת, הַלּוֹכֶדֶת בֵּין קְפָלֶיהָ קוֹלוֹת מְפִיחִים.

בימים אלה רואה אור ספר שיריו של דן אלבו "כי כן", בהוצאת גוונים (השיר לא נכלל בספר)

על אהבה ועל מבוכה

רונית מטלון: שרה, שרה, הוצאת עם עובד, הספריה לעם 2000, 312 עמ'

הרומן "שרה, שרה" של רונית מטלון הוא רב שכבות ועניין, רומן מרובד: נמצא בו רובד פסיכולוגי-אישי, רובד חברתי-פוליטי ורובד פילוסופי-תיאולוגי, והוא מפותח היטב בכל הרבדים הללו.

ברובד הפסיכולוגי זה רומן על "שתי אהבות ושתי פרידות", (כמצוין על גב עטיפת הספר) סיפור אהבתן של עופרה, הגיבורה-המספרת של הרומן, ושרה הצלמת ופעילת השמאל. קשר אהבה זה נמשך כעשרים שנה, מאז ילדותן, ומגיע ככל הנראה לסיומו בתום עלילת הספר; זהו גם סיפור אהבתה של שרה למרוואן, צעיר ערבי משפרעם, וסיפור נישואיה לאודי, צעיר ישראלי, אבי בנה עמנואל, המכונה בחיבה "מימס". כל הקשרים האלה מתקדמים לנקודת משבר, שהיא סוף הרומן ותחילתו (הרומן מסופר "לאחור").

ברובד החברתי, סיפורה של שרה מתחש ברובו על רקע מוכר של שכונה בלב תל-אביב והוא נמשך משנות השמונים ועד אמצע שנות התשעים, תקופת האינתיפאדה ותחילת שיחות השלום. שרה עובדת כצלמת בעיתון וגם מצלמת תצלומים אישיים שהיא אוגרת לעצמה, מחוץ למסגרת העבודה (סדרות תצלומים של אודי בעלה, של רמויות ישנות בעזה ועוד). דרך התמונות היא מנסה למצוא איוו אמת, אבל שרה איננה אמנית והיא אינה מציגה את תמונותיה, אולי דווקא הן-הן המציגות אותה ואת החיפוש המייסר שהיא חווה לאורך הרומן. שרה וסיפור נישואיה ואימהותה מייצגים גם פלח של ישראלים, צעירים, שמאלנים וחילונים, מאלה שנוטים לכנותם בכינוי הסטריאוטיפי "שיינקינאים".

ברובד הפסיכולוגי-אישי אנו נדרשים גם לסוגיית הזהות המינית בסיפור אהבתן האינטימית והממושכת של שתי הנשים, ובמיוחד של המספרת, עופרה, שאהבתה ומסירותה לשרה בהחלט מעלות על הדעת אהבה לסביבה, גם אם מודחקת. ואילו בן דודה של עופרה, מישל, היה הומוסקסואל מוצהר, שמת מאיידס. עם זאת, גם הדיון בזהותו המינית של מישל וגם בזה של עופרה, מעלים על הדעת חיפוש אחר זהות ומשמעות באופן החורג מהסוגיה המינית כשלעצמה.

מישל שייך לענף הצרפתי במשפחתה של עופרה, שמוצאה ממזרים, וסיפורה של משפחה צרפתית-יהודיה זו תופס

חלק מרכזי וחשוב ברומן. עפרה ואמה נוסעות ללוויה של מישל, ומה שקורה בלוויה ולאחריה, בבית המשפחה בכפר נידח בצרפת, מתואר בספר בפרוטרוט. אם היינו קוראים את הסיפור אך ורק כסיפור על "שתי אהבות ושתי פרידות", הקטע הצרפתי יכול היה להיות מין נטע זר ברומן; אבל כשבוחנים את "שרה, שרה" כספר העוסק במצבה של יהדות ומגנו, במדינת ישראל ובתפוצות, כפי שבכוונתי לעשות, אין להטיל ספק באינטגרליות ובחשיבות של הסצנה הצרפתית ברומן.

ובכן, סיפור אהבתה האובססיבית של שרה למרוואן, יש בו, לדעתי, מהביקורת על האהבה העיוורת לעתים, של אנשי השמאל בישראל לערבים היושבים בקרבם. שרה מרותקת למרוואן כאחות דיבוק. הוא מצדו אינו מסוגל להעריך אותה ואת אהבתה כלפיו. הוא נכנע לאהבתה ובו-בזמן מתיירא ממנה ודוחה אותה מעליו. העניינים מידרדרים עד לידי כך שהוא טוען באוזניה של עופרה ששרה מקלקלת לו את החיים. בסיפור אהבה זה של שרה למרוואן מעמידה רונית מטלון למבחן ביקורתי את הרומנטיזציה של דמות הערבי הרווחת בקרב השמאל הישראלי, ואת ההתבטלות האופיינית בפני הערבים הישראלים והפלסטינים כאחד, המוצגת כאן, במלוא טיפשותה, כחסרת עוגן במציאות; מרוואן המכונה בספר "הילד", הוא סטודנט צעיר ומבולבל, ההופך לשחקן תיאטרון כושל והעסה בהמשך לפוליטיקאי מקומי וחסר חשיבות. אבל שרה אינה רואה אותו כפי שהוא במציאות, אלא שבויה לגמרי בקסמו הלא ברור, בחולשתו. היא להוטה להאכיל אותו, לצפות בו בכל מהלך שלו, ובעצם היא משתלטת על חייו וחונקת אותו בחוסר רגישותה לצרכיו ולמצבו ומובילה את שניהם להתנגשות אלימה בלתי נמנעת.

עמדה ביקורתית עולה גם בסצנה הצרפתית, בהתכנסות בני משפחתה של עופרה הלוויית של מישל, שהיא סאטירה פילוסופית-תיאולוגית. מישל שמת מאיידס, מבקש בצוואתו לשרוף את גופתו בנוכחות רב אורתודוקסי ולפורז את אפרו "בטבע". שום רב כזה אינו מסכים כמובן לבצע את הטקס, ואפילו הרב הרפורמי המגיע לטקס, (תמורת סכום כסף לא מבוסס), אינו נוכח בו עד תומו. אביו של מישל, אנרי, יהודי חילוני וניצול שואה, מנסה לקיים כמה הליכות אבל יהודיות-מסורתיות ומוכיר לבני המשפחה כיצד התעקש מישל בנעוריו לקיים את טקס הבר-מצווה. כך, לנוכח עובדת המוות, מנסים יהודים חילונים לקשור עצמם איכשהו למורשת או למסורת היהודית. למשל, הביצים הקשות המבושלות כביטוי למנהג

היהודי לאכול בעת האבל דברים עגולים, הנאכלות בסתר, על-ידי בן-דוד רעב. ובכלל, בולט העיסוק האינסנסיבי, הכמעט אובססיבי באוכל, בלהאכיל, בניסיון למלא ולהתמלא. אבל נסיונות אלה אינם עולים יפה והם מוארים כאן באור סאטירי, מצחיק וכואב.

אכן, אפשר לקרוא ברומן שלפנינו תיאור של המבוכה הרוחנית והמעשית של יהודים מסוגים שונים בימינו, מבוכה ובלבול שמקורם באובדן קשר למורשת היהודית הדתית או אולי המסורתית בלבד, שהיתה בה תשובה לשאלה - מה זה להיות יהודי, תשובה שאבדה ליהודים החילונים בלי שתשובה אחרת, והזו יהודית חילונית חדשה, מגובשת ומשמעותית, תתפוס את מקומה. מישל מנסה לאלתר איוו זהות יהודית, בשריפת הגופה ופיזור האפר בנוכחות רב אורתודוקסי; אך הפתרון שלו, הן כרעיון והן בעת הביצוע, מתואר כפתטי ואפילו מצחיק. במקום אהבת האל ושמירת מסורת המצוות היהודיות רווח בימינו בין היהודים החילונים פולחן של רגש האהבה; רגש האהבה בין בני האדם ובין בני האדם לחיות, כגון החתולים, אהוביה של שרה, התופסים מקום נכבד בספר. אולי אין משהו אחר שיכול לתת משמעות לחיים בעבור האדם החילוני. אבל האהבה בין בני האדם היא אהבה חולפת - כפי שיעידו הפרידות המתוארות בספר. אפילו קשר של עשרים שנה, כמו זה שבין עופרה לשרה, מגיע בסופו לסיום. כך שרה ומרוואן, כך אודי ושרה. ועוד.

ואילו האהבה לחיות מחמד, לחתולים המתוארים בספר (משום מה אין בו כלבים) היא הפכפכת ואפילו מסוכנת. כך מתברר מסיפורו של מישל, שחתולתה האהובה לילי ושהיתה חתולתה האהובה של שרה, ולא היתה אהובה על אודי בעלה מדביקה אותו במחלת "שרסת החתול", הקטלנית למערכת החיסונית ההרוסה של חולה איידס. בני המשפחה מתעללים בחתולה

על שהאיצה את מותו של מישל, עד כי מתעורר הצורך להצילה מידיהם. גם ההצלה, כפי שהיא מתבצעת על-ידי עופרה ובן דודה דויד, מעוררת מחשבה על הפכפכותה של האהבה לחיות מחמד.

מגדל הבל הרעיוני והרגשי הרופס של יהדות זמננו אינו פוסח על הימין היהודי הדתי. רונית מטלון אמנם אינה מפתחת את הנושא ב"שרה, שרה" המתמקד בשמאל ובחילונים, אבל הרומן מסתיים ברצח רבין, עובדה המדברת בעד עצמה. אולי בעיקר על רצח רבין נסכים דברי המוטו שמביאה מטלון בשער הפנימי של הספר, ממשל העץ ופריו שבברית החדשה: "ילדי צפעונים איכה תוכלו לדבר טוב ואתם רעים? כי משפעת הלב ידבר הפה" (מתי, יב, 34). ואביא כאן גם את המשכו של הקטע: "איש טוב מפיך דברים טובים מאוצרו הטוב; איש רע דברים רעים מאוצרו הרע".

"שרה, שרה" הוא מעט המכיל מרובה. זהו רומן מעולה שיש בו מורכבות רבה, אחדות ואינסנסיביות. עם זאת, למרבה הפלא, הרומן לוקה בצחיות רגשית מסוימת בתיאור אהבתן של שתי הנשים, עופרה ושרה, ובכלל, לסעמי, מחציתו הראשונה צחיחה רגשית. הוא מעורר את רגש הקורא ונוגע בלבו בעיקר בסצנות הנוגעות לבנה של שרה, מימס, שהן ממיסות-לב, ובחצי השני צובר תנופה רגשית בתיאור אהבתה של שרה למרוואן. כך, נראה שרונית מטלון איננה רק סופרת מחושבת ומתוכננת - והספר מחושב ומתוכנן מאוד - אלא גם סופרת המחוננת לרוב ביכולת להמחיש רגשות ולהעביר אותם בעוצמה לקורא. הספר כתוב בדחיסות ובחיסכון, אין בו פרטים מיותרים והקריאה בו ברובה מרתקת. למותר לומר אפוא, ש"שרה, שרה" מומלץ מאוד לקריאה, למחשבה ולדיון.

רחל שקלובסקי

מקום פנימי לאכסן בו רומן

נילי לנדסמן: נערתו, הוצאת ככל 1999, 344 עמ'

זה שנים אחדות אני מנויה להוטה על מדורה של נילי לנדסמן בעיתון "העיר" ומתפעלת מתגופתה הלשונית ומזה שהיא הצליחה לעורר לחיים אפילו טור בנושא אופנה, שדרך כלל הוא שם נרדף ליכנעיות מקוממת. כל כך נהייתי מכתבתה, שלפעמים ממש התחשק לי לשלוח לה מסר שתתחיל לכתוב. לכתוב באמת. שתכתוב איזה

אבל בספרו זה, השירה אינה מדיום המבטא את האהבה, אלא ישות עצמאית המתחרה בה. שירת האהבה נאלצת כביכול להתחשב באהבת השירה ולדעת, כי המשורר יודע לבנות בית גם ממלים.

את הפרק הרביעי בספר פותחים שלושה שירים מחזורים, כל שיר מונה שמונה שורות. יש בשירים "מזון עליון לדמיון רעב", "הליכת הארץ" סוד ופלא. אחרי אלה, עיקר הפרק: ארבעה שירים ארוכים למדי השואבים מן המקורות ומאגדות-עם, ומוגשים בצורה עממית, שירית ומלבבת. כאן, "מרים הסוד מסך הפשט", "מעון הצדיקים וקלון מאורת הרשע", "כתוב הכול, והכול הוא פשט/ רק לא נבין אותו כאן" (עמ' 53). מסופר על הודוס "יורש בית חשמונאי" שראובן בן-יוסף קורא לו "שונא סיני", "שהקים לו היכל ענק לזכרו - את ההרודיון. "והנה הקבר לא אותר/ רק סיפורים שורדים" (עמ' 55). וכן שיר עתידי סיפורי אגדות על הרמב"ם ש"הדרים עד הברון/ לנשק קברי אבותינו", נפטר במצרים ונקבר על שפת הכינרת ו"אין בו סתירות כבהקדמה אשר כתב/ המורה לנבוכים" (עמ' 57); וכן אגדה על רבי עובדיה מברטנורה, פרשן המשנה "שנעשה כאן [בירושלים] קובר מתים", כאמור יש בשירים חן עממי, שפתם פשוטה, חרוויהם קלים והמשורר משתתף בהם כמספר המעשה, כצופה וכמביע דעה כאחד.

הפרק החמישי והאחרון של הספר נקרא "עשרה שירי קודש". שורות קודש שובצו כבר בספרו הקודם של בן-יוסף - "שבענו ונתרנו", אך כאן יש מחזור שלם. כל אחד מעשרת השירים מונה ארבעה בתים, ארבע שורות בכל בית, מחזורים למופת. קראתי בהם ברתת, בזכר פיוטי המחזור ליום הכיפורים. שורות כמו "אתה האוספני אל אסיף/ גרון שקרים שתושלם/ תקן נא שעולמך שבר/ ואהיה מתוקן לעולם" (עמ' 65), הן שירה דתית נעלה. רק המלא יראה ותפילה מסוגל לבטא את עצמו בשורות כמו: "ובהתגדל האופל וראשי סחרחר/ נדמה שהשמעתי מה בקול ניחר/ ואולי יוק זה עוד יעיר מלאכים/ לשוב ולקום ולשיר אל תוך מחר" (עמ' 71). גם אם שירים אלה אינם לפי רוח הזמן, ראובן בן-יוסף מפתיע על רק בצורת שירתו המחזורית, כי אם גם בתוכנה. אין זה ספר של שירים ש"בין קודש לחול", אלא דרגה גבוהה מן החול אל הקודש. ספר זה הוא ממיטבו של בן-יוסף, אך גם למיטב יש טוב שאחריו; את הטוב החדש והמעניין ממנו, נקרא בספר שיריו הבא.

ששורותיו האחרונות הן: "ומוסיף להעלות/ בשמי הבורא המוסיף לברוא" ואין לו נקודת סוף-פסוק.

ראובן בן-יוסף הוא אחד המשוררים היחידים בתקופתנו הכותב עדיין שירים מחזורים. החרוז של ראובן בן-יוסף הוא חלק אורגני מן השיר, הנולד יחד איתו ומעצב אותו עד סופו. (אמנם רוב שירי "שירים בעולם דותת", מכלול שיריו של בן יוסף, אינם מחזורים ובספריו הבאים "להוציא עצמי מן הסבל" ו"שבענו ונתרנו" מופיע לסירוגין פרק שירים מחזורים אחר פרק שירים ללא חריזה. אך בספר זה, כל השירים מחזורים בקפידה. יש מעט מאוד חרוזים הלוקים בנדושות או בבנליות. יפים בעיני במיוחד הם חרוזים של מלים "רחוקות" זו מזו וזרות, גם במבנה הדקדוקי שלהן, כמו "ידיד" ו"ידיד", או "שקטה" ו"ביתה". השיר הטוב של ראובן בן-יוסף מגיע

לשלמותו, בעיני, מתוך חירותו השלמה והמיחירת. אני מדלג על הפרק השני שבספר (קריה) היישר אל הפרק "בשחוק", המכליב שירה באהבה. "שלושים ארבעים המישים פעם/ ניסה [המשורר] להעתיק את טפח הכתף [של אהובתו] / שהבהיק באפלונית כברק בלי רעם/ על הדף הנרעש". שירי הפרק הזה הם שירים ארוטיים: "כמה יפית עם כל כפתור/ הנפתח לראווה/ עכשיו ניתן גם לזרת לחדור// למקום תאווה", "לילה כזה אין לנו לא/ או עד מתי", מי שמפריע, זה "רק הלה, המפשפש שם בניירות..." (עמ' 40), "בחווית החשק", "בלי שאר וכסות בעונתם" (עמ' 41); "רגליים/ זו בזו כל ארבעת דעות במשכב"; "את שגופך נטרף בשצף מבטים של כועל ורושם", "איכה תשמחי בחיבוק החרוזים" (עמ' 45,44).

האהבה שימשה נושא מכריע בשירה, מאז "שיר השירים". ראובן בן-יוסף שר שירי אהבה ככל אחד מספריו.

הסתתר לו בפנים צורך כמוס לכתוב, להטיח את הכאב הכבוס בפנים. למשל, לכתוב בעוצמה את הרומן המכאיב וההורס בין הגיבורה, הגרופית הצעירה לבין אותו כוכב רוק כושל. או איפה הכאב? איפה הוועוה? הטון היבש והעיתונאי מכסה על הכול, כמו חול שמכסה עיר שלמה. אולי היא היתה שם פעם, אבל כבר אין סיכוי קטנטן לראות אותה. ואולי מקרה לנדסמן פשוט מוכיח את הטענה שלא כל עיתונאי הוא גם סופר, והעובדה שמישהו יודע לכתוב נורא נחמד לא הופכת אותו אוטומטית למספר.

יעל ישראל

מן החול אל הקודש

ראובן בן יוסף: בין קודש לחול, ספרי ביצרון, ירושלים ותל-אביב 1999, 72 עמ'

ספרו החדש של ראובן בר יוסף נחלק לחמישה פרקים. הפרק הפותח את הספר - "עוד ציפור" מביא שירי הגות, על העולם הרחב, על "אלוהי הרוחות מוסיף לברוא/ פרח ועץ וציפור" ועל "תהום אותו סתר סוכך" ו"עולם הפוך" כ"תדרמת של אמת". זה עולם של פרטים, לכאורה לא חשובים: "חיפושית מטפסת על קוץ עזוב/ ועיט המטיל בה עין" (עמ' 18) ונשמות כמו אותיות "תחת מכבש הדפוס הן קמות/ פורחות באויר" (עמ' 21). אכן, יש "חושך מושלם" ואין "זמן לשאול ממה בא, מה שבא", מה גם ש"אין דממה דקה מדי" (עמ' 25).

ראובן בן-יוסף מצוי בסוד הצמצום. הוא יכול לתפוס את עיני התקווה של סב "סוכך וקן", את "טעם המתק" של סבתא "מעוגלת כעוגה", את המחשבות "המתמרות באויר/ מעורפל כעשן" של אבא, את ה"צמא למימי נחמה שנותנת רק אמא", את "נצנוצי חיוכים ביציריה" של נערה "עד היותה ביתי" (עמ' 26), בתוך הקדשת שתי שורות בלבד לכל אחת מהדמויות. רק לפעמים המלים דחוקות מדי ודחוקות בקורא לפרוץ מעבר לחרוזים שבסופי השורות. אומרים, שהשיר הטוב נבחן בהנאה המסלקת את מעקשיו ופותחת את סתומותיו. לא פעם השיר "קשה", בגלל קושי "המשיג" ושירי ראובן בן-יוסף מבקשים להיקרא יותר מפעם אחת, כדי לעמוד על טעמם. יש ומשפט אחד שזור את כל שלושת הבתים של שיר אחד וגם חרוז אותם, כמו למשל השיר "כותב" (עמ' 24), שיר

סיפור או אפילו רומן. בסוף לא עשיתי זאת, כמוכן. גם כי התעצלתי, וגם כי קצת התביישתי לחרור לה ככה לחיי הכתיבה, בייחוד שבכלל איננו מכירות.

עכשיו, אחרי שקראתי את רומן הביכורים שלה, אני שמחה שלא אמרתי לה את זה. לו אמרתי משהו, הייתי מרגישה, באיזה שהוא מקום קטן ונרקיסטיסטי בתוכי, כחלק מכישלוננו המוחץ. ואולי היא פשוט היתה צריכה לכתוב כמה שנים. לדעתי גילי לנדסמן נפלה קורבן ללהיטות מו"לית חסרת שובע ונטולת פרופורציות. מה גם שנראה כאילו הספר כלל לא עבר עריכה, ואם אכן נגעה בו יד של עורך, הרי שמדובר במחדל. ומי הקורבן? לא המו"ל, לא העורך, אלא המחברת לבדה.

"נערתו", הוא סיפורה של אילנה, או לוי, כמו שקרא לה אהובה, זמר הרוק הכושל, ומבטת על עולם המוסיקה הרקוב של כוכבי רוק בפרוטה, של מופקים בגרוש, ושל גרופיות בעשר אגורות. הרומן דווקא מתחיל בכלל לא רע, באופן נוגע ללב בהחלט ומבטיח טובות: בנחיתה ארצה של זוג ג'אנקים אבודים, אילנה והזמר שלה חוזרים מאמסטרדם, אכולים מסמים וזריקות בוורידים, מקווים לפיח חיים באתנתם ולמצוא מחדש את החיים. אחר כך בא תיאור מייגע ופרטני של חיייהם, ומה שהיה עשוי להיות צלילה איזומה מסה, עד בוא החבטה, הופך לבליל של פטפוטים משעמם, חסרי מיקוד או תנופה. מים עומדים בתוך ביצה עכורה של מלים. צר לי על גילי לנדסמן. כישרון כתיבה יש לה. זה בטוח. מקום פנימי לאכנס בו רומן, זה כבר לא בטוח. רובו של הרומן עב הכרס שלה הוא קשקוש: כלבולי מוח ומריחה בלתי נשלטת. זה לא שאין בו גרעין של רומן. יש שם סיפור, שאפילו יכול היה להיות מעניין. בשני תנאים: עריכה מסיבית מאוד וכיסוח אמין, בידי עורך נבון, של המון חומר מת; והתמקדות של המחברת בחומר המעניין של הטקסט, במקום לגלוש לצדדים ולדווח בחריצות עיתונאית על חומרים שאין שום צורך להכליל אותם ברומן; חומרים נלווים, נודניקיים מהסוג שאפשר לקרוא גם בעיתון. המון מלל נשפך שם, למשל, בתיאור מדויק של גפישות בחברות הפקה וכל מיני כאלה. ובא לי להגיד: גילי, מותק, כאמת, זה מה שדחוף לך לספר, אחרי שהבשלת שנים עם ספר בתוכך? אני לא מאמינה שמישהו יכנס לאודיסאה המיגעית של כתיבת רומן רק מסיבות חיצוניות, כמו הצורך להיות מפורסם, הכמיהה לקבל בכל מחיר את התואר המפוקפק "סופר", או הרצון להביא איזו בוחטה, אם יהיה זה, במקרה הטוב ובחסדי הנס, רב מכה. בטוח שגם אצל לנדסמן

כחול עמוק

פולין ריאז: סיפורה של O, מצרפתית: משה רון, אחרית דבר: ז'אן פולאן, יהושע ישועה, עמליה זיי, הוצאת הספרים החדשה 2000, 191 עמ'

קשה היה לצפות את המהלך הזה במו"לות העברית, אבל הנה זה קורה גם לנו: ספר פורנו לשמו ועוד באכסניה נכבדה, הספריה החדשה של הוצאת הקיבוץ המאוחד וספרי סימן קריאה.

גברת "O" - זה שמה בספר - מטיילת עם המאהב שלה בפארק מונסו בפאריס. מונית ממתנה להם. המאהב פוקד עליה לעלות, והיא נשמעת לו. הנהג סוגר את וילונות החלונות במונית. המאהב קובע שלא נוח לה לגברת ופוקד עליה להתיר את הביריות, את החגורה וכי' וכי', והיא מצייתת ללא אומר. היא מובאת לטירה מסתורית ושם גבר אחר פוקד עליה לעשות דברים כאלה ואחרים והיא מחרישה ונענית במסירות מוחלטת. היא מולקה ונכבלת באזיקים. והיא, שיפחתם של הגברים, "נושאת את כבליה בשמחה".

זו תמצית הסיפור כולו. השאר - תיאורי האבזורים, התשמישים, תפאורת הרקע - חוזרים על עצמם לעייפה. אפשר להניח את הספר בעמוד הראשון ולא לצאת נפסד, אלא אם כן חש הקורא כי יפיק רווח או רוחה, גופניים או רוחניים, מן התיאורים ההם.

הסיפור המעניין באמת טמון ברקע הרכילותי שמאחורי "סיפורה של סיפורה של O". המתברת, דומיניק אורי (פולין ריאז הוא שם בדוי), היתה עורכת בכירה בהוצאת הספרים היוקרתית גאלימאר בפאריס ואהבתו של ז'אן פולאן - משורר עדין ומחוכם, עורך ספרותי חד-עין, לוחם במחירת הצרפתית האנטי-נאצית. גדולתו של פולאן כמשורר, קסמו האישי הרב חיבבו אותו אפילו על יריבים מושבעים, בתוכם הגרועים שבמשתפי הפעולה עם משטר וישי, ובראשם דרז' לה רושל, שעזר לפולאן בחשאי לא להיות מובטל בתקופת הכיבוש. פולאן הלך לעולמו ב-1968 והותיר מורשת חשובה של שירה ומסות וקהל מעריצים נאמן הנוצר את זכרו בכנסים ובפרסומים רבים.

פולאן היה ידוע כיגבר של נשים'. הוא היה הנמען האמיתי של "סיפורה של O". דומיניק אורי כתבה אותו כנראה בדעון להט האהבה של פולאן אליה. כלומר הספר הוא המשך לשיח האוהבים באמצעים אחרים. דומיניק אורי היתה מודעת לטעמו של פולאן. חיבתו של פולאן לכתביו של המקור

דה סאד היתה ידועה היטב גם בחוגים פחות אינטימיים. דומיניק אורי הגישה לו את כתב-היד. הוא קרא אותו והחליט להוציא אותו לאור. עם פרסומו ב-1954 עורר הספר סקרנות רבה אולם מאז העניין בו שכן. הוא נחשב כקוריוז או כפריט לאספנים. מה טעם ראתה הספריה החדשה להוציא עכשיו את "סיפורה של O" בעברית? עוד נדבך בתולדות הספרות? ניחא, אף שיש המייחסים לטקסט המשמים הזה חשיבות רבה. הטעם היחיד להחזיק בספר הזה על המדף שלי הוא שלושת המאמרים - לא פחות - מאלפים בחלקם, משל ז'אן פולאן, יהושע ישועה ועמליה זיי, החותמים את הספר. אולי הם הצידיק לספר כולו.

בהקדמה שכתב לגירסת המקור "האושר בשיעבוד" תוהה ז'אן פולאן מה גורם לאנשים להשתעבד מרצון, ומביא את סיפור המרד בברכדוס ב-1838. כמאתיים שחורים פתחו במרד נגד החירות כיום שזו הוענקה להם. בבוקר אחד באו לבקש מאדונם לשעבר לחזור ולקבלם כעבדים. הנה גירסה פוליטית של הסיפור המקראי על העבד הקורא "אהבתי את אדוני". "O" אהבה את אדוניה, את ככליה, את המלקות והעינויים ש"הרעיפו" עליה. אין בסיפורה של משמעות מעבר לאהבה הזאת. מתבקשת השוואה לז'וסטין, גיבורתו של סאד, השוואה שגם עמליה זיי עומדת עליה. אולם העלילות והמשמעויות שונות לחלוטין. העינויים נכפים על ז'וסטין; "O" בוחרת בהם במודע ובאהבה. "ז'וסטין או יסודיה של המידה הטובה" שבאחרונה ראה אור בעברית בהוצאת בבל (חובת שקיפות: אני ערכתי את התרגום. מ"פ), הוא משל פוליטי וחברתי מעורר אימה על המימסדים השליטים: הכנסיה, מערכת החוק והמשפט, הסדר החברתי בכללו. ז'וסטין הוא משל על דיכוי; נערה צעירה ותמה מול מערכת דורסנית. ז'וסטין הוא גם משל על הטוב המובס ועל הרע המנצח, על יצר לב האדם,

על הטבע שברא את בראיו רעים. "O" הוא פורנוגרפיה לשמה, אמצעי גירוי וככזה נכתב. ספק רב אם היה מעורר סקרנות ספרותית, ולו מזערית, אלמלא השמות הכרוכים בו, במיוחד שמו של ז'אן פולאן. ■

מירי פז

"סוציאליברליזם"

יוסי ביילין: מסוציאליזם לסוציאליברליזם, הוצאת עם עובד, סדרת "עתידות" 1999, 122 עמ'

זה הספר השביעי בסדרה החדשה "עתידות", המכילה מועט המחזיק את המרובה. אלה ספרים מצומצמי הקף, זולים ללא תקדים (14 ש"ח), אך מקוריים ומעוררי מחשבה. בין השאר יצאו בה ספריהם של ברנרד לואיס ("המזרח האחרון"), היו תומאס ("אידופה"), תומס גולי ("חידות") ואחרים.

ספרו של ביילין הוא הראשון מאת מחבר ישראלי. עיקרו של הספר הוא סקירה קריאה וקצרה על התפתחות הרעיון הסוציאליסטי, עליותיו ומורדותיו בעולם ובארץ, הצורך שהוליד אותו, כשלי או אכזבותיו. סופו של הספר הוא אזכור פשלי הליברליזם המובהק, וההתקרבות הדרושה בין שתי התפיסות. לפיוס הוא קורא המחבר "סוציאליברליזם". זו תפיסה ריאליסטית ומפוכחת, המשלבת את השאיפה הסוציאליסטית והריאליזם האנושי והחברתי הליברלי. "הסוציאליברליזם הוא רצון לברות מן הדוקטרינות, מן הפתרון הייחודי והמובהק, אל מסגרת רחבה, שאינה מתקבעת. פיוס מתבקש בין שתי אידאולוגיות קרובות זו לזו, שנפרדו בראשית המאה ה-20, והן מתקרבות והולכות אחת לרעותה בסוף המאה הזו: עקרונות של זכויות מולדות האמורות לצמצם פערים בחברה ושל שוק חופשי שיש בו תחרות, לצד פעילות מתמדת לתיקון כשלי השוק, הם עקרונות הסוציאליזם", כותב ביילין.

המחבר עוסק גם בשליחות "השמאל" החברתי והפוליטי וכותב ש"השמאל יישאר כל עוד יהיה עולם". כלומר, זהו מאבק מתמיד לתיקון החברה שלעולם לא יכול להיות מושג במלואו.

הוא מכיר בשוני בין בני האדם על פי תורשתם ותנאי חייהם וכתוצאה מכך גם תכונותיהם ונסיותיהם. הוא מציע ש"בעולם הסוציאליברלי יעשה מאמץ לצמצם עד כמה שניתן את הקשר בין הבית והסביבה שלתוכה נולד הפרט

לבין גזירת גורלו למצוקה ולקיפוח". הוא מציע גם שהמאמץ של התפיסה המשלבת הלא דוקטרינית הזאת, יהיה להביא לכך שהשגיו של האדם לא יוכתבו מן המעמד החברתי או הכלכלי שלו, אלא מתכונותיו האישיות ומיכולתו למצות את עצמו בסביבה בה הוא חי ופועל. מתוקף כך הוא מציע להיפרד מן הוויכוח התפל בין מצוינות ושוויונות. שכן, אין לוותר

על תכונותיו המצוינות של האדם, שהן מנוף מקדם של החברה האנושית והמדינה. מאידך, שוויונות יכולה להיות מושגת רק בהקשר להזדמנות, אך לא באשר לתוצאות. אנשים, לדבריו, לא נולדו שווים ולא יהיו שווים. הם נולדו שונים ויישארו שונים. תפקידה של המדינות החברתית, ה"סוציאליברלית", כהגדרתו, הוא לפעול כדי שאי השוויון לא יכתב מהרקע ומהמבנה האישית של הפרט.

אני רואה לנכון להעיר שאין זו תפיסה חדשה או מהפכנית. דברים דומים הושמעו במהלך השנים, במסגרת הדיון הפוליטי-חברתי-פילוסופי בישראל.

אולם לשבחו של יוסי ביילין יש לומר שהוא מצגי אותם כתפיסה מגובשת, בהירה ומפוכחת ומגדיר אותה כ"סוציאליברליזם", מושג משלב וקולע.

הוצאת 'עם עובד' ראויה לשבח על הוצאתה לאור של סדרה חדשה זו, קצרה ונוחה לקריאה, העוסקת בנושאים מהותיים בעלי חשיבות לעתידנו. אני מקווה שהיא תעורר חשיבה חברתית-ציבורית חדשה. אני מקווה שהיא תמשיך לצאת לאור דרך קבע.

לדעתי, ראוי היה לציין בכל אחד מן הספרים דברים קצרים על מחברי הספרים. כך גם בספר זה, שפרט לשם המחבר, אין כל אזכור באשר לתפקידיו ולחיבוריו. כמו כן, נשמט שמה של עורכת הסדרה, ניצה דרורי, הראויה להערכה מיוחדת. ■

גד יעקבי

ותבואנה המלים לשער

משה יצחקי: השמש יפנה ייבוא, הוצאת מחברת שדרמות, 63 עמ'

מוסף "ספרים" מדווח מדי שבוע על הופעתם של ארבעה ספרי שירה חדשים בממוצע; מספר הספרים המדווחים מגיע אפוא לכדי 200 כותרים בשנה ויותר. די ברור (ואולי אף פועל-יוצא) שמספר קוראי השירה העברית עומד ביחס הפוך לממדיה של גרפומניה זו. על רקע זה - מה סיכויי של משורר צעיר (בפרסום דברי שיר, לאו דווקא בגיל) לזכות בקהל קוראים? איך מאתרים משורר טוב בתוך שפע הגבנה? הרי הבר טובע בערמות התבן! לפיכך אני שמח על שמתאפשר לי להתייחס כאן למשה יצחקי, שספר שיריו השני, "השמש יפנה ויבוא", ראה אור לא מכבר. קראתי ושבתי וקראתי בו, ואני ממליץ עליו בכל לב. אמנם נשתרבו בספר כמה וכמה שירים שעריכה קפדנית יותר היתה מביאה להשמטתם; אבל מרבית השירים מקוריים, מעניינים, ייחודיים וטובים. תחילה (ואולי כהערה) אני מבקש לומר כמה דברים בעניין שאינו עיקר, אבל חשוב לי לאומרו: יש בספר מספר שירים (בעיקר בשער הראשון: "ספר תולדות האגם") שעניינם (או עילתם) - במפורש או במרומז - אקטואליה. אלה, כאמור, עיקרו של הספר, ולטעמי גם לא מיטבו, אבל טוב היה לי למצוא אותם בו. ככל שאני מרבה לקרוא שירה, גדלה ומתעצמת תמיהתי על שהמציאות, אותה מציאות פוליטית וחברתית שבה אנו חיים, הוויה שבוחשת בפנימיותו של כל אחד מאיתנו, דילמות מוסריות שזעקתן באוזנינו ובלבנו שנים כה רבות - שלכל אלה אין, ממש אין, ביטוי ברוב המכריע של היצירה השירית הישראלית. לא כך משה יצחקי, ועל כך תודתי לו. אבל, כאמור, לא זה העיקר. המירב והמיטב הם השירים הפרטיים, רובם בגוף ראשון, ולרובם אפשר לקרוא שירי אהבה. בשער השביעי "אל הערים" מקבץ של שירים יפים שתמציתם מעין היתוך של שתי אהבות, לעיר ולאהובה. השיר "סע לפראג" (עמ' 31), למשל, הוא מעין המשך של מוטיב משיר קודם ("איוולדה וטרסטן בסופר פארס", עמ' 16). "תוקפה של תרופה לא פג/ כתבה הרוקחת מרשם לטריסטן, / היא המתיקה כישוף ואמרה לו 'סע לפראג'". - כך פתיחתו של השיר. טריסטן נסע והגיע, "הוא שוטט וכיתת רגליו/ בעיר ומעבר נהר, עלה

תהלים "מקולות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום ה'" - ואני/ צעקתי מולו את שמך". והלאה: "הוא וינק לקראתי מנקה אפלה/ ואני הסיתי כפר/ המלוחה מפני/ וקראתי לצור בשמך" - הצור שאינו, כמובן, צוק הסלע בלבד, אלא גם ובעיקר המטאפורה הדתית שלו: אלוהים. כותרת השיר היא "את הרי מקודשת": לא "הרי את מקודשת" לפי נוסח הטקס הדתי, שהרי "כל הלילה ההוא/ - [רימוז למגילת האש?]" - נשבו הרוחות וקראו לי/ בשמך, שקידשתי אותך/ בלשוני, שקידשת אותי בגופך, / מעיין שנחתם בי מאו/ מפכה כרין בגופי", והים - שפתח את השיר ושטעמו וריחו וקולו מפכים בכל שורותיו - חותם על הקידושין ועל הקדושה בסיומו: "והים בנקרה עונה לי כעד: 'שמע', באלפי קולותיו". ויש אהבה של חול (גם היא נוכח הים) שהיא פשוט מעשה אמן ("עננים מציירים את עצמם בעין הים", עמ' 47), ויש עוד ועוד. השיר "האם אתה שומע? עבור" (עמ' 55) תחמו אחר לחלוטין. יש בו הד לאקטואליה שהזכרה לעיל, אבל אין זו אקטואליה - זה הלוך נפש. השיר הוא מונולוג בשני חלקים, כשהנמען (ברשת הקשר) הוא אלוהים. בחלקו הראשון - הדים (במצלול אחר, אישי מאוד) לשיריו המוקדמים של עמיחי: "אתה שומע, דממת אלוהים כאן. / רק המיה חלושה, אמא, אבא, שמשותקת באל מלא רחמי בורות כרויים". ובהמשך: "ראה, מתחת לחופת שמך/ ילד מתכסה בשמיכת אדמה, / גם אלה לפעמים רחמים". סיומו של חלק זה: "קדקוד שמים כאם גפרור אדמה, / אתה אינך נשמע, עבור". החלק השני פותח ב"אתה שומע, החלפתי תדרים", אבל בעצם אין זה

רק תדר אחר - זו רשת קשר שונה, וזה לנמען: "בזמן האחרון אני מנסה להתקרב/ אליך בדרכי. כותב לך בשבת, שר/ ומירות בימי חול, מנסה להשיג/ ולהעמיד אותך מחוץ לשדה/ כביכול". הנימה בהמשך היא צינית, אפילו סרקסטית, אף שלרגע היא נדמית פמיליארית ממש: "שמע, חשבתי לעצמי, / אלוהים, כמה אני מתפעל ממך /... / ואיך אתה מספיק באחת לקלוט ברחמים כל כך/ הרבה נשמות במצב אנוש, / בגללנו, שאנחנו לא רק צלם/ אלא גם טעות אנוש". סיום השיר כולו התרסה. לא "גם כי אלך בגיא צלמוות לא אירא רע", ולא "למען אחי ורעי אדברה שלום כך" כדברי השבת והתודה של משוררי תהלים, אלא תפילת "שמע" הנקטעת ומשנה כיוון: "שמע, בצד שמאל בשוכבי ובקומם/ יש לי פתאום דקירות ופקעת בכל/ מאודי, ובאחד אני צועק לרות דיו! / למען ההולכים שרצו לפרוח בגיא, / אירא רע". אנחנו מצויים עכשו בשער האחרון מבין ששת שערי הספר: "נעילה", ואין זו נעילה "טכנית" לקובץ השירים בלבד. השיר החותמת את הספר כולו ("מעין נעילה", עמ' 63) סוגר מעגל שראשיתו בשיר הפותח: "השמש יבוא אם יבוא/ ונשלח עוד יונה אל האין, / ותשוב היונה, אם תשוב, ובפיה תשובה/ אין. / היום יפנה, אם יפנה ויבוא ...", ובתוך כל אלה, במקום נעילת שערי שמים המסורתית - "תפילה נעולה" של משורר: "היום אבוא אם אבוא ובפי תפילה נעולה. / ... אלא אקרא בנעילה אל תהום/ יוצרי /... / פתח, פתח לנו ותבואנה המלים לשער".

יעקב שי שביט

רוני סומק חצי

הוצאת

רביעה אלג'לטי

מערבית: סלמאן מצאלחה

פרפר

כְּשֶׁהַסּוּסִים שְׁעָטוּ
בִּי פְרוּסֵי כְּנָפִים,
קָרָא הַפֶּרֶשׁ לְגֶשֶׁם:
הוּא הֶעָנָן, אֲנִי רֵד
מִשָּׁמַי הַיְהִירָה. וְאֲנִי,

שְׂמַחָה לְאִיד, אֲמַרְתִּי:
אֵינֶנִּי מִטִּיבָה לְכַת
יְחַפֵּת רַגְלִים,
וְלֹא אֶקְבֵּל דָּבָר,
מִלְבָּד הֶעָנָן -
נְעִלִים.

פְּטֶרָה, יָרֵדן 1993

רביעה אלג'לטי, משוררת אלג'ירית, והסוסים שלה פרפריים מאוד. אולי היא לא מטיבה לכת אבל היא מטיבה לתאר מסע לפטרה. זה הסלע האדום, שרו פעם והשיר שלה עוקף את המאצואיות ומשאיר טביעת רגל יחפה במקום שנהיה פתאום אנושי מאוד.

אלוהים היא

שז: ריקוד המשוגעת, הוצאת הקיבוץ המאוחד, ספרי סימן קריאה 1999, 86 עמ'

"רק אני יודעת מה יש לישוע בתחתונים/ אני הייתי אתו בלילה האחרון/ אתמול הייתי/ לא צחקתי/ לא הופתעתי/ כשהורדתי לו את התחתונים/ מצצתי ליקקתי הכנסתי דחפתי/ נשפתי נשמתי/ התערבבתי צעקתי: 'תוריד עלי את יופיך/ את רחמך את סודך/ תשפירצי עלי את שגעונך/ את רכותך את רחמך'" (עמ' 85).

"צעקתי" כותבת שז. הצעקה שלה

מופנית אל אלוהים. אלוהים לפי שז היא אלוהים לסבית ("אלוהים לסבית" עמ' 13). השילוש לפי שז הוא: שז, אלוהים לסבית, ישוע. לפי השילוש הלסבי, שז היא מריה. השיר הזה, יותר משהוא לירי במהותו, כשאר השירים בספר, הוא נושא בחובו גם איזו נבואת זעם לסבית. המילניום הוא ציון זמן אישי אבל גם גלובלי. הקרושה היא קדושת המשפחה המופרת. והדיבור הניהילסטי, מתחלף בתפילה.

אלוהים לסבית - "הם ירקו אחרי בעברי ברחוב, אבל/ אלוהים המטירה עלי פרחים./ 'אהביני'// לחשו שפתי./ אלוהים היתה לסבית/ ריכלו אחריה ברחובות, הראו/ אחריה באצבע, ואז היא התחילה להאמין/ באלוהים:// אלוהים לסבית יפהפיה ונבונה/ ממטירה עליה פרחים." האצבע המסמנת היא אולי גם מטאפורה לפאלי. הפרחים המומטרים מעלים קונוטציה דתית של הולדת קדוש אחר - הכבודה. כשהבודהה נולד המטירו עליו האלים פרחי לוטוס מן השמים. סביר כי לא לכך רמזה המסורת. עם זאת לא ניתן להתעלם מהנושא המובלע של לידה מחדש. כך גם מסיימת שז את צעקתה "תוריד עלי/ את רחמך". במשולש הביוגרפי

של שז - אלוהים לסבית היא האם. השירים בספר יותר משהם סינגולריים, הם נרטיב קטוע של חיים. לכן רצף של קריאת שירי הספר מעניין אולי יותר, כקריאת בלדה אוטוביוגרפית.

"ריקוד המשוגעת" הוא ספר השירים הראשון של שז, זוכת פרס רון אדלר לשירה.

הולך פנימה

טוביה ריבנר: שירים מאוחרים, הוצאת קשב לשירה 1999, 91 עמ'

גלויה מלונדון, עמ' 42: "את הגלויה הזאת אני כותב מלונדון. לונדון גדולה מדי בשבילי. אני מסתפק בנשיונל גאלרי. הנשיונל גאלרי גדולה מדי בשבילי. אני מסתפק בדיוקן העצמי של רמברנדט בהיותו בן שישים ושלוש. התאריך הוא 1669 / שנת חייו האחרונה. היום אני/ גדול ממנו באחת עשרה שנים. אך 'התמונה/ לא יכלה להיות צנועה יותר, החיקור העצמי/ לא נמרץ יותר' כתוב בקטלוג, פרי עטו/ -

כלשון של פעם - של מייקל ליוי, ואני ממשיך/ (ואני אוהב מובאות, אפשר להסתמך עליהן/ באים לידי שיחה, גם לאחרים יש מה לומר/ נוצרת מעין פוליפונייה): 'פורטרטים משנות/ האחרונות הוא מציג את עצמו כצייר וכאדם המתדיין/ עם העולם כמתגרה בו או כנכנע לו ומוותר. בדיוקן/ הזה, דומה, אין העולם אלא אי שם ברקע'.

הנשיונל גאלרי הוא אולי ספר השירים של ריבנר, הקורא מביט בדיוקנו של המשורר, המביט בדיוקנו של הצייר. התאריך, הגיל, המובאה, אינם מאפיינים את רמברנדט, אלא את המשורר: "היום אני גדול ממנו באחת עשרה שנים". המשורר מעמיד בפני הקורא את

דיוקנו שלו, ומדבר אל הקורא דרך מובאה משל רמברנדט: "התמונה לא יכלה להיות צנועה יותר"; שיר לירי, עדין ויפה.

ההליכה היא פנימה: לונדון-נשיונל גאלרי-דיוקנו של רמברנדט. היא המציינת גם את אופי שיריו האחרים של ריבנר, שבהם ההליכה פנימה מתקיימת כבר בשיר עצמו. ציריך, לונדון, רייקיאויק, בודפשט, פראג, תל אביב ועוד. אלו הן טריטוריות קיום. האוירה המאוד מיוחדת שנוצרת בשעת קריאתם, היא למעשה, תודעת המקום של ריבנר, שהיא מטאפורה לתודעת הקיום. הבית מוקף השלג, שבשער הספר, הוא צילום שצילם ריבנר, אולי מסלוקיה: "מכף רגל ועד ראש/ בהק יפך, סלוקיה/ וכמו חיפושית מעמידה פני מת/ אני נעשה קר כשאת מתקרבת".

אביבית רוח

באזורי הדממה הפנימית

אורי ברנשטיין, מן המקום החדש; הוצאת קשב לשירה 1999, 37 עמ'

ספר שירים חדש לאורי ברנשטיין, 21 שירים ליריים, שירי טבע, "מעין אידיליות בסגנון חדש", כאמור על כריכת הספר. 'אני השר' מדווח, מתאר, משגר רשמים, חוויות, מעצב מסקנות וסיכומי מצב, מתוך לב-לבו של הטבע. מקום שם אפשר לשמוע את פעימות האדמה, לזהות תנועה של בעלי-חיים על-פי העקבות שהוטבעו בחול, ולעקוב אחרי קסם הצמיחה הפראית, האפלה והמסתורית. לא ברור מהו המקום החדש, אין "סימני-דרך" ברורים אליו מלבד כמה עובדות כמו, שהמקום מצוי בסמוך לים, שמשוטטים בו חזירי-בר, נחשים ונמיות, וצומחים בו עצי פקאן, אפרסקים (שלא צלחו כדברי השיר) ואשלים (שאחזה בהם אש), וחיים ועובדים בו אנשים. עם זאת, שוררת במקום דומיה גדולה.

למרות העדר ציון של מקום, נוכחותו אינפורמציה קונקרטית על הדובר בשירים, גם כמעט אין שימוש בגוף ראשון יחיד, עם זאת, נוכחותו דומיננטית בכל שיר ושיר. מאופן התבוננותו ומהאופן בו הוא תווה את הטבע, ניתן ללמוד על עובדת היות המקום חדש לגביו. מתקבלת תחושה של אדם הנקלע למקום זר, או לפחות לא ממש מוכר בעבורו. מעין תייר כאכסניה כפרית, או אולי טירה

מבודדת אי-שם בלב סבך או יער כלשהו, בקצה העולם, כשסביר להניח שמדובר ביישוב כפרי כלשהו בצפון הארץ; כלומר, יש אי-סימטריה בין גודש החוויה וראשוניות המפגש, לבין ההתרחשויות האובייקטיביות המתוארות בשירים, "הדרמות" המתחוללות הן מאוד מינוריות, ויש פה ושם תחושה של שיממון מסוים. שיממון אבל לא שיעמום. מסע בתוך מסלול לא-מוכר, אבל לא הרפתקה ממשית, וודאי שלא סוערת. מעין הליכה על גבול כלשהו בין הידוע ללא-ידוע, בין ההווה לעבר, בין הסטטי למשתנה, בין שיגרה לבין שינויים פנימיים וחיצוניים המתחוללים עם הזמן.

מעניינת עמדתו של 'אני השר' כלפי סביבתו; מעין צמח בית בין צמחי בר, ואולי צמח ביתי שיש בו תכונות דומות של צמח-בר, ולאט לאט הן מתעוררות בסביבה ובנוף החדשים. החיבור בינו לביןם נוצר, והוא אמיתי ומשכנע: האונה לקולות הטבע, התבוננות, מעקב אחרי סימני החיים והצמיחה והתהליכים היומיומיים המתרחשים במקום. במקביל לטבע ולנוף הכפרי, מתנהל אורח-חיים של הדובר בשירים, המנסה להתמוג גם עם הסביבה האנושית בקרבה הוא חי. סוג השלווה המצוי במקום שונה לגמרי מהאינטנסיביות העירונית. במקום צפיפות והמון אדם, יש בדידות ומרחבים וחללים גדולים, ודממה,

אורי ברנשטיין מן המקום החדש

המדגישה את אזורי הדממה הפנימית של הדובר בשירים. ואולי החללים הללו הם השתקפות של כל מה שקיים ולא נאמר במפורש - רק נרמז: "ההפסקות החלות במהלך היום, כמו/ כבה חשמל בלי סיבה/ מתארכות משעה לשעה. עוברים פה/ עננים, צפרים מספר, קצוות/ של אמירים: קטעים לא קשורים זה בזה./ לפנות ערב באים עובדים לשוחח, לשבת לשעה קלה./ להניח ידיים במרושל בקצה השולחן./ לספר לנו כל מה שקרה: הנמיה/ שנלכדה, קיר שקרס ניצה גורביץ'

עץ הזית על שני פסוקים

מחמוד דרוויש: ערש-הנוכריה, מערבית: מחמד המזה ע'נאים, הוצאת "בבל" 2000, 81 עמ'

זהו ספר-שיריו ה-19 במספר של המשורר הפלסטיני מחמוד דרוויש, נוסף על 20 ספרי פרוזה. הספר כולל 23 שירים שהוא שכתב מבחינת המוטיבים היסודיים ניתן לומר, שאין בו, למעשה, כמעט כל חידוש, אך מבחינה אמנותית הריהו ספר מעניין ומרתק בדמויו ובהשאלותיו. אתה מוצא בו את המוטיבים הרווחים ברוב שיריו הקודמים של דרוויש; אלא שהנימה בו מתונה יחסית. הוא איננו נועז וחרף כבספרי השירים שקדמו לו. המשורר נותן ביטוי ללבטיו וחיבוטיו בגולה (שבהר מרצונו), לנדודיו הרבים, לעגונו העזים לערש-הולדתו, לעמו, לארצו, ליחס האמביוולנטי לאשה על המודותיה וסגולותיה. כן הוא תוהה על שורשי-תרבותו, יחסו העיון לישראל בספריו פושט צורה ולובש צורה חליפות, ויש שהוא בא לביטוי חריף ובלתי מתפשר. כידוע, גלה מחמוד דרוויש מרצון בשנת 1971. יש לזכור שבהיותו בן שש שנים נדד עם משפחתו ללבנון, ולאחר מכן חזר עם משפחתו ארצה. הוא הצטרף למפלגה הקומוניסטית והיה פעיל בה. השתתף בעתון "אל-איתחאד", עוב את הארץ ונדד בארצות אירופה, בקאתיר, בבירות, בקפריסין וברמאללה, שבה הוא עורך כיום את הרבעון "אל-כרמל". מוטיב הגלות הוא דומיננטי בספר-שיריו זה. "אם תביט לאחור - הוא אומר לאהובתו הנוכריה - לא תראי דבר זולת גלות". בשירו "אבי", מוזרה הבן, השכם והערב מעויבת המולדת: "ופעם אמר אבי/ עת על אבן התפלל/ מן הירח השפל עיניים/ הים והמסע/ הישמר מהם השניים/ ... ומי שאין לו מולדת/ אין לו בארץ אחות-קבר/ והמסע עלי אסר". השיר על אמו, שנכתב אף הוא לפני, מרגש עד היום: "נכסף לחם אמי, לקפה-אמי ולמגע אמי/ שאם אמות אבוש מדמעות אמי... ואם אשוב יום אחד, תניני/ ואהיה אזור לך לחסות בשולףך/ וכסי-נא עצמותי וכפתיני בקצוות-שיער/ בחוט שיריטי בשובל לבושך/". המשורר חוזר תודעה של שליחות עמוקה. הוא רואה עצמו מעין קורבן על מזבח-עמו: "מתנותי גדולות ממני/ אכלו את חיטתי/ ושתו את ייני.../ הריני נושא על שכמי את פתי ומולדתי היא לכם". כאן נעשה שימוש ברור בלשונו של ישו הנוצרי בסעודתו

האחרונה בטרם הוסגר בידי הרומים. בגלותו הארוכה תוהה המשורר על שורשי-תרבותו הקדומים "על הנהריים בגן-עדן של החולמים... על פמליית-השומרים... ועל האפק השומרי" (החלב של איננה). ובשיר אחר, שבו הוא דן בערכי-התרבות מתוך צפיה לעתיד, הוא כותב: "אני נחלקתי לשתי נשים/ אני לא מזרחית/ ואני לא מערבית/ ואני עץ זית שהצל על שני פסוקים". יש להניח שהוא מתייחס לשורות הסימבוליות המצויות בקוראן בפרשת "האור" (24), ואשר רבן המפרשים עליהן. הקוראן מצביע, כנראה, על אור נצחי שהאל יעניק למאמיניו, ואותו אור יידלק מעץ מבורך, הזית, לא מזרח ולא מערב - אפשר שהמאמינים מצטווים לשמור על תרבות מוסלמית מקורית, שאינה מושפעת מתרבויות זרות. כאמור, הקטע הזה עוטה מסתורין, ואיננו מתיימרים להבינו לאשרו בגלל עמקותו. ואולי מרמז דרוויש על ירושלים, כפי שהיא אף נרמזת לפי המסורת המוסלמית, בעץ הזית, הנוכר בקוראן בפרשת "התאנה" (95). בתוך כך מפליג דמיונו אל בגדד המעטירה בימי הביניים, בימי החליף הארון אל-רשיד ובניו. הוא מזכיר לשבח גם את המשורר אמרו אל-קייס, מן התקופה הג'אהלית, אותה שירה שלא שבתה את לבו בעבר, כך התוודה דרוויש לפני העתונאי והסופר תום שגב בשיחתו בעת האחרונה. הוא מתגעגע לתור הזהב של הערבים בספרד, אל "אנדלוסיה שלי"... ו"הלכנו יחד בסימטאות-גרנדה". בלי-משים אתה נזכר בפואמה "אחד-עשר כוכבים", שנתפרסמה לפני שנים אחדות, כאשר ניהלו ישראל והפלסטינים שיחות-שלום במדידה, בימי ראש-הממשלה שמיר. באותה פואמה הוא קורא תיגר בעקיפין על שיחות השלום האטיות, ועל הקששים שערמה ישראל בדיונים במדידה, והוא יוצא חוצץ נגד הבטית המשותפת, כביכול, בין היהדות (ישראל) והנצרות (ארה"ב) נגד האיסלאם, כפי שאירע, לדעתו, בספרד במאה ה-15, שעה שהעם הספרדי השתחרר מעולם של השליטים המוסלמים. הוא מבכה את התבוסה בספרד: "הכנורות בוכים על הערבים היוצאים מאַנְדְלוּס/ הכנורות בוכים על מולדת אבודה שאולי תשוב..." (תמהני. האמנם מולדתם?) הגם שהמוסלמים תרמו תרומה תרבותית חשובה מאוד בספרד, אין לשכוח שזו לא היתה מולדתם - ולא הוא המשורר היחיד הקובל על כך. גם המשורר הנצרותי מישל חדר ואחרים מחזיקים בתפיסה זו.

מעניין יחסו האמביוולנטי של דרוויש לאשה, תהא נכריה ככל שתהא. הוא

בורח ממנה אֶלֶּיהָ, כדברי המשורר הערבי העבאסי, אָבו ג'וּאס בדברו על היין. יש בו כמיהה עזה אל האשה, לחמודותיה ולסגולותיה, חרף תהפוכותיה. דומה שהוא משתדל לשמור על פכחונו שמה יפול ברשתה. לאותה מאהבת נכריה הוא קושר כתרים, לזו שהינה בת-חורין בארצה, שלא כמוהו, הגולה-הנווד, שאינו מוצא מנוח לכף רגלו, אפילו ברמאללה. בשיחה האמורה עם תום שגב, טען דרוויש שעדיין אינו מרגיש טוב בשום מקום; דרוויש הרומנטי, המושפע משי-השירים, כותב: "את ימיני הנחתי על שְׁעָרָה/ ושמאלי על שני עֶפְרַיִם תאומים/ ויחד צעדנו אל לילנו המיוחד - וגם סיפת-שְׁעָרָה שוברת את חרבי ומְגִינִי/ וכפתור חולצתך נושא את מלת-הסוד לכל מיני ציפורים". יש לאל ידה של האשה להכריח ולאבד את העומדים בדרכה, ומאידך - היא עשויה לשמש מקור לא-אכזב של השראה: "אותך ארגיש כהרגשת-הפנור את משי-הָזֶמֶן הרחוק/ ומסביבנו יצמח עשב של מקום ישן-חדש".

המשיכה בין המינים היא עצומה, חרף כל הניגודים, ואולי דווקא בגללם, והאשה משוועת אפוא: "הָאָר אִם כֵּן את אפְלִי ביינך וְשָׁכֵן עִמִּי בגופי". מן המגעים ההדדיים מופְרִים השניים, וכדי שהגבר יכיר את עצמו, מן ההכרח שיבוא אל האשה: "יהי גופי, אם כן הִקְלִי... וְעֵלֶיךָ להגיע אל לחם-רוחי למען תכיר את עצמך". המים כיסוד ארוטי מלווים את רוב-שיריו של דרוויש, וראה לשיר-השירים: "גן נעול אחותי כלה... גל נעול..."

לא ייָלֵא אפוא שהאובה ממתין לאהובתו על בִּרְכַת-המים "עם שבע כריות של ענן קל עם ניחות האלגום הזכרי עת ישקע הירח... חכה לה ואל תמהר שלא להבהיל את הציפורים סביב צמותיה... והגש לה מים לפני היין, ואל תביט את תאומי-החוגלות הַשְׁנוֹת על חזה... קחנה אם כן לאטה אל מוֹתָה הנחשק"; גם על דמשק המעטירה מטרפף המשורר, זו דמשק שיצאו לה מוניטין בימי השליטים מבית אומִיָה, ובימי המשורר הנווד אל-מוֹתַנְבִּי. השם דמשק משמעו מְשִׁי בשיפול אותיות, שכן דמשק נודעה בעבר בתעשיית המשי שלה. דרוויש שר על נופיה שובי-הלב: "השמים מתהלכים בדרכים הישנות יחפים, ומה צריך אפוא למשוררים בהשראה ומשקל וחרוז?"

ואכן דמשק שונה מן הערים האחרות, כי "בדמשק נבוכים הם השירים/ ליריים הם אינם/ גם לא שְׁכֵלִים/ כי אם דברי-ההד/ לְהַד..." בקובץ הזה מצויות גם שש סונטות, ובעיקרן הן מעלות על נס את האשה וסגולותיה. הסונטות שלפנינו נאמנות מבחינת צורתן לסונטה האיטלקית,

שהתפתחה במאה ה-13 והגיעה לשיאה בסונטות של פֶּטְרַרְקָה ושל שקספיר. דרוויש מקפיד על הצורה - שיר בן ארבע-ארבע ושלוש-שלוש שורות. דרכי-החריזה שונים ומגוונים. מעניינת במיוחד היא הסונטה השלישית, שבה נפתח לנו צוהר אל ההיבט האמנותי של שירת דרוויש. הוא מצהיר: "מְהֵרָה אהב את ספונטניות-הפרוזה והתמונה העלומה/ ללא ירח של רטוריקה: פְּאָשֶׁר יחפה תלכי, הֶחְרוּז נוֹטֵש/ את הזודגות-

מחמוד דרוויש

המלים, והמשקל ישבר בשיא-החוויה"; לאמור: המשורר מעדיף את הביטוי הספונטני בפרוזה ואת התמונה לזֶמֶן-הסוד והמסתורין, שהיא יסוד מוסד של כל יצירה אמנותית הנאמנה לחוויותיו של המשורר. הזודגות המלים היא הפן הארוטי, ההפריה הרוחנית, ילדי-רותו של המשורר, (ראה "התנצלות" של סוקרטס) המחפש את הנסתר בנגלה ואת הסתום במפורש. התעלומה, הסוד והמסתורין הם חלק בלתי נפרד של החוויה האמנותית. בלי-משים אתה נזכר בתיאור של בריאת-העולם בשלביה הראשונים, כפי שבאו לביטוי מופלא בתיאורו של איוב: "בגיתו מרחם, יצא, בשומי ענן לבושו וערפל חתולתו" (ל"ח).

זהו ספר-שירה מעניין ומרתק, הגם שכאמור, אין בו חידוש ממש מבחינה תמטית. התרגום משובח ונהיר. המתרגם הצליח להעביר אלינו את החוויות הפיוטיות של המשורר בלשון נאה, על רבדיה השונים. יישר כוחו! גם ההוצאה "בבל" ראויה לשבח על הצורה הנאה, הניקוד והעטיפה המרשימה.

שמואל רגולנט

מתמודד דרוויש: שחררו אותי מדיקטטורת

"הקריאה מראש" של שירתי

יעקב בסר ומחמד חמזה ע'נאים

נטיה לשלום בארץ ישראל. לקוראי השירה שלך קורה משהו מעין זה. איך אתה רואה את התופעה?

הקריאה הזאת רודפת אותי כל הזמן. כשהקריאה מותנית מראש, קשה לצפות לשינוי בטקסט. זה מפריע לי מאוד. ואולי גם כתבתי ספר שלם על אהבה, כדי לשנות את הנטיה להתייחסות הקבועה לשירה שלי, זאת שתמיד מפרשת את המטאפורות שבה, פרשנות פטריוטית ולאומית ומנסה למצוא את הקשר לאדמה ולמאבק על האדמה. אני לא מכחיש גם את מציאותו של מישור מעורפל וסודי אבל זה לא הנושא המרכזי.

מ.ע': אפשר לומר כי כאשר כתבת את הספר הזה "היו לך שתי עיניים", אחת שפנתה אל הקורא הפלסטיני הערבי, והשנייה אל הקורא הישראלי?

לא היתה לי עין שפנתה לעבר קורא כזה או אחר. אסור למשורר לחשוב על הקורא בזמן כתיבה.

מ.ע': אם כן, אתה מאסת בפרשנויות הפוליטיות לאהבה שאתה כותב עליה?

אני מנתח לאחר מעשה. ולא בזמן הכתיבה. אולי בתת ההכרה זה נמצא. אבל בזמן הכתיבה אני לא מתחשב בקורא בכלל. יש להשתחרר מהדיקטטורה של הקורא. רק לאחר כתיבה אפשר לדבר על הקורא. כתבתי את "ערש הנוכריה" מפני שרציתי להשתחרר מסיפור אהבה אישי. כשאתה כותב על נושא, אתה משתחרר ממנו. אבל השפה שלי - אפילו אם המדובר הוא על אהבה - מלאה בדברים אחרים. אין אהבה נקיה, שאין לה קשר עם החיים והמציאות.

י.ב: הייתי מבקש לתזור אחורה, לאוטוביוגרפיה שלך. מתי ראית את עצמך כמשורר?

אני עדיין לא רואה!

האהבה בהקשר זה? היא הופכת את הזרות לדמות אחת, וזו, לדעתי, תופעה מסוכנת ביותר. האחד בולע את השני. לכן זרות צריכה להיות חלק מהאנושיות שלנו, במיוחד במאה הזאת. להודות בזרות - זה מה שהספר רצה לעשות. להודות שכולנו חיים בתוך זרות.

מ.ע': אפשר לטעון כי חל שינוי בלשונך הפיוטית, וזה בולט במיוחד בקובץ האחרון שלך "ערש הנוכריה". הקובץ בסגנונו השונה, יכול לסמל תחנה או מגמה חשובה בשירתך, שאני טוען - כמי שמכיר את המקור - שהיא החלה בספרך "אהד עשד כוכבים", ואחר כך נמשכה בספר שלפני האחרון "למה עזבת את הסוס לבדו?", וכעת בספר החדש.

זוהי התמה המרכזית בעבודה שלי - הגלות והזרות. אני חושב שזה לא רק בשירה שלי כי אם גם בשירה הלאומית.

מ.ע': וזה דווקא בתקופה שיש בה הרבה מן היסוד של השיבה למולדת, ואולי גם קצו של מצב הזרות, בהקשר הלאומי, לאו דווקא האישי?

זה לא שייך. אין מה לדבר על הקשר שבין השיר לשאלה הלאומית. להיפך. אולי בכוונה אני רוצה להינתק מן הנכונות של הקורא - שהיא מכוונת מראש - לקרוא את השירה שלי על אהבה כאילו היתה על אהבת האדמה. אני נוהר מזה תמיד. על האהבה צריך לקרוא כשהיא משוחררת, כלומר: אינה מרותקת לכבלי המקום. אמנם האהבה אינה מנותקת ממקום או זמן או נוף; זאת אינה מלה מטאפיזית, אבל כל השאלות האישיות מתעוררות כשמדברים על אהבה.

י.ב: כאשר ביאליק דיבר על אהבה אמרו שהוא מתכוון לארץ ישראל, וכשהוא מדבר על ציפור המתדפקת על החלון, למשל, זה מסמל

י.ב: כמה מלים על הספר החדש שלך, שהופיע באחרונה בעברית בתרגומו של מחמד ע'נאים: נתעכב על השם: "ערש הנוכריה", אשר נשמע מבחינה צלילית פונטית כארץ הנוכריה, וישנו גם שיר בשם הזה בתוך הקובץ. אבל "ערש" הוא גם ערש דווי, או ערש הכאב. משהו כמו משכב הכאב או מיטת הכאב. זה גם ערש האהבה. זה גם ערש של ילד, כמו נדנדה של תינוק. אני מניח כמוכן שהמטאפורה של השירים יכולה להיות כל זה גם יחד, כולל האדמה.

ייתכן כי התרגום של המלה לעברית מדויק וייתכן שלא. איני יודע. אבל הרבה קוראים ערבים חשבו - לאחר צאת הספר לאור בערבית - כי מדובר בניחוח מעקפים שעברתי, וכי אפשר שמדובר בערש המחלה. אולי בערש הכאב. אני לא יודע בדיוק למה התכוונתי כשהתחלתי לכתוב את הספר, בעצם רציתי לדבר על רציף הנוכריה; אבל אחד החברים הזכיר לי כי הוא מכיר יצירה אחרת המדברת על רציף הנוכריה. אולי רציתי לתת משמעות ארוטית מיוחדת בשימוש במלה ערש, למרות שהשירים אינם ארוטיים. אפשר גם שזה כך ואפשר גם שלא. אני רציתי לדבר על הנוכריה יותר מעל הערש או על החדר שלה.

י.ב: יש בקובץ שיר בשם "ארץ הנוכריה, ארץ השלווה", האם ניתן לשלב בין שניהם?

אי אפשר לשלב, אבל זה גם אפשרי בהחלט. כי המדובר הוא בפסגה של שני עולמות של גבר ואשה. כל אחד נושא את זהותו ואת עולמו, ואין אפשרות להתעשת, במיוחד לא באהבה. ככל שהאהבה מעמיקה, היא מגלה גלות בין שני העולמות, וכל צד שומר על היתרון שלו ועל ערש השלווה שלו, והארץ הבטוחה שלו; אבל גבר ואשה לא יכולים להתערבב ולהתאחד לחלוטין, מבלי שיאבדו את זהותם. לכן אני חושב שכל סיפור אהבה הוא סיפור מפגש בין שני זרים. מה עושה

עכשיו, אולי זה היה טיפשי להקדיש מאמץ רב כל-כך להעלאת המקום לרמה מטאפורית כזאת. לו הייתי חופשי לחזור למקום, אז לא הייתי צריך לכתוב עליו כך. אני יכול לכתוב על תבניות נוף מולדתי וילדותי, ועל כל השאלות הקשורות בבניית השיר עצמו, כי הוא הד של ילדות והוא כשלעצמו גם ילדות השפה. זה משהו יותר מסובך. הקשר אל המקום מסבך את הבעיה במזרח התיכון וגם מספק, בשירה, חלק מהפתרונות לשאלות המסובכות, כי אין שיר שנוגד מחלל ריק. אולי זאת עילה אבל כל נושא הוא עילה לכתיבת שיר. השירה, מה

הקומוניסטית, שטענו נגדי שאני סוטה ומנתק את עצמי מעולם הכפר וכי אני כותב סימבולים מעורפלים. הם הבחינו בנטיה האחרת שלי, ואז הבנתי שאולי התחלתי להתקרב אל הדרך הנכונה.

י.ב: לאחרונה שמענו מפי פרופ' ששון סומך שאתה ואדוניס נחשבים לשני המשוררים החשובים ביותר בעולם הערבי כיום. איך אתה מקבל את הדירוג הזה.

שמעתי את דברי ששון סומך, שהוא סמכות בספרות הערבית, ואני גאה במה שהוא אמר, ובכך שאני ראוי למקום הזה. אדוניס אינו

י.ב: מתי התחלת לכתוב שירים? בגיל עשר אולי. בגיל עשר חלמתי להיות משורר. משורר באותה תקופה היה בשבילי מעין אביר, אשר מסוגל לומר דברים יפים אבל לא כל כך מובנים.

י.ב: אתה זוכר שתיים-שלוש שורות ראשונות שלך?

קשה לזכור. אז כתבתי בכלל שירים קלאסיים, וחקיקתי את השירה שלמדתי. בעצם, תמיד חלמתי להיות משורר. אבל כאשר נהייתי משורר, התברר לי שכל מה שכתבתי, ולמרות כל מה שכתבתי, עדיין לא התחלתי. כאילו זה השיר הראשון שאתה כותב, וגם השיר האחרון. אני לא חושב שאני צריך בכל פעם לשנות את הסגנון שלי כדי להגיע אל השטח שקוראים לו "שירה טהורה", שהיא לא קיימת בעצם, אבל צריך לשאוף להגיע אליה. לכן אני עוד לא רואה את עצמי כמשורר.

י.ב: בסוף שנות השישים, תחילת שנות השבעים, השתייכת בעצם לקבוצה אינטלקטואלית בתוך מק"י, שבמרכזה עמד אלכסנדר פן. כיצד אתה מעריך תקופה זו מבחינת הכתיבה או הדרך הפוליטית שלך?

זו היתה תקופה חשובה מבחינת התודעה הכללית, אבל אני לא חושב שהיתה לכך חשיבות מבחינת האיכות הספרותית. אז היה זרם חזק מאוד בשירה הבינלאומית, שהחזיק בתפיסה שהשירה אמורה לשקף את המציאות והיתה למשוררים אמונה חזקה בתיאוריה, שבאמצעות השירה אפשר לשנות את המציאות. זה לא היה חלום מרקסיסטי כי אם חלום רומנטי.

לשירה עצמה נגרם נזק מכיוון שהיא לא מצאה זמן להסתכל בראי האישי שלה. היא כל הזמן חיפשה דרכים לרצות את הקהל ולשקף את המציאות, בלי לשים דגש מיוחד על האספקט האסתטי. זה קרה במיוחד עקב השפעה גורפת של נזים חיכמת ומאייאקובסקי וחלק משיריהם של אראגון ונרודה וברטולד ברקט. באותם הימים הייתי תחת ההשפעה הזו, ולקח לי הרבה זמן להשתחרר ממנה.

י.ב: כלומר, רצית להשתחרר מההשתייכות לזרם הבינלאומי המרקסיסטי בספרות?

אני לא כל כך הבנתי מה זה מרקסיזם בדיוק. הבנתי יותר מה זה קומוניזם. וזה לקח זמן. למה אני מתכוון במלה השפעה? השירה אינה ריאקציה מיידית וברורה למציאות או לדרישות החברה. יותר מאוחר למדתי, שהשפעת השירה אטית מאוד והיא לא יכולה לבוא בצורה הפגנתית כפי שלמדנו בהתחלה. על עצמי למדתי שהשתייכותי לקבוצה הזאת היא מבחינת פיתוח התודעה האנושית והפוליטית הכללית.

מעניין, שמאו פרסמתי את ספר השירים שלי, הותקפתי על-ידי מבקרי המפלגה

צילום: מחמד חמוז ע'נאים

מטרתה? לכתוב שירה טובה! וכל נושא – פשוט, או קדוש, לאומני, או הומניסטי – הוא עילה לכתוב שיר. תנו לי לחזור עכשיו למקום שלי, אולי אפסיק לכתוב עליו. לפלסטינים אין מולדת אז כמובן שהם מדברים עליה כמטאפורה וכמציאות באותו זמן.

מ.ע': נכתב עליך פעם, שכאשר בעיית פלסטין תיפתר, מחמוד דרוויש יחזור להיות משורר "נורמלי", ואתה דווקא התקוממת נגד הדברים האלה וטענת שתמיד היו וישנם נושאים לכתוב עליהם, וכי אתה משורר וסופר לא רק מפני שהמולדת שלך איננה או מפני שהעם שלך בגלות. ועכשיו אתה אומר: אם אהיה חופשי, אכתוב אחרת –

אני לא אכתוב על הנושא בצורה הזאת. הנושא הזה אינו כובש את כל השירה שלי. אני כותב על הצד ההומניסטי ועל החוויה האנושית שהתחילה מהחוויה האישית שלי. אני לא מקדיש את כל השירה שלי לשאלה איך להתזרזר את פלסטין, אבל אני רוצה להתייחס להנחה שלך, שאם לא תהיה הבעיה הזאת, לא אהיה עוד משורר כזה ואחזור

משורר פלסטיני כידוע, אלא סורי שהתגורר בלבנון ועכשיו הוא חי בצרפת. הוא נחשב אוונגארדי בשירתו ותרם רבות להתפתחות השירה הערבית המודרנית. אם תסתכל עכשיו על מפת השירה הערבית, תמצא שני אנשים שמשפיעים ואפילו מהווים זרמים בתוך אותה מסגרת של מודרניזציה: אדוניס ואני. אבל לא נוה לי לדבר על זה, כי זה מביך אותי. ככלות הכול, לא יפה לדבר על עצמי! אני מניח כי ששון סומך רצה בדבריו אלה להוציא אותי מהמסגרת הצרה של משורר לאומי או לאומני.

י.ב: הגלות תופסת מקום נרחב וחשוב בשירתך. כלומר: ניתוק מהארץ, מהמולדת שלך במונח השייכות למקום הלידה לפחות. זה כרוך בהרבה מאוד אמוציות ומקבל דגש ברור בשירתך, כפי שאני הצלחתי ללמוד מהתרגומים. האם באמת מקום הלידה כל כך חשוב לאדם כמו המולדת היומיומית. הפונקציונלית שלו?

זו שאלה מעניינת; מבחינה הומנית המקום חשוב. אבל הוא לא קדוש. אם לא היו הנסיבות ההיסטוריות כפי שהן עומדות

להיות "משורר נורמלי", כל אחד חולם על נורמליזציה. גם המשורר. תשאל את שימוס היני אם היה נולד בתימן לאמא שוויצרית ולאב יהודי, על מה היה הוא כותב? איני יודע. זו שאלה היפותטית. במובן מסוים אני חזרתי לפני ארבע שנים. האם הפסקתי להיות משורר, או אולי התפתחתי? אני חושב שהתפתחתי. אני מרגיש יותר משוחרר מעול הדרישות הלאומיות המסוימות האלה.

מ.ע.: אינך חושש להפסיד קוראים בגלל השינוי הזה?

יש אירוניה בעניין. זה 15 שנים ואני מותקף על-ידי המקהלה המדברת בשם הקוראים - אבל לא קוראת בעצמה - השירה שלי יותר מדי מתוחכמת וקשה לפיענוח, וכי המטאפוריקה שלי מתפתחת והקצב משתנה ואני עומד להפסיד קוראים. אבל בכל פעם שאני מפרסם ספר, יש יותר קוראים. כאשר אני הולך לערב שירה, בביירות למשל, כך קרה רק לפני חודשים, אני נוכח לדעת כי ככל שאני מתפתח גוספים עוד קוראים. אסור להניח שהקורא אינו קולט כלום ממה שהוא קורא. הקורא הוא אני ואתה. הבסיס התרבותי של הקורא מתרחב אף הוא, ובסך הכול, אני לא מפסיד קוראים. ואם אפסיד - כמחיר לכך שאני מתפתח - אני מוכן לזה. אני מעדיף להתפתח.

י.ב. אגב קוראים - אתה יודע שחלק גדול משירתך ראה אור בתרגום לעברית. הרבה מתרגמים תירגמו אותך לעברית. אתה מקובל מאוד בקרב קוראי העברית. למרות שיש לך הרבה מתנגדים, כמובן על רקע פוליטי. אתה לא מקובל כאישיות פוליטית, אלא כמשורר. מה זה עושה לך כאדם שנולד פה, שהתבגר למעשה במדינת ישראל, עם היחס האמביוולנטי של החברה הישראלית?

בכל הרעש הזה סביב שירתי, יש משהו מעודד בכל זאת. הוויכוח מתנהל וזה חיובי. כלומר, יש צד שמוכן לקבל את הטקסט הזה ולהיווכח כי הוא נוגע לאותו מקום שעליו מדבר גם הטקסט העברי. אפילו אם יש מאבק על השליטה במקום. זו שאלה פוליטית. כמה פעמים אמרתי שכאשר אני קורא את נתן זך או יהודה עמיחי ואחרים, לפעמים אני רואה את עצמי בטקסט הזה. כי מדובר באותו מקום, אותו נוף, אותם פרטים, אותם פרטים וגם חלק מהמהלך של המודרניזציה בשירה. חלק מהוויכוח הגלובלי על השירה. זה גם מוביל אותי לחשוב שאני עדיין במקום מבחינה תרבותית, הייתי במקום, ויצאתי מהמקום, אבל איני חושב שהמקום יצא ממני. הצלילים של המקום, הוויכוח, אפילו עם התנ"ך והספרות היהודית עצמה, הוא עמוק בתוכי. אני מושפע מאוד מהתנ"ך, במיוחד משיר השירים ומקהלת. אני חושב שלשני הטקסטים האלה השפעה גדולה על הרבה משוררים גדולים בעולם. אי

אפשר להתחמק מהעוצמה של השאלות הפילוסופיות שמעלה קוהלת.

י.ב. קראת את שיר השירים? בוודאי, ואפילו ניסיתי לכתוב אותו פעם מחדש. אבל התברר לי שאסור לשנות טקסטים קלאסיים. אפילו טקסטים יווניים. אסור לעשות מודרניזציה לטקסטים קלאסיים כל כך חזקים. לכן הפסקתי לנסות לכתוב מחדש את שיר השירים. אני שמח להיות חלק מהוויכוח על השירה ואני שמח לראות שאני קצת מקובל על הקורא העברי. אבל אני קורא לקוראים בלהט - לשחרר אותי מהתמונה הסטריאוטיפית, מהקריאה ומההגדרה מראש של כל הטקסטים הספרותיים שלי. אספר לך סיפור מעניין. לפני ימים קראו בטלוויזיה שיר מתורגם שלי, שלא היה במקרה שיר על מקום או זמן אלא על הקורא שרוצה לרצוח אותי. זה שיר על הדיקטטורה של הקורא: איך הוא רוצה לקחת אותי לגירסה שלו... העיתונאי אמר שזה שיר "מותר" לקרוא, בעוד שהשר יצחק לוי מהמפד"ל ניסה לפרש "מה מסתתר מאחורי" השיר הזה! הוא מנסה לפרש את הסמלים שלי, ולטעון כי הרוצח בשיר - "זה אנחנו, היהודים!" - אם יש רוצח בשיר, זה אנחנו! הוא אומר. זו קריאה שהורסת את הקורא ואת הטקסט. זה כמו אצל הקורא הפלסטיני, במקום שבו יש אהבה, הכוונה לאדמה. במקום שבו יש אשה, הכוונה לאדמה.

מ.ע.: אז הבורות הזו מקוממת אותך או עושה אותך עצוב?

יש לבורות הזו שתי השפעות: אחת, זה מפריע לי, השניה, זה גורם לי לחשוב שאני אחראי לזה. אני גרמתי להבנה הזו, בכך שלפני שנים הגזמתי במיזוג בין אהבה לבין אדמה, בין אשה לאדמה. לכן אנשים נטו להבין שאני רומז תמיד למשהו מעין זה.

מ.ע.: אפשר לומר שאתה נזהר יותר היום? אני יותר זהיר. אני כותב את השיר שלוש פעמים. פעם אחת כשאני כותב בצורה חופשית לגמרי, ובפעם השניה אני מפסיק להיות משורר והופך להיות גם מבקר, ואז אני נזהר. בפעם השלישית אני משנה דברים, כדי שלא יובילו לקריאה מוכנה מראש.

י.ב. זה המקום לשאול את השאלה הלא כל כך נוחה אולי - אתה פרסמת פעם שיר פוליטי, מאוד קשה, שיר שלא ראיתי בספר שלך, ובו אתה קורא ליהודים לצאת מכאן וכו'... זה היה שיר יוצא דופן. האם זה שיר יחיד מסוג זה? האם אתה נסוג ממנו מבחינה פואטית או פוליטית, או שאתה עומד מאחוריו?

השיר הזה לא נכתב כשיר. זה שיר שבא מתוך זעם שאין לו גבול, כאשר ראיתי

בטלוויזיה הצרפתית איך חיילים ישראלים שוברים באבנים את עצמותיהם של נערים פלסטיניים. זאת התמונה המפורסמת ביותר בעולם, והיא מסמלת את הדיכוי שלנו. כתבתי את הטקסט הזה כמחאה, כאילו היה מין אבן. אבל הוא לא כוון כנגד יהודים או לישראלים. זה מכוון לכובשים. זה שיר אינתיפאדה, והוא לא משקף את הקול הפרסונלי שלי, זה הקול הקולקטיבי של עם זועם המתנגד לכיבוש, הדורש באופן טבעי מהכובש להסתלק. בשיר הזה אני אומר: תסתלקו מכל החיים שלנו, ולא משרטט מפות של נסיגה. כלומר, השיר מאוד ישותי. אני לא מציין מיהם הכובשים. אני לא מציין את זהותם של החיילים. כובש צריך לצאת. לצאת מכל דבר, מהמלח, מהקמה מהים, מהיבשה. כך אמרו לכובשים כל העמים שהיו תחת כיבוש. השיר הזה פורסם בידיעות אחרונות. אחרי שלושה או ארבעה חודשים, בא יצחק שמיר ועורר את השאלה בכנסת, לא לפני שהוא הוסיף/חיבר שורה משלו בשיר ואמר: "קחו את מתיכם והסתלקו..." זה לא קיים בשיר.

אבל אם אתה שואל אותי אם השיר הזה משתלב עם הפרויקט הפיוטי שלי, אומר לך שלא. זה שיר חריג. לכן הוא לא נכלל בשום קובץ שירים. אני לא אומר את זה כדי להתנצל. אני מדבר על איכות פיוטית. אבל כל הוויכוח הוא ויכוח פוליטי. אם מנהלים ויכוח ספרותי, אהיה הראשון שיצביע נגד השיר הזה מבחינה ספרותית, אבל מבחינה פוליטית אני צריך להגן עליו. האינתיפאדה התחוללה בשטח שהיה ידוע לכולם היכן הוא. זה לא היה בקפריסין, גם לא בתל אביב. השיר היה מין ביטוי של סולידריות עם האינתיפאדה.

י.ב. נקודה זו ברורה. מה שהפריע לי אישית בשיר הזה, היה הביטול הטוטלי המוחלט של הצד שכנגד. הרי החברה הישראלית מאוד מורכבת... שם היה ביטול מוחלט. לא שיר מחאה נגד הכיבוש בלבד או הכובשים בלבד, או אפילו נגד לובשי המדים, אפילו לא נגד הפוליטיקאים בלבד, כי אם נגד העם כולו. לכן הוא נתפס לא כמבטא מאבק לאומי צודק אלא כמבטא מאבק טוטאלי נגד העם שכנגד.

חבל שזה הרושם שהשיר הותיר על אדם כמוך. אנחנו מוזמנים לשאול שאלה אחרת: האם האלימות בפועל מצדיקה אלימות במלים? זו שאלה ספרותית. אסור לשירה לשנוא. אסור. אפילו אם אתה מדבר על האויב הכי נפשע, המלים לא צריכות לשנוא בצורה ישירה. הן צריכות לדעת איך לשנוא את המעשה הנתעב ואיך לשמר מידה של כבוד לאספקט ההומני של העושה את הדבר. אם שונאים לא רואים את האמת.

מ.ע.: הטענה של הישראלים, כמדומני, בהקשר לשיר הזה, היא לא רק נגד האמירה

צילום: מחמד חמוה ע'נאים

לאיש בישראל לשאול את השאלה מחדש. גם לא לערבים. אבל ההזדמנות לשלום אינה בטוחה. איש לא בטוח שהיא תישאר. אם ישראל תתנהג כפי שהיא נוהגת, לא יהיה שלום המבוסס על בסיס מוסרי ותרבותי. קל מאוד לעשות שלום בין כל מדינות ערב וישראל. סכסוך על גבולות אפשר לפתור. אבל בקשר ליחסים בין הפלסטינים לישראלים, אנחנו טוענים אותן טענות, וטוענים לאותה אדמה, אותם שמים, אותו אוויר ואותם המים. אנחנו לא חיים כשכנים אלא על הצד השני. מתחת לישראל ישנה פלסטין. הגיע הזמן שהישראלים יעשו חפירה ארכיאולוגית וידעו שמתחת לישראל, לשפה, למטאפורה ולסמל, יש ישות שלא הכירו בה קודם - הישות הפלסטינית. הארץ הזאת לא היתה ריקה במשך אלפיים שנה. ההיסטוריה עשתה עוד מהלכים זולת ההמתנה לשיבת היהודים לכאן. הציונים החלוצים לא ראו את זה ולא למדו שהיה כאן עם אחר. השלום בין הערבים לישראל אפשרי, אבל עם הפלסטינים הוא מסובך מבחינה תרבותית, כי ישראל חייבת לקבל לגיטימציה מוסרית מהפלסטינים, מפני שהם היו הקורבן הראשון של הפרויקט הציוני. זה כאב עמוק. אבל אי אפשר להתחמק מזה. יש אומרים כי כאשר הישראלים יהיו מוכנים לפשרה מכובדת עם הפלסטינים, כאשר ישראל תכיר בעם הפלסטיני וחלק מהזיכרון הקולקטיבי שלה יהיה מודע לכך שמדובר בעם שיש לו זכות, וכאשר יפסיקו לנסות לתת לו "בקשיש", כפי שמנסה ברק עכשיו או כפי שניסה רבין לפניו. רוב הישראלים עדיין לא רואים בפלסטינים עם, הם רוצים רק שיתוף פעולה בטחוני. יש להכיר בעם הפלסטיני ואפילו לבקש סליחה. זה מעיד על כוח, כשאתה מתנצל. ואז תוכל האינטליגנציה הערבית להאמין שפניה של ישראל לשלום. ואז יהיה האתגר מבחינתם של הערבים, אם הם באמת בעד שלום או לא. אבל עכשיו הערבים אינם נתונים במבחן. הצד שנמצא במבחן הוא הצד הישראלי.

י.ב: הצעד הראשון כבר נעשה. שני שירים שלך נכללו בתוכנית הלימודים הישראלית. האם זה עשה לך הרגשה טובה? זה צעד טוב, חיובי. בניגוד למה שהימין סבור, לא עושים כאן טובה לאיש. זה גם לא ויתור. אבל יש כאן צעד צנוע.

י.ב: היית רוצה לגור בישראל? עכשיו לא. יש לי תעודת זהות פלסטינית ודרכון פלסטיני לכן אני לא יכול לבקש את זה. קיבלתי באחרונה היתר כניסה לביקורים משפחתיים.

י.ב: אז אתה מוזמן לבקר בביתי ונשמח מאוד אם תענה בחיוב. תודה רבה לך.

הראיון התנהל בעברית, והוא נערך במשרדו של דרויש, ב"בית ח'ליל אלסכאכני", ברמאללה

אבל, אני מקשיב היטב וגם מעריך את הפעילות של אנשים בתוכה. אני חושב שאפשר להגיד כי בימים אלה נעשה מהדל בעניין השלום ובעניין המשא ומתן והעמיד והאפשרות של בניית שלום שהיה מבוסס על מינימום של צדק. בנוגע לזה יש מהדל בפעילות.

י.ב: מדוע הסופרים הערבים וגם הפלסטינים פחות מעורבים בפעילות פוליטית בכיוון השלום והפיוס בין שני העמים? ממשלות ישראל, מאז תחילת תהליך השלום, לא נטעו בקרב האינטליגנציה הערבית אמון ברצינות הכוונות שלהן, העולם הערבי חש שהממשלה הישראלית מנסה להשיג בשלום מה שלא השיגה במלחמה, וכי היא לא כל כך רצינית בעניין השלום. שום דבר לא מתקדם. ממשלת ישראל רוצה נורמליזציה לפני שמגיעים להסדר כלשהו: להתחיל הפוך; אהבה, נורמליזציה, יחסים ביורוקראטיים, ואחר כך מו"מ. יהיה אתגר רציני לאינטליגנציה הערבית אם הקונסנזוס בממשלה הישראלית ובחברה הישראלית יהיה - שאופציית השלום אינה כופה מלחמה על עם אלא עם הכופה על הממשלה שלום. האופציה של השלום בישראל לא כל כך ברורה בתודעה של האינטליגנציה הערבית. לא מאמינים לישראל שהיא מאמינה בשלום. זה פער עמוק מאוד. ועומדת לפנייהם דוגמה אומללה מאוד - המו"מ בין הישראלים לפלסטינים. לכולם ברור מה ישראל רוצה מהפלסטינים. היא רוצה לתת להם לכל היותר חצי מהגדה המערבית, ואת רצועת עזה, ללא שום ריבונות. זה לא מספק את השאיפות של העם הפלסטיני. עם זה, הפלסטינים וגם העמים הערביים, כבר קיבלו את קיום ישראל מבחינה מחשבתית. אסור

הבוטה, הטענה היא, שהמלים מכשירות את הקרקע לאלימות. אלימות פיסית מביאה לאלימות במלים. אבל אני חושב שהכיבוש אחראי לזה יותר מכל המלים שנאמרו נגד הכיבוש. אבל זאת שאלה מאוד פרטית - מהו השטח של השנאה...

י.ב: אתה צודק בכך שהשימוש בלשון הגלויה, כמלה הגלויה, כנשק ביצירה ספרותית-פוליטית מחליש את האמירה. הפגיעה הקשה שהשיר הזה פגע נבעה מכך שהמלה לא היתה גלויה, אלא מטאפורית. וכשאומרים למשל: צאו מהים, או קחו את מתיכם (בטקסט העברי השורה הזאת כן היתה), המשמעות היא לא בעצם האמירה, כי הכוונה לא היתה אופרטיבית פשוטו כמשמעו. כשהמוות הופך למטאפורה, והקורא סוגר את הפערים - אז זה פוגע. ואתה הרי מאסטר בשטח המטאפורה.

אני חושב שדיברנו הרבה על העניין הזה. גם בהזדמנויות אחרות. אם הם לא יכולים לשכוח, אני יכול לסלות!

י.ב: אתה מקורב במידת מה לחברה הישראלית. חלק גדול מהעולם הספרותי נמצא בצד זה של המפה הפוליטית - שתי מדינות לשני עמים. התמיכה בסיסמה הזאת באה בעיקר בהרבה מאנשי רוח, יוצרים, אמנים וכו'... בזמנו הקמנו יחד עם אמיל חביב ואחרים את "ועד היוצרים" והתמנו על חוזה שלום בין ישראל לפלסטין. אתה מרגיש קשר לקבוצה הזאת, לזרם הזה בחברה הישראלית?

אני לא שייך. אבל לו הייתי אזרח ישראלי, הייתי שייך. אני מרגיש הבנה עמוקה ואולי קירבה לקבוצה הזאת, למרות שהיא לא כל כך שקדנית. יש לי הרבה ביקורת עליה.

קארל לובומירסקי

מגרמנית: מנפרד וינקלר

פסח

פסח
הגליל עדין ישנו.
דמום אלם
של עצי-זית גזומים זה עתה.
עדין פריחת השקדיות
והפנים החורים.
עדין בלתי נראה
הלחם מאחור
צלו של הלחם

המוות

אי-פעם תשקע
השכחה
כבדה כמו מלח,
מסתורית
כמו פריחת עצים בלילה

הגירוש

במקום שבו גדלתי
אין עוד כלום
הרסו את השמחה השקטה
השתיקו את עשר הדלות שלי
תלו מנעולים
שאינם יודעים דבר
על פרחים כחלים
במקום שבו גדלתי
אין עוד כלום.

סאן ויטורה

לארץ חומת הכלא
פורח בבונג

אמא

באחרי צהרים שטופי-שמש
בוודדים
כשלא קרה דבר
קרה
הכל

אמונה הנה שטח נרחב
מעליו מרחב השמים
שבו אתה נצב במקום המקדש

גטו ורשה

כאן הם לחמו
כאן הם עמדו
כאן הם הלכו
אלה שנקראו יהודים
על מנת לרצח
סוף סוף
לרצח

בשולי הדרך פרח כחל
על כן הרקיע אינו בודד עוד

רנה גנוסר

פרסום ראשון

עצים דוממים
סוערים
בגלי הנחל.

סוד

התוכל
להתפנות
לשעה קלה
מעלמות החן
המדלגות
בראשה?
ולהמתיק עמי
סוד
בדלת אמות?

משחק סקווש

אהבה - משחק סקווש.
והאהבים -
נתבטים
בקירות
אהבותיהם
של אחרים!

אטלנטיס
של נמלים
שקעה
תחת רגלי
באדמה.

אור
במראה
כסופה
וכתם
שחור.

עצוב
מביט
כלב שגזנח
בשגרת
חתולי-רחוב.

חתולה קטנה

חתולה
קטנה
שספונה
בביתה
התיחמה.
היא חפשה
ברגל
השלחן,
על הרצפה,
ובנעל בית
ישנה.
היא חפשה
בעתון,
בטלפון,
ובירך בעלה
של אשה.
והוא
לא בא!
(החתול)

עדין אהבים אותי
עדין אינני קים לשוא
עטוף דברים סופיים ביותר.
עדין מתר לי להיות שדה חרוש ודבורה.
ובתמימותי להשתפר
משלג, מדרכים וסוסים
אשר זה מכבר כרסמו סופית
את רסן-הזהב
של העתיד

הצפור קדמה
עפה מענף לענף
באילן תולדות העולם
בלי לשיר

קארל לובומירסקי, המשורר בשפה הגרמנית, בן למשפחת אצולה פולנית עתיקת-ימים, נולד ב-1939 בהאל שבאוסטריה, גדל והתחנך באינסברוק. ב-1962 עקר לאיטליה וגר מאז ליד מילנו. את ספרו הראשון "דממה היא מדת המרחב" פרסם בגיל שלושים. הוא עורר את תשומת לבם של יוצרים בעלי שם כגון קארל פופר, ז'אן אמרי וורנר קראפט. לובומירסקי פרסם כעשרה ספרי שירה וספרים אחדים בפרוזה וזכה בפרסים ספרותיים חשובים. שיריו תורגמו לשפות רבות. שירתו של לובומירסקי תמציתית וחסכונית. הוא אינו מרבה במלים. רבים משיריו כוללים שתיים או שלוש שורות בלבד. דווקא בשירים הקצרים האלה הוא מצליח להאיר מצבים אמיתיים מהחיים באופן משכנע ביותר. שירתו עוסקת במגוון נושאים והיא בעלת מטען הגותי רב. הוא מרבה לצייר במלים תמונות והירות, דקות קווים. לכאורה הוא שומר על מרחק אך למעשה שירתו אנושית מאוד וחמה לפעמים הוא מתבטא בהיסוס ובוזהרות: "ציפיתי / שמאחורי השירה יאיר אור / והיה חשוך / אולי האשמה בעיניים שלי?" הוא היה ונשאר נווד תמידי, סקרן, פתוח. את עצמו הוא מכנה "דייר משנה של החיים". למעשה הוא שייך לכל מקום ולכל אדם.

מ.ו.

רנה גנוסר היא ציירת. השירים הם מתוך ספר העומד לראות אור.

יעקב שביט

הנשמה והשמים*

(הערה)

כמה גדול החשש הטמון בדברים האלה מפני כוחם של השמים וכוכביהם, אבל הרי לא רק שמים ממירים אנשים המפליגים אל מעבר לים אלא גם ארץ.
למה אם כן לא אמר, אותו דובר ללא שם בדיון הנזכר על ררכי הגאולה, ולא את נשמתם, ימירו המפליגים אל מעבר לים? נראה סביר להניח, שבהר terra et caelum, non animum mutant (את השמים והארץ, ב-caelum (שמים) ולא ב-terra (ארץ, אדמה), לא רק משום שכמשכיל-למחצה ידע לשלוף מתיבת הויכרון שורה אחת מה-Epistulae, אלא מפני שדימה, ששמים הם שמים לכל, דומים בכל מקום, ואינם מטביעים חותם על הנשמה; לא כך הארץ, או, האדמה, השונים בטבעם בכל מקום. כמה גדול אפוא החשש בדברים האלה מפני כוחם של הארץ והאדמה להגות אנשים ממסילתם.

ג.

(וריאציה 2)

נניח שאנשים חושבים שהגיעו לארץ ואחרי שירדו לחוף והטביעו את הסירות מגלים שהיא אי.

הנה הם יורדים אל החוף עם המטען הדל שהביאו איתם ועם הנשמה

שהיא הפטיש והמכוש והפרדות והגלגל והקיסור והחשמל שהיא הסער והפרץ והחלום והזיעה והידיים.

נניח שהיא ריק עולה מתוך הערפל, מתמרק לקראת הבאים בקרני השחר, מתמסר להפקיר עצמם בידיהם - כאילו כל השנים האלה היה מונח כאן בלב ים נידח ומחכה להם לגאולה.

נניח ששמי חמדה פרושים מעל האי, שמים כחולים, עמוקים כארבה המוליכה את אור השמש. שמים בתולים, שאפילו סלסול עשן מדורה לא עלה להכמירם.

אי הוא ארץ שלא ידעה איש מוסרת עצמה ליהפך לארץ. כאן הנשמה תלחש כאש במפוח תהפוך אי לארץ כלבבה. למה אפוא מטיל הגילוי הזה מורא ומעורר מפת נפש כזה, כאילו התעוררו משינה טרופה לקורא: "לא זאת היבשה ביקשנו". מה פשר החרדה התוקפת אותם, מסוממים למראה ריקות האי ולולאת מי נוח הרבים המקיפה אותו, ועד כמה קצרה כיפת השמים מסביבם.

הרי ארץ שהיא אי, היא מקום למחפשי גאולה, שאפשר להתחיל בו הכול מבראשית מתחת לשמים; לעשותו ארץ חמדה עץ עדנים.

לברוא ממנה כל יום עולם חדש מכל אותם ריבוא-ריבואי הדברים הקטנים, החדשים, העושים אי לעולם לפי מדת הרצון הדמיון:

לתת לדברים שם, לתת אותות וסימנים לעשות סמלים לעשות ארץ חדשה ושמים חדשים - בית לשבתה.

כאן יש מים בבורות, מים בנחלים, מעיינות הישועה.

הרי רק ארץ שהיא אי היא חומר ביד הנשמה -

*הפרק הראשון של "הנשמה והשמים" התפרסם בגליון 227 של עתון 77

ארץ לידה חדשה
להיוולד כל יום מחדש
וללדת כל יום מחדש.

(וריאציה 3)

נניח שאנשים חושבים שבאו לארץ
ופתאום גילו שהיא אי
שאפשר להתחיל בו מחדש.

אם כן, לא הגעוועים ללא-נשוא לשמים אחרים
אל הציפורים העפות שם
אל מקומות מוכרים
הם התוקפים אותם,
אלא עד כמה שמפליא הדבר תחושה של בדידות
וחנק
ולא בגלל המרחק מהשמים שמהם הפליגו
אלא בגלל המרחק מן השמים.

שמי אי הם כפעמון צוללים
ארץ סגורה ומסוגרת -
אין יוצא ואין בא.
אין בו מרחבים ואין אופק
ואין פסגות לתנופה.
חזות סוסי-המרוץ של הדמיון
במהרה יגיעו אל קו האופק.

והרי הם לא באו
לרדת ליבשה
כשלו עייף
המחפש מרגוע
או כסרטנים
הבאים להטיל ביצים בחול הלח,
אל רפסודת אדמה.

(וריאציה 4)

אם אי
הוא ארץ מקלט
מעגן בסערה
להציל את הגוף
ואת הנשמה.
כי אז די באי
כמדת גוף
וכל מה שרוצה הנשמה
הוא אי כמדת גופה.
אי הוא מעגן
למלא את הנפש

לקראת הימים הגדולים

הבאים.

הם לא הפליגו לגלות אי נידח
לברא יער
לכרות עצים
לבנות בתים

לתת לנשמה מרגוע
תחת גפנה ותחת תאנתה
וחיש קל תדע שובע.
כמו סוסים חורשים
יסובו סביבה
מבוקר עד ערב
יסובו סביבה.
תלמים אינם חבלי משיח
אלא אסורים.

(וריאציה 5)

נניח שאנשים חושבים שבאו לארץ
ומגלים שהיא אי.
הרי אין כמו אי לדמיון.

הרי לא סקילה וכריבדים
הם המטילים מורא
אלא סטיכיה
זאת המקננת במגורי ארץ שהיא ארץ.

דמות האי טבועה בדמיונם,
הם כבר חזו לו עתידות.
רק בארץ שהיא כמדת אי,
אפשר למוד את הדמיון
ולהפיח בו חיים
בשר ורוח.

(וריאציה 6)

אי יכול להטיל מורא
דווקא בשל היותו אי.
אין דבר מטיל מורא יותר
מלהיות מוטל באי
עם שמים כהים וריקים,
שתחילה צריך לצאת לתור אותו
למצוא מים

לזרוע זרע ולהמתין לשיבולים
[הו, שמש, ארון עולם, הכה בגבעולים האלה;
הכה בעווז, הכה בחום, צרב אותם, שרף אותם,
עד שיבשיל לבם
להתפקע למכביר
עשה מהם לחם
לשילשים ולרבעים -

כן היום וכן לעולמים.]

ואין דבר מטיל מורא יותר מאי
שקולות וצללים בלתי מוכרים
עולים ממנו
וסימני עשן מיתמרים פתאום,
כרוחות רפאים.

באי יש ארץ הסמויה מן העין.
ארץ חבויה
היכולה להתעורר לפתע.
אי הוא אשליה של אי:
מתחת לקרום של האדמה והסלעים,
מתחת לשורשי העצים,
זורמת לבה,
נעים לוחות רצפת האי
באי שקט
מתחת לרגליים.

מאי אי-אפשר לעשות ארץ.
אי לא יהפוך עורו.
אי הוא הליותן של סינבד.
לכן הם רצים אל החוף,
מתגודדים,
נאבקים על הסירות
שיקחו אותם הלאה.

(וריאציה 7)

אין דבר המטיל יותר מורא מאי
שאין ממנו דרך חזרה.
לאנשים כמותם
אי הוא, לכל היותר, מקום להמתין בו
לעשן של אֵנִיה
שתבוא לאספם.

לא אי באו לגאול
גם באי שלם ומלא לא די,
לא די לה.

ואין דבר מפחיד יותר באי
מאשר להתעורר למצוא את הנשמה נעלמת
כיונה,

משאירה אותם לבדם לקרוא מנהמת לב
"quae nunc abibis in loca?"

הו, יונת נשמה,
לאן את הולכת?
אנא אנחנו באים?

בין דיוק לעיוות

או משהו על ה"היסטוריונים החדשים"

גבריאל מוקד

גבריאל מוקד בגיל 11 - אחרי השחרור ע"י הצבא האדום

לאינטרסים ולרגשות שלהם כנגד ה"אחר" הפלסטיני, הצודק כמובן תמיד. כאן אורשה "לחתוך" חיתוך ביוגרפי קצר אל שנותי כילד בן אחת-עשרה ושתיים-עשרה בפולין שלאחר השחרור מהנאצים. באותה תקופה היתה ורשה תרבה לחלוטין ואמי קיבלה בקושי דיוור של חצי-חדר עם חברה בפרבר ורשאי שלא נהרס, וגם מזון כמעט שלא היה זמין. לפיכך נמסרתי לכמה חודשים לבית-יתומים של איגוד-הקהילות היהודי בסביבות ורשה, שניסו למרות אימי השואה לעצב אותו בנוסח "רפובליקת שקיד" ושל "פואמה פדאגוגית" בנוסח מקארנקו או קורולנקו. חלק מתניכי המוסד נשלחו ללמוד בבתי-ספר פולניים בסביבה. כך, למשל, צעדנו, חבורה של שמונה ילדים או נערים, יום-יום אל כיתה ו' בבית-הספר העממי הפולני בעיירה הסמוכה, כשראשינו מחוטאים, וכמעט מגולחים. ואנו נתונים במין מדים ירוקים עם כפתורי-פליז גדולים-במיוחד, מדים ששימשו כלבוש רשמי ותפקודי גם יחד בבית-היתומים. כולנו ידענו פולנית על בוריה, ולמען האמת הכיתה הפולנית קיבלה אותנו דווקא באופן יפה (אולי זו היתה תופעה יוצאת דופן), אפילו יפה באופן מופגן, למרות הדי פוגרומים ורצח יהודים ברכבות ברחבי פולין. נראה כי המחנכים שוחחו מראש עם הנערים והנערות הפולנים הללו לפני שנכנסו במדים ירוקים, גלוחי ראש, ותפסנו

מיתוס המחותרות, הרזיסטאנס, ה"מאקי", ליווה למעשה מציאות יומיומית של ציות מפוחד לכובש, ולפעמים גם שיתוף-פעולה איתו. והרי במקרים אלה מדובר היה בעמים היושבים על אדמתם ולא על מיעוט הלכוד בדרך-כלל בתוך סביבה עוינת, שרבים משכניו השתתפו בעריכת מצוד עליו. מכל מקום, לא כל העמים הכבושים נלחמו נגד הגרמנים על-פי דוגמת הפולנים והסרבים. על רקע זה בולט לא צד של "הליכה כצאן לטבח", אלא דווקא עוז רוחם של האחים גיבורי-התהילה, ובראשם איש כמרדכי אנילביץ', שבכל ההיסטוריה כולה לא היה מישהו שקם להילחם בתנאים גרועים יותר ושפתח במרד עוד זמן רב לפני שהצבא האדום שבר את גבו של הוורמאכט הנאצי ומיגר את מכות-הרצח הגרמנית במזרח ובמרכז אירופה. אבל היום כבר ברור: הניסיון המובן והחיוני "לקזז" את הגזמות ההיסטוריוגרפיה הציונית, אז אולי גם להעמיד במקומה היסטוריוגרפיה ישראלית שקולה אצלנו והיסטוריוגרפיה יהודית שקולה בתפוצות, מתגלגל במהירות בסוג של דקונסטרוקציה פרועה, שבמקום להעמיד דברים על דיוקם מביאה לעיוותים פנטסטיים, העולים כמה מונים על ההגזמות של ההיסטוריוגרפיה הציונית הממלכתית ה"מכופתרת" והרשמית ביותר מתקופת בן-גוריון. דוגמה לכך יכולים לשמש מחקרים ופולמוסים שונים שבמרכזם היחסים בין היישוב שבהנהגת בן-גוריון ל"שארית הפליטה" באירופה שאחרי השואה, באופן שהבאת הניצולים ארצה, ההעפלה והמאבק המדיני והצבאי על הקמת המדינה בעזרת ההעפלה ולחץ העקורים במחנות-מעבר באירופה נראים לפתע כתמרון מאקיאבליסטי של התנועה הציונית ולא כהתפתחות לאומית לגיטימית, והעולים עצמם נתפשים על-פי מיטב המתכון השחוק של הדקונסטרוקציה כהתגלמות ה"אחר", כעדה של "אחרים", שהמסד המודרני השתלטן ניסה לגייס אותם בניגוד

ימי ראשית-המדינה, שעליהם אפשר בוודאי לומר "ויהי במלוך דוד בן-גוריון בישראל", נתגבשה - בעיקר בסוג של מליצות רשמיות שחילחלו אל ספרי הלימוד ואל המדיה הצנועים דאז - מעין היסטוריוגרפיה רשמית ביחס לתולדות העם היהודי, ובמיוחד לגבי התפוצות היהודיות בעולם, שבמרכזה צדקתה הבלתי-מותנית והבלתי-מעוררת של הציונות בכלל ושל הורם הציוני-סוציאליסטי בפרט. כך, למשל, על-פי היסטוריוגרפיה "מקודשת", זו תאמה אפילו מפת התקדמותו של הוורמאכט הנאצי את מפת האובדן הבלתי-נמנע של הגלות היהודית באירופה; ואילו צדקת הציונות הוכחה, כביכול, בעצירת צבאו של רומל באל-עלמיין. נראה, אפוא, לכאורה, שכניסת הגרמנים לארץ-ישראל, ובעקבותיה בואן של עוצבות-ההשמדה של האס-אס והגסטאפו בשיתוף עם המופתי אל-חסייני, היתה בגדר איזה חיזיון בלתי-אפשרי, אירוע הנוגד את עצם הדיכטומיה, השניות המוחלטת, בין הגורל האכזר שנגזר על הגולה לבין היישוב העברי החדש, שחרג על-פי עצם טבעו מתחום המרטירולוגיה היהודית. תפישת שניות זו בין היישוב העברי לגולה המועדת-לשואה לוותה ברצון טבעי להדגיש את ניצוצות הגבורה של הפרטיזאנים ומורדי הגטאות על רקע ה"הליכה כצאן לטבח" של יהודי הגלות. והנה, אם בכלל אפשר לחתור אל הדיוק ההיסטורי ואם נדחה את הטענה הרליטיביסטית שכל "נארטיב" היסטורי הוא רק פירוש כוחני ותימרון של מרכזי-כוח - מובן הרצון לסלק את ה"סיפור הרשמי" על ההבדל התהומי בין יישוב לוחם לגולה-עם-גב-יהודי-כפוף. כך, למשל, התחלנו לשים לב יותר ויותר ליכולתו הנוראה של מנגנון דיכוי והשמדה של מדינה טוטאליטרית להדביר אוכלוסיות שלמות. הרי תולדות הצרפתים והנורבגים והצ'כים ועמים אחרים רבים באירופה הכבושה מדגימות עד כמה

בעצם עם לוחם ועז, הנהגה בכל מקרה מתמיכה ערבית ומוסלמית רחבה. זכור לי שלקראת הקמת המדינה כונסו כל תלמידי הגימנסיה 'שלווה' בצפון-תל-אביב, שבה למדתי, באולם ההתעמלות בבניין שברחוב רנ"ק, הקיים עד היום, ומחנך הכיתה שלנו, חוקר הקלאסיקה ומורה ללאטינית ולעברית חיים רוזן (לימים פרופ' רוזן הידוע, בעל "העברית הישראלית") הרגיע את כולנו באומרו שאין מקום לפאניקה ושצבאות ערב יעצרו בזכות יכולת ההקרבה של בחורינו. אינני יודע מהיכן שאב הנואם את בטחונו. על כל פנים, לא מהאמונה שהערבים הם בהכרח חלשים מאיתנו, אלא כנראה יותר מהפאתוס ומהאטוס הלאומי. מכל מקום, התחזית שלו הרגיעה אותנו במידה רבה בגלל סמכותו כמחנך, אבל בחודשים שלאחר-מכן רבים מבני הגימנסיה המבוגרים יותר נפלו בקרבות, כשרק שנתיים או שלוש חוצצות בין בני כיתתי ובין הקרבות הקשים בדרום, בדרך לירושלים וביתר החזיתות, מהסוג שמתאר יורם קניוק (שנפצע אז והיה מוטל ליד גופות חבריו שעות בדרך אל באב-אל-ואד - כפי שתואר בספרו הגדול 'העיטים').

נראה לי ברור לחלוטין, כי ראיית ההעפלה ומאבק העולים נגד הצי הבריטי האדיר כ"מאכניציה ציונית", שהפכה את העולים לקורבנות של תמרון כוחני, ותפישת מלחמת-העצמאות כפיניק של גירוש הערבים, הם שני צדדים של אותו מטבע מזויף של הדקונסטרוקציה, השוללת מצד אחד כל אובייקטיביות היסטורית; אך מצד שני כופה בקנאות את המסר המזויף שלה, שהוא תמיד-תמיד אנטי-מערבי, אנטי-אירופוצנטרי ואנטי-הומניסטי, ובמגור שלנו, בחלק שלנו של כדור-הארץ, הוא תמיד-תמיד אנטי-ציוני ואנטי-ישראלי, ובעצם גם אנטי-יהודי. הרי בלי דמותו החזקה עד בלי-היאמן והביזארית לא-מעט של דוד השני, נסיך התנועה הציונית ומלך ישראל (ובעלה של דודתי פולה מוגנוז), היו גותרים, כנראה, אחרי כמה עשורים מהעם היהודי רק חסידי חב"ד וכמה רבבות מתנגדים ליטאים וחילונים אמורפיים בארצות הברית - והיטלר היה בעצם מצליח לסיים את קיומנו כעם. הגזמותיה של ההיסטוריוגרפיה הבן-גוריונית הן לא מחיר רוחני כבד מדי תמורת ההישג של הצלת הסובסטנציה החיה של העם היהודי, בהעפלה ובמלחמת תש"ח, גם אם כוסו ההישגים העקרוניים והממשיים הללו בקליפות שונות של מיסטיפיקציה. הרי על קיום העם היהודי בארץ-ישראל אפשר להסב את דברי עגנון בפני כינוס פליטי גליציה שאחרי השואה: "אינני בטוח מה ביכולתי לומר לכם. זאת רק אוכל לומר לכם בוודאות גמורה: זה שאתם כאן הוא סידור יותר צודק מאשר אילו נעלמתם כליל".

לויכוח עם ההצדקות הדתיות חסרות-השחר של השואה. לעומת זאת, אני בוודאי לא הייתי זקוק לשום תמרון או תעמולה על-מנת שארצה לנטוש את פולין ולבוא לארץ יהודית. אולי היה צריך לארגן את ההעפלה. אולי הרגל שעטף אותנו הסתיר הבה פצעים פתוחים. אבל לא היינו "אחרים" שתומרנו על-ידי ממסד כלשהו. תנועת העליה היתה תנועה לאומית גדולה ואותנטית לחלוטין. גם רצוני לבוא לאותו חלק של משפחה שנתר ושגשג בארץ-ישראל היה חלק מהעניין. מלחמת-העולם והפאשיזם האירופי הם שיצרו את התנועה הגדולה הזאת (העליה, ההעפלה) ולא "נראטיב" של המימסד הציוני. פרופ' ליבוביץ', מבקר מובהק של המימסד הציוני שכמוהו, הגדיר יפה מאוד את ההצדקה שבתנועת-ההעפלה ארצה באומרו: "מאסנו בעולם של גויים ובמיוחד אחרי השואה. אין ספק, כי יש צורך בכדיקה ביקורתית של מה שאפשר לכנות כ"היסטוריוגרפיה בן-גוריונית". אבל לא על-מנת ליפול לזרועות המליצה הדקונסטרוקטיביסטית האנטי-ישראלית, ולא תוך שכחת זכויותי הגדולות של בן-גוריון. דברים דומים אפשר וצריך לומר על מלחמת תש"ח, הקשורה כל-כך בקץ המנדט, על רקע המאבק למען ההעפלה, ובהקמת המדינה. ברור שההאגיוגרפיה הרשמית של מלכות דוד השני היתה מגמתית גם בעניין הזה לא פחות מההיסטוריוגרפיה הרשמית של דוד מלך ישראל לפני שלושת אלפי שנה, המונצחת בכמה פרקים מהתנ"ך. עם זאת, מוזר ביותר הוא ניסיון ה"היסטוריונים החדשים" לראות את נכונות הרוב הגדול של היישוב העברי והעם היהודי לפשרה של חלוקת הארץ כתכסיס מתוחכם, יחד עם ניסיונם לתאר את הפלסטינים כ"קורבן נטו" חף-מעוון של הסיכסוך. ככלות הכול, לא קאוקג'י, לא שוקיירי ולא אביו הלוחם של פייסל חוסייני, לא הצבא המצרי, העירקי או הסורי, ואפילו לא הלגיון הירדני, לא רק שלא קיבלו את החלטות האו"ם ואת הלגיטימיות הבינלאומית שלהן, אלא גם לא היו משאירים אותנו כאן לא כמדינה על שתי גדות הירקון, ואף לא כאזרחי פלסטין או בכלל בארץ-החיים, אילו נכשלו מהבחינה הצבאית הפשוטה ההגנה, הפלמ"ח ויתר הכוחות הצבאיים של היישוב, לרבות העולים החדשים שהוטלו לקרב. תיאור הכוחות הערביים שעמדו נגדנו כחלשים וכאבודים-מראש הוא פנטסיה מוחלטת של "ההיסטוריונים החדשים". נתקלתי גם בפרוואיקן אנטי-ציוני שמבטיח לנו כי הצבא המצרי אף פעם לא איים בעצם על תל-אביב (שיספר זאת לאנשי יד מרדכי ונגבה), הרי תפישת זו של הפלסטינים בתור קורבן חלש, וראיית היישוב העברי כמין גוליית, היא בגדר "שקר לבן", וגם לא עושה צדק לדיאלוג ההיסטורי עם הפלסטינים, שהם

מקומנו באגף של הכיתה. אבל כל רעיון שנעמיד פני פולנים או נעשה מאמץ בלתי-אפשרי לחיות כילדים רגילים בעיירה הפולנית הקאתולית, ואפילו בצל סיסמאות קומוניסטיות, יצר בי הרגשה של ניכור עד בכי, למרות נימוס מופגן של הילדים הפולנים, ההיכרות הקרובה עם הספרות הפולנית, וכו'. לכן, כנראה, למרות נטיות השמאליות הקיצוניות וחוסר-ידיעה מוחלט של עברית ויידיש גם יחד הודעתי עד-מהרה בטון תקיף לחברי לכיתה, הפולנים והיהודים, כי עם כל יחס-הכבוד שלי לפולין ולגיבוריה, שהותי כאן היא זמנית בהחלט, ולו מהטעם הפשוט שראש-ממשלתי הוא בעצם בן-גוריון והנשיא שלי הוא וייצמן. אינני יודע איך הגעתי בכלל אל השמות הללו, כי בעצם לא ידעתי דבר על ציונות, על ארץ-ישראל או על תולדות היישוב העברי. ומדוע ראש-ממשלה ונשיא? נראה, כי הפנמתי עוד בעת ילדותי המוקדמת את סכמות-השלטון הצרפתיות מימי הרפובליקה השלישית, שנתקבלו גם בפולין, אשר על-פיהן לכל מדינה יש ראש-ממשלה, השולט למעשה בכל מערכות הממשל, ובצידו נשיא טיטולארי שהוא ראש-מדינה טקסי. כך, למשל, משלו בפולין שלפני הפלישה הנאצית ראש הממשלה, שהיה גם מנהיג לאומי וראש לגיונות, פילסודסקי, ובצדו כיהן כנשיא רעז הוותיק מימי צבא-הלגיונות, מושצ'יצקי, (האמת היא, כי בייחוד הווג בן-גוריון בן-צבי, בתור ראש-ממשלה ונשיא, היו העתק מושלם לחלוטין של המבנה הפולני, וגם לפילסודסקי היה שדה-בוקר שלו הקרוי סוליובוק). על כל פנים, באותה תקופה שמותיהם של וייצמן ובן-גוריון זהרו מן-הסתם בשמים החרוכים של שרידי התפוצה היהודית במזרח-אירופה כשני מאורות, שני השמות המוכרים והסמליים, וכך כנראה צירפתי לי אותם בחלומות על עצמאות יהודית ויציאה מפולין למודל שוה-ערך לממלכתיות הפולנית והצרפתית, כחלום של שווה בין שווים.

למען האמת, אני מניח שהייתי מוכן לאמץ לי ראש-ממשלה ונשיא יהודים גם אילו משלו בלבדור או בטסמניה. היציאה ממזרח-אירופה והעצמאות היהודית הם שהיו בעיניי מענה לטרגדיה הגדולה של השואה (בצד הערצה וחוב-כבוד לצבא האדום ולקומוניזם, שחיסלו את הנאצים) למרות שלא ידעתי אף מלה עברית פרט ל"שלום", ולמרות שלא בן-גוריון, לא טבנקין ולא יערי לא שלחו אפילו גלויה או מכתב אחד ליהודי ורשה בכלל ולבני-תנועתם המורדים בגטאות בפרט, ולמרות שכל הנהגת היישוב מברל התמהוני למדי ועד אחרוני "סיעה ב" ו"השומר הצעיר" הסתגרו כמו קיפודים בתוך העשייה הארצישראלית. אבל זה כבר חשבון פנימי מאוד בינינו במסגרת חשבונאות לאומית, יהודית-עברית-ישראלית, בדומה

מה אתה בעצם?

מרסל רייך-רניצקי

מגרמנית: טלי שוורצשטיין

ה היה בסוף אוקטובר 1958 בכנס של "קבוצת 47" * בישוב גרוסהולצלויטה (Grossholzleute), באלגוי (Allgau). הכרתי רק מעטים מהסופרים הנוכחים - ואין להתפלא על כך, הרי חייתי שלושה חודשים בלבד בארץ שממנה גירשו אותי הרשויות הגרמניות ב-1938. על-כל פנים הרגשתי בודד באותו כנס ולכן, כאשר בהפסקת הצהריים בא לקראתי סופר גרמני צעיר, איתו שוחחתי באביב שעבר בווארשה - לא היתה לי התנגדות. אותה שעה, עדיין לא ידעתי, שיום למחרת יוענק לו פרס "קבוצת 47" ושכך יתחיל מסלולו התלול להצלחה עולמית.

האיש הצעיר והחסון הזה, ששידר ביטחון עצמי ועקשנות, גרר אותי לשיחה, ולאחר חילופי דברים קצרים, שאל אותי לפתע שאלה פשוטה. מאז שהגעתי לגרמניה, לא נשאלתי בצורה כל-כך גלויה וישירה. הוא, גינתר גרס מדנציג, רצה לדעת: "מה אתה בעצם - פולני, גרמני או מה? המלים "או מה" הסגירו אפשרות שלישית. עניתי מהר: "אני חצי פולני, חצי גרמני ויהודי שלם." גרס נראה מופתע, אבל מרוצה ואפילו מוקסם: "אף לא מלה יותר, אתה עלול להרוס את הפואנטה." גם לי נראה שהתגובה הספונטנית שלי היתה נאה, אבל באמת רק נאה. שכן, הנוסחה האריתמטית הזו היתה מרשימה ובו זמנית גם לא נכונה. אף מלה לא היתה אמת. מעולם לא הייתי חצי פולני, חצי גרמני - ולא היה לי ספק שגם לא אהיה. מעולם וזה נכון עד עצם היום הזה, גם לא הייתי יהודי שלם.

כאשר ב-1994, נתבקשתי לנאום בתאטרון הקאמרי של מינכן, בסדרת ההרצאות - "לדבר על הארץ שלי", נקלעתי, אמנם מרצון, למצב עדין: הייתי צריך לפתוח בווידי שלמעשה אין לי על מה לדבר - אין לי ארץ שלי, אין לי מכורה. אבל גם איני ולא הייתי יתום ממולדת. כיצד ניתן להבין זאת?

את הורי לא עניינה בעיית זהותם. אני בטוח שהנושא הזה לא העסיק אותם, לא היה צורך בכך. אבי, דוד רייך, נולד בפלוצק (Plozk) עיר פולנית יפה על גדות הנהר וויסלה, מצפון מערב לוורשה. בתחילת המאה התשע-עשרה, כשפלוצק עוד היתה חלק מפרוסיה והמרכז של הפרובינציה שנקראה "מזרח פרוסיה החדשה", היה שם חבר מועצה אחד, ששמו א.ת.א. הופמן (E.T.A. Hoffmann), משפטן שבלט בכשרונותיו הרבים. זמן קצר קודם לכן, בפוזנן (Posen), עיר גדולה ומעניינת הרבה יותר, הוא היה עוזר לשופט. אולם מאחר שהקריקטורות שנהג לשרבט היו מרושעות מדי לטעמם של הממונים עליהם, הם העבירו אותו, או למעשה גירשו אותו, לפלוצק.

על השושלת המשפחתית מצד אבי איני יודע כמעט דבר. האשמה בכך מוטלת עלי בלבד, שכן לו הייתי מראה עניין קל שבקלים, אבי היה מספר לי בפרוטרוט וברצון. אני יודע רק שאביו של אבי היה איש עסקים מצליח, ושבעולתו היה בניין מגורים בפלוצק. הוא לא

קימץ בחינוך ילדיו. אחותו האחת של אבי היתה רופאת שיניים והשניה למדה שירה בקונסרבטוריום של ווארשה. שאיפותיה להיות זמרת אופרה לא התגשמו - למרות שהופיעה בלודז' בתפקיד "מאדאם בטרפליי". זמן קצר אחרי כן, נתנו ההורים ביטוי להערכתם את הקריירה האמנותית שלה; במתנת הנדוניה לחתונתה, הם רקמו על כלי המיטה שלה פרפרים.

גם אבי היה מוסיקלי. בצעירותו ניגן בכינור, אולם כנראה זנח אותו די מהר, שכן בזמני, הכלי היה מונח על הארון דרך קבע. הוריו שהועידו אותו להיות איש עסקים, שלחו אותו לשוויץ. שם למד בבית-ספר גבוה למסחר, אולם עד מהרה הוא הפסיק את לימודיו ושב הביתה. גם מזה, אם כן, לא יצא כלום, בעיקר משום שמאז ומעולם הוא היה אדם חלש אופי. בשנת 1906 הוא נשא לאשה את אמי, הלנה אוורבר, בתו של רב עני. בחתונה, שנערכה במלון בעיר פוזנן, ניגנו את שיר הכלה מתוך לווהנגרין, ולאחריו את מרש החתונה מתוך "חלום ליל קיץ" של מנדלסון - זה לא היה יוצא דופן, לפחות לא בקרב יהודי פולין המשכילים, ואפשר אפילו לומר שזה היה חלק מהריטואל. לירח הדבש, וגם זה לא היה יוצא דופן, נסע הזוג הצעיר לגרמניה, בעיקר לדרזדן ולבד-קודובה (Bad-kudowa).

אם גינתר גרס או מישהו אחר, היה שואל את אבי, איך הוא מגדיר את עצמו - הוא בוודאי היה מופתע ואומר שהוא יהודי ויהודי בלבד. כך היתה עונה ללא ספק גם אמי. היא גדלה בגרמניה, בפרוסיה, ליתר דיוק: באזור הגבול בין שלזיה ומחוז פוזנן. הנישואים הם שהביאו אותה לפולין.

השוללת המשפחתית שלה רצופה רבנים. על כמה מהם ניתן לקרוא בספרי עיון - יהודים גדולים. בזמנו, הם פרסמו עבודות מדעיות נחשבות ביותר. אמי עסקה פחות בסוגיות תיאולוגיות ויותר בשאלות משפטיות - דבר שהיה שכיח בקרב היהודים: בעבר היו הרבנים לא רק סמכות רוחנית אלא גם שופטת.

למרות שרק אחד מחמשת האחים של אמי היה רב - בתחילה באלבינג, אחר-כך בגטינגן, ולבסוף, עד להגירתו, ממש לפני מלחמת העולם השנייה, בשטוטגרט - ניתן לאמר שכולם, מתבוללים וחופשיים, שמרו בדרכם על המסורת המשפחתית. שכן, שלושה היו עורכי דין, והרביעי עורך-דין לפטנטים. הדת, לא עניינה אותם במיוחד.

ואימי? גם לה היתה הדת זרה, וכל מה שקשור ליהדות כמעט לא עניין אותה. למרות המוצא שלה? לא, יותר בגלל המוצא שלה. הפניית העורף לעולמה הרוחני בנעוריה היתה לדעתי מרד שקט ועדין בבית הוריה השמרני. גם בכל מה שקשור לפולניות לא היה לה עניין. כאשר הייתי מברך אותה ליום הולדתה שחל ב-28 באוגוסט, היא נהגה לשאול אותי אם יודע לי, למי מלבדה יש היום

* "קבוצת 47" הוקמה ב-10.9.47 בגרמניה על-ידי סופרים ועיתונאים צעירים שהתנתקו מהכבלים האידיאולוגיים של הדור הקודם, והפנו עורף לספרות מנותקת וחולמנית. הקבוצה דגלה בריאליזם בהיר, מדויק ובלתי אמצעי, בהשפעת סופרים כמו המינגווי, סטיינבק ופוקנר.

ניקולאוס קופרניקוס.

אני נולדתי ב-2 ביוני בוולצלאווק. המניעים לבחירת השם מרסל לא עניינו אותי. רק מאוחר יותר התברר לי שזה לא היה מקרי. אמי - והיא בלבד עסקה בנושאים הללו, העניקה לאחותי המבוגרת ממני בשלוש עשרה שנה את השם גרדה. לא היה לה מושג מה עוללה בכחירת השם הזה. בפולין נחשב השם גרדה לשם גרמני טיפוסי. העוינות כלפי הגרמנים מקורה כבר בימי אביי-המסדרים, אם לא לפני כן. גם בתקופת מלחמת העולם הראשונה ולאחריה לא אהבו את הגרמנים. בבית-הספר לעגו לשמה הגרמני של אחותי, אך היה קשה להחליט מה היתה הסיבה האמיתית לכך, האנטישמיות או האנטי-גרמניות.

יום הולדת. אני חושב שהיא רצתה לראות סמליות בעובדה שהיא וגתה נולדו באותו יום. כשהיתה משוחחתי איתי, אהבה לצטט מתוך הספרות הקלאסית. כשהאוכל לא נשא חן בעיני, נאמר לי: "האם יכולה אני להעלות צבאות מן האדמה? האם צומח לי קצין בדרגת סגן על כף היד?"

יותר מאוחר כשקראתי את "בתולה מאורליאן" (Jungfrau von Orleans) גיליתי להפתעתי שאף סגן לא צומח לשילר מכף ידו, אלא שדה חיטה. על-כל פנים: מקורו של אוצר הציטוטים שלה היה הספרות הגרמנית, אותה ספרות שלימדו בשלהי המאה התשע-עשרה - בעיקר גתה, שילר, היינה ואולף.

לאבי לעומת זאת היה קשר הדוק ליהדות. האם הוא האמין באלוהים? איני יודע, על כך אף פעם לא דיברו. אבל סביר להניח שעובדת קיומו של האלוהים היתה בעיניו - כמו אוויר לנשימה - מובנת מאליה. הוא היה הולך לבית-הכנסת בימים הנוראים ובשבתות, גם בתקופה מאוחרת יותר כשגרנו בברלין. אולם לא בהכרח ממניעים דתיים. בית-הכנסת משמש אצל היהודים גם כמקום מפגש חברתי. נפגשים שם כדי לשוחח, אולי עם אלוהים, על-כל פנים, בוודאי שעם ידידים וחברים... בקיצור: בית-הכנסת הוא מעין תחליף למועדון.

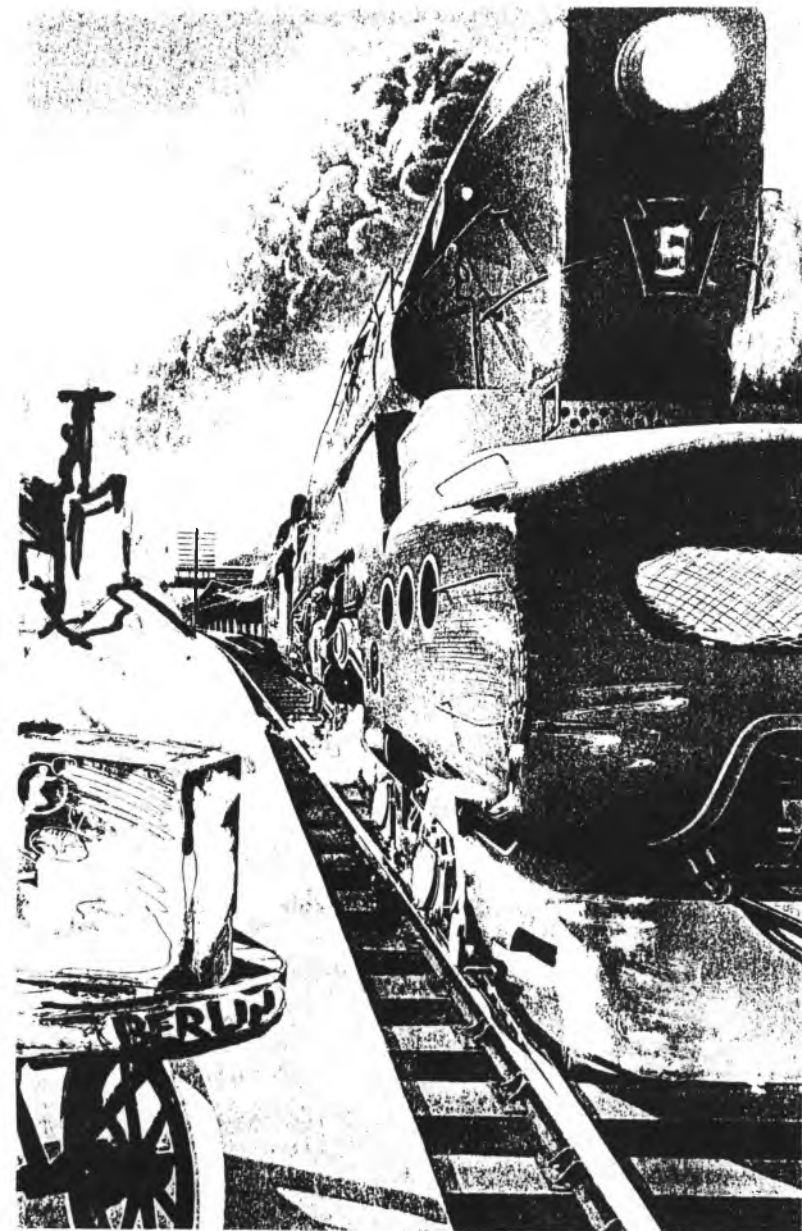
לא הדת היא שהטביעה את חותמה על חיי אבי, אלא המסורת. כמו רבים מיהודי פולין התפעם בצעירותו מהציונות. הוא אהב לספר שהשתתף בקונגרס הציוני העולמי השלישי בכול. אולם זה התרחש בשנת 1905. על פעילות כלשהי מאוחרת יותר, במסגרת מאורגנת, מעולם לא שמעתי, וכנראה שגם לא היתה. הוא לא היה אדם יוזם.

בניגוד לאבי - ששלט במספר שפות, פולנית, רוסית ויידיש, וכמו כל יהודי משכיל בפולין כמובן גם בגרמנית - אמי לא ידעה שפות. עד סוף חייה, עד היום שבו הרגו אותה בתאי הגזים, היתה הגרמנית שלה מיוחדת כיפיה ומושלמת, כרם הפולנית, למרות שחיה בארץ הזו עשרות בשנים, היתה דלה ועם שגיאות. גם יידיש לא היתה שגורה בפה; וכשניסתה לדבר בכל זאת - למשל כשעשתה קניות בכיכר השוק בווארשה, צחקו המוכרות הצעירות בסלחנות ואמרו לה: "הגברת כאה מגרמניה".

בוולצלאווק (Wloclawek) העיר על שפת נהר הוויסלה, שבה התיישבו הורי, חשה אמי בדומה לכפי שחש א.ת.א. הופמן בשעתו, כלומר: בגלות. פולין היתה ונתרה זרה בעבורה. כמו ארינה סרגייבנה ב"שלוש אחיות" של צ'כוב, שמתגעגעת וחולמת על מוסקווא, כך ערגה אמי לאותו מטרופולין שסימל בעיניה את הקידמה ואת האושר, ואשר בו חיו אביה המזדקן, אחיותיה, ארבעה מאחיה, וכמה מחברותיה מבית-הספר. היא התגעגעה לברלין.

לפי שעה היה עליה להסתפק בוולצלאווק, עיר מתפתחת, אשר עד שנת 1918, כלומר עד לייסודה המחודש של פולין, היתה שייכת לרוסיה; בזמנו עבר הגבול הגרמני-רוסי ממש בקרבתה. 60000 איש היו בוולצלאווק בשנות העשרים, רבע מהם היו יהודים. למספר לא מבוטל מהם היתה חולשה לתרבות הגרמנית. מפעם לפעם הם נסעו לברלין או לווינה, בעיקר כשנזקקו ליעוץ רפואי, או לניתוח. בארונות הספרים שלהם ניתן היה למצוא את הקלאסיקה הגרמנית לצדם של הסופרים הפולנים הגדולים. הרוב המשכיל של יהודים אלו קרא כמובן עיתונים גרמנים. אצלנו בבית היו מנויים על העיתון היומי של ברלין, ה-Berliner Tageblatt.

בעיר היו ארבע כנסיות קתוליות, כנסיה אוונגלית, שני בתי-כנסת, מספר בתי-חרושת, ביניהם בית-החרושת לנייר הגדול והוותיק ביותר של פולין, שלושה בתי קולנוע, אבל תיאטרון ותזמורת לא היו. האתר המעניין ביותר בוולצלאווק, היה ונשאר הכנסיה הגותית מהמאה ה-14, אשר בה ניתן להתפעל מארון המתים שנבנה על-ידי פייט שטוס (Veit Stoss). בין תלמידי הסמינר לכמורה בקתדרלה הסמוכה, נמנה בין השנים 1489-1491, בחור צעיר מסוּן, שמו היה

מהבחינה הזאת, מצבו של אחי, המבוגר ממני בתשע שנים, היה טוב יותר. גם לו העניקה אמי - אשר לא תמיד היה לה קשר למציאות - שם גרמני, הרברט, אולם הטיבה עמו וציידה אותו בשם נוסף המצוי זה אלפיים שנה בקרב היהודים: אלכסנדר. אלכסנדר הגדול, כך נמסר מדור לדור, היטיב עם היהודים והעניק להם זכויות רבות. מתוך הכרת תודה, עוד בימי חייו, הם קראו לרבים מבניהם על שמו. אגב, גם שמו של בני הוא אלכסנדר, אולם לעובדה זו אין שום קשר למלכה של מקדוניה, אלא לנוהג היהודי להעניק שמות לזכרם של

אנשים קרובים. וכך שמה של בתו של בני: קרלה הלן אמילי, על-שם סבתה שנספתה בטרבלינקה.

שמי היה אם כן מרסל, שם לא נפוץ בזמנו בפולין. רק לפני שנים מספר גיליתי שתאריך לידתי, ה-2 ליוני הוא, על-פי הלוח הקתולי, גם יום הזיכרון של הקדוש מרסלוס, כומר רומי וגיבור בימי הקיסר דיוקלטיאן. הורי בוודאי לא ידעו על קיומו של הקדוש. סביר להניח שההצעה לבחירת שמי מקורה במשרתת או במטפלת קתולית. מי שזה לא היה, אני על-כל פנים לא בא אליו בטענות, אלא להפך, אני אסיר תודה, משום שבניגוד לאחותי גרדה, לא סבלתי משמי. בילדותי הציקו לי בני גילי, בנסיבות פחותות-ערך אמנם, אך בלתי נשכחות. בביקור קצר אצל קרובי המשפחה בברלין, הייתי או בן 5 או 6, קנתה אמי בחנות כלבו בגד שנשא את הכתובת "אני ילד מחונך". זה מצא חן בעיני. בלי לתת את הדעת להשלכות אפשריות - שוב תוך ניתוק מסוים מן המציאות - היא הורתה לרקום את המשפט הזה בפולנית על כל החולצות והחלוקים שלי. בתוך זמן קצר הייתי לעג וקלס לילדים - והועם והמרי מצדי לא איחרו לבוא: בשאגות ובמכות ניסיתי להוכיח לכל הלועגים שאני בהחלט לא ילד מחונך. הסיפור הזה הוליד את הכינוי "בולשביק" שהוענק לי. האם אז הונחו יסודותיה של הנטייה הקבועה שלי למרד? כשהגעתי לגיל המתאים, הגיע אבי הביתה, באחד הימים, מלווה בגבר מזוקן. היו לו פאות ארוכות במיוחד וקפוטתה, מעין מעיל שחור, שיהודים דתיים נהגו ללבוש. האיש השתקן הזה, שהטיל עלי במידת מה אימה, אמור היה להיות מורי. הוא, כך הסביר לי אבי, ילמד אותי עברית. יותר לא הספיק אבי לומר, שכך אמי, שהופיעה לפתע, קבעה בהחלטיות שאני עדיין צעיר מדי ללימודים. המורה המאוכזב שולח לדרכו, מתנחם בדברים על לימודים במועד מאוחר יותר. אבי לא הביע שום התנגדות. זה היה הניסיון הראשון וגם האחרון שלו להשפיע על חינוכי.

אמי מעולם לא הסבירה לי את פשר התנגדותה לחינוך ברוח הדת היהודית. כשהגיע הזמן לשלוח אותי לבית-הספר, היא החליטה שאני, בניגוד לאחי, אלך לבית-הספר היסודי האוונגלי אשר בו לימדו בשפה הגרמנית. האם זה היה מרד ביהדות? לא דווקא. היא רק רצתה שאתחנך בשפה הגרמנית.

כבר בהתחלה התעוררה בעיה רצינית: ידיעותי היו רבות מדי. הבעיה לא היתה כה גדולה אילו לא הייתי יודע גם פחות מדי. האומנת שלי נהנתה, אגב אורחא וללא מאמץ רב, ללמד אותי לקרוא. למדתי מהר ובקלות, אולם כיצד לכתוב, אף אחד לא הראה לי. על מכות כתיבה ישנה שניצבה בדירתנו, הדפסתי אותיות בודדות. עד מהרה כתבתי עליה לאחותי שלמדה בווארשה, מכתבים קצרים.

בפני מנהל בית-הספר, אדם מחמיר במיוחד - שככל הידוע לי, הוצא להורג על-ידי הפולנים כבר בימים הראשונים של מלחמת העולם השנייה, באשמת ריגול לגרמנים - העלתה אמי את מה שנראה לה כבעיית. אולם נראה היה שהוא כבר נתקל בכגון אלו ובחן אותי בו במקום: קראתי מהר ובמדויק, צריך להחליט, כך קבע בשמץ של הומור: "או שהתלמיד מצטרף לכיתה א' ומשתעמם בשיעורי הקריאה, או שהוא עולה ישר לכיתה ב' ואז יהיה עלייך לדאוג לכך שהוא ישלים את לימודי הכתיבה בבית." אמי לא היססה לרעע: "ישר לכיתה ב'. יש לי בת בוגרת, היא כבר תלמד אותו לכתוב." היום, כאשר אני מספר את הסיפור לסופרים גרמנים, אני תמיד מוסיף: "ואת זה הוא לא למד עד היום"; המשפט הזה מעורר בהם, שניחנים לעתים תכופות במזג ילדותי, תענוג שובבני.

אמי לא יכלה לשער לעצמה את תוצאות החלטתה: העובדה שלא ידעתי לכתוב, לא עניינה את ילדי הכיתה. אולם דיווחי על ספרים שכבר קראתי, שלוו לעתים בהתפארות קלת-דעת, עוררו בהם קינאה. מהיום הראשון הייתי חריג, לא חלק מהמסגרת. לא ידעתי שזו תהיה דרכי גם בעתיד: בכל בתי הספר, בכל המוסדות שבהם עבדתי, מעולם לא התחברתי לסביבה.

אבל, בסופו של דבר לא סבלתי במיוחד בבית-הספר האוונגלי,

במיוחד משום שמורת, העלמה הגרמניה לאורה, נהגה בי בחביבות. היתה לכך סיבה טובה: המורה נהגה לשאול מאמי ספרים חדשים בגרמנית שנשלחו אלינו מברלין. אני עוד זוכר לאיזה ספר העלמה, אשר חזה המפואר הרשים אותי מאוד, חיכתה בחוסר סבלנות. המדובר היה לא ביצירת אמנות, אלא ברומן שהסעיר את אירופה: "במערכ אין כל חדש" של רמרק.

הספרים שאני קראתי לא היו בלתי שגרתיים: קראתי הרבה, ובערך את אותם ספרים כמו ילדים אחרים, רק מוקדם יותר. נחרתו בזכרוני במיוחד הרומן של דיקנס "אוליבר טוויסט" ו"רובינזון קרוזו" של דפו, כפי הנראה שניהם בעריכה ל"נער המתבגר". ספר אחר הרשים אותי עוד יותר: אנציקלופדיה גרמנית בכמה כרכים. ייתכן שהיו אלה האיורים שריתקו אותי. בעת ההיא החלה אהבתי לספרי-עיון מכל סוג שהוא.

אולם המוסיקה הטבעה בי את החותם העמוק ביותר. אחתי ניגנה על פסנתר וכך שמעתי בביתנו לעתים קרובות מוסיקה של באך, ולעתים קרובות עוד יותר של שופן. בו זמנית הוקסמתי מכלי אחר: הגרמופון. אבי, שהיה הרבה יותר מוסיקלי מאמי, דאג למבחר תקליטים גדול. לצדן של סימפוניות פופולריות, שהיו מודרניות בזמנו, מהסוויטות "פר גינט" של גריג, עד לשחרזדה של רימסקי-קורסקוב, היו אלה בעיקר אופרות: "אאידה", "ריגולטו", "לה טרוויאטה", "לה בוהם", "טוסקה" ו"מאדאם בטרפליי", "ביאצו" ו"קוואלריה רוסיקנה", ותקליט אחד של ואגנר: "לוהנגרין גראלסארצהלונג". שוב ושוב שמעתי את אותן האריות, דואטים ואוברטורות. מאותה תקופה נותרה בי רתיעה מגריג ורימסקי-קורסקוב ואהבה בלתי מעוררת לאופרות האיטלקיות, בעיקר לוורדי אך גם לפוצ'יני שעד היום אני נאמן לו.

באביב 1929 הייתי עד לאירועים משפחתיים שונים, אך לא הבנתי את פשרם. ראיתי את דמעותיה של אמי, את חוסר האונים של אבי, שמעתי אותם מתאוננים וקובלים. מיום ליום גבר היאוש, גברה הבהלה. העתיד, כך חשו כולם, גם הילד, צופן בקרבו אסון. קרבה ובאה הקטסטרופה. ולכך היו שתי סיבות: המשבר הכלכלי הגדול ואופיו של אבי. הוא היה אדם סולידי וצנוע, חביב וטוב-לב. אולם מאחר שלא ניחן בתכונותיו של איש עסקים, בחירתו המקצועית היתה שגויה: הוא היה בעל-מפעל, בעל-עסק, שעסקו הניבו דרך קבע רווחים נמוכים או שלא הניבו רווחים כלל. במוקדם או במאוחר היה עליו לפנות לעיסוק אחר, אולם לכך חסרה לו היזמה. מרץ וחריצות לא היו מתכונותיו. אופיו החלש והפסיבי הוא שקבע לרוע המזל את מהלך חייו.

לאחר מלחמת העולם הראשונה - ככל הנראה בעזרת כספים שקיבל מאביו - הוא הקים בוולוצלאווק מפעל קטן לייצור חומרי בניה. הוא אהב לכנות את עצמו "תעשיין". אולם מאחר שהבניה בפולין בסוף שנות העשרים לא היתה רבה, פשיטת הרגל היתה בבחינת הבלתי נמנע. העובדה שזה לא היה דבר יוצא דופן, לא ניחמה את אמי, היא נהגה לומר שלו היה לאבי מפעל לייצור ארונות-מתים, בני-האדם היו מפסיקים למות.

באותה תקופה סבלה היה רב. היא התביישה לצאת לרחוב, מפחד מבטי הזלזול והלעג של שכנים ומכרים. החששות האלו היו בוודאי מוגזמים, במיוחד משום שאמי היתה דמות אהודה מאוד: בני העיר העריכו את אישיותה האצילית והשקטה, אשר נזקפה לזכות מוצאה הגרמני. ברם, ייתכן שיותר משפחדה אמי מן הבז, היא יראה מרחמים.

היא לא היתה אשמה כמובן בקטסטרופה. לא היתה לה כל השפעה על בעלה ואי אפשר היה להאשים אותה בחוסר כשרונו הנורא. דבר אחד בטוח: למרות כל מעלותיה הרבות, אמי - ובנקודה זו היא לא נבדלה מאבי - היתה בלתי מעשית לחלוטין. ודאי קשה היה לה לנקוט בצעדים שהיו הכרחיים בניסיון למנוע פשיטת רגל: לארגן כסף. כאן היתה רק אפשרות אחת: אחד מאחיה שבברלין היה עורך-דין מצליח ומבוסס יותר מהאחרים. אמי טילפנה אל יעקב אחיה, על-כורחה, והשביעה אותו להעביר סכום כסף גדול באמצעות

המאהב הגדול של המוזות הגרמניות

צבי רפאלי

MARCEL REICH-RANICKI,
"MEIN LEBEN", DVA 1999

אוטוביוגרפיה של מרסל רייך-רניצקי "חיי" (שלוש מהדורות ראשונות מאז ספטמבר 1999) הינה בחוקת רב מכר ומצביעה בעליל על ייחודו הרב ערכי של מחברה. זהו סיפור חיים מרתק, סוחף, הנקרא לעתים כסיפור הרפתקאות בדיוני, שאין בו מוקדם או מאוחר.

המחבר, יליד העיר הקטנה וולצלאווק שלייד ווארשה, מאוהב מימי נעוריו, כמוהו כמשפחתו, בתרבות הגרמנית. מה הניע את הצעיר, האמון על ברכי התרבות הפולנית, להתאהב בתרבות זרה, בספרות, במוסיקה ובתיאטרון הגרמניים? ייתכן כי באהבתו ניתן להבחין בסגידתו לעולם הגדול, אך גם בסנוביות כלשהי, כיסופים אל הכרך הגרמני השונה מעיר הקרת הפולנית. בגיל צעיר הוא נוטש את מולדתו, מתנכר בחלקו לשפת נעוריו, ועוקר לברלין, בה הוא מוצא מולדת חדשה. משפחתו מצטרפת אליו לאחר מכן.

זוהי תחילתה של אודיסאה מרתקת. השאפתן הצעיר מתקבל בסבר פנים יפות על ידי התלמידים והמורים הגרמנים, והופך לתלמיד מצטיין בגימנסיה. רייך (ועדיין לא רניצקי) ניהן בכושר הבעה יוצא דופן בגרמנית, הוא מרצה רב כשרון על הספרות הגרמנית בכיתתו, שר שירי-תהילה לגתה, שילר, הלדרלין ורילקה. באסוציאציה מסוימת, מזכירה הצלחתו של השאפתן הקטן את רסטיניאק הצעיר, גיבורו של בלזק, הבא מהפרובינציה הצרפתית "לכבוש את פאריס!" עד כאן הכול טוב ויפה, כמעט אידילי. בשנת 1933, עולה היטלר לשלטון. יהודים רבים נמלטים מגרמניה. רייך ומשפחתו, כמעט לא חשים בשינוי. תמימות או היתממות? אמונה עיוורת ב"קולטורה" הגרמנית? השאר חשוב כקליפת שום. חברי כיתתו לדבריו, חברי "היטלר יוגנד",

מתייחסים אליו יפה עדיין, המורים מתפעלים מידיעותיו ולא משנה לו כהוא זה הדרישה לברך אותם במועל יד כנדרש ואף ב"הייל היטלר"! ככלות הכול, אין הוא כנראה יהודי ככל יהודי פולין.

עולם הספרות, המוסיקה, התיאטרון, ממשיכים לכבוש את רוחו. הוא סוגד לסופר הנאצי גרהרד האופטמן, מתפעל ממחזותיו בתיאטרון הגרמני, בהנהלתו של גוסטב גרינגדגנס. גם בריכרד ואגנר הוא מאוהב ללא גבול, והוא מתגנב לאופרות בבירוש הידועה לשמצה. גם לאחר ליל הבדולח לא נפקחת עיניו. רק כאשר גורש עם משפחתו ועם שאר היהודים בעלי האזרחות הפולנית לפולין, הוא מתחיל להבין את עתידו המעורפל.

אך מה הוא כותב בספר? צר לו מאוד לעזוב את ברלין, כי ביום גירושו, יש ברשותו שני כרטיסים לתיאטרון, המעלה את אחד ממחזותיו של גרהרד האופטמן הנערץ עליו. הפרקים הבאים מתרחשים בגטו ווארשה. עולם השואה פוער את מלתעותיו. תיאורי האימה ומעשי הרצח של הקלגסים הגרמנים מחזירים את רייך למציאות. תיאור מרגש ונפלא כאחד, כעין עלילה הלקוחה מסרט בדיוני, הוא סיפור אהבתו ונישואיו ליתומה הקטנה טושיה.

יש לציין כי את האצבע המאשימה ברצח-עם אין מרסל רייך מפנה רק לעבר הנאצים, אלא גם לעבר הגרמנים באשר הם. עם זאת, אין הוא נגמל מהערצתו לספרות הגרמנית, באקראי הוא מוצא את שיריו של אריך קסטנר ומתפעם מהם עד ללא גבול. הפעם, לדידי, בצדק.

לקראת סוף המלחמה, מוצאים הוא ורעייתו מקלט בבקתה רעועה של פולני, אנאלפבית למחצה, המטפל בהם במסירות נפש, ללא שכר כלשהו. וכאן פרט משעשע: מדי ערב, הוא חייב לספר למצילו ולרעייתו סיפורים שונים. והוא יודע לספר.

עם תום המלחמה מתגייס רייך לצבא הפולני. לאחר מכן, הוא מצטרף לסגל

הקצינים שהיו מגויסים לשירותי הביטחון. אז מוסיף מרסל רייך את השם הפולני רניצקי לשם משפחתו ויוצא לשליחויות שונות וחשאיות לברלין וללונדון.

בפולין הוא מתוודע אל שירתו של יוליאן טובים ואף מזיל דמעה בעת הלווייתו של המשורר. אחר זמן מה הוא עורק מפולין ומגיע לברלין האהובה עליו. במרוצת השנים, הופך רייך-רניצקי למי שמכונה "האפיפיור של הספרות הגרמנית". זה שעל פי ביקורתו יישק דבר.

ברם, עם קריאת הספר, מתברר לקורא, שהחשוב עבורו הוא פן הקריירה האישית שלו, שליטה ללא מצרים על הספרות הגרמנית. כאן הוא משבח, מתמוגג, אך לרוב הוא מצטרף ללא רחמים, כובש לו מקום של כבוד בשבועון החשוב DIE ZEIT. מקום פורום קאמרי של מבקרים ומשוררים ברדיו ובטלוויזיה, וגם כאן אינו חוסך בועם לשונו.

הוא אהוב ושנוא כאחד, מהולל ושנוי במחלוקת. לרוב הוא שומר אמוני נצח לקלסיקונים, כגתה, שילר, היינה, הלדרלין, רילקה, תומאס מאן, קפקא, עד כי לעתים מתקבל הרושם כי הוא הוא שגילה אותם והקימם מעפרם. ליכותו ייאמר שהיה הראשון שהעלה ושיבח בכתביו את תומאס ברנהרד, הכבשה השחורה, הגאונית, של אוסטריה.

ברם, לאחר ששיבח את היינריך בל, זיגפריד לנץ, אינגבורג בכמן ואחרים, הסתכסך עם כולם. באחד ממפגשי הסופרים, תלש בועם דפים אחדים מספר של גינתר גראס. בדברי תהילתו הרבים לומאס מאן, לא שכח להזכיר את נטיותיו ההומוסקסואליות של הסופר ואת טינתו לבניו, וטינתם שלהם כלפיו. מה זה שייך לספרות? טענו מבקריו, אלו אמיתות הידועות לכל.

סגנון כתיבתו של מרסל רייך-רניצקי חד ומהוקצע, מזכיר במשהו את גדולי הפליטוניסטים הספרותיים הוותיקים, כקארל קראוס, אלפרד פולגר וקורט טכולסקי. ברשותי קלטת של רייך-רניצקי, אשר

הספר מסתיים בפרק רגיש ויפה: "אנחנו לבד. 12 במארס 1999. שעת צהריים מאוחרת. יום הולדתה של טושיה בת השמונים.

כמנהגה, היא יושבת על הספה השחורה, מסביבה, על הקירות, דיוקנאות של גתה, קלייסט, היינה, פונטנה, תומאס מאן, קאפקא וברכט. לידם, תצלום בני אנדרה בן החמישים, פרופסור למתמטיקה באוניברסיטת אדינבורג ותמונת בתי קרלה, סטודנטית לאנגלית באוניברסיטת לונדון.

אני יושב מול טושיה ועושה מה שאני עושה תמיד, כל ימי חיי. קורא רומן גרמני. טושיה קוראת את שירי טובים בפולנית. אני מתיישב בשקט לידה. אינני רוצה להפריע לה. האם היא מחפשת בליריקה את נעורינו? כמעט וחלפו כבר שישים שנה, מאז היינו יחד וביקשנו לחמוק מיגוננו ופחדנו הטמירים. ותמיד היתה זו הספרות, היו צלילי מוסיקה, בהם מצאנו פינת מסתור. כך היה פעם בגטו וכך עד עצם היום הזה... הושלך הס בכל...

אני פונה אליה: 'הידעת, כי השמש שוקעת עתה על המרפסת?'; ולפתע, כמבלי משים, עלה בדעתי כיצד לסיים את ספרי. 'איך?' היא שואלת. אני: 'עם ציטוט'. היא: 'מה תצטט?' אני: 'משהו קטן משירו של הופמנסטאל: - זה חלום. אין בו אמת כלל/ששנינו יחד כאן...'

קישט סנטימנטלי, היאה לנערה מתבגרת? לא ולא. אשכר אהבה לטושיה, היתומה הקטנה מגטו ווארשה.

כאן, פנים אחרות במראה למארסל רייך-רניצקי, המאהב הגדול של המוות הגרמניות, מאז העיר הנידחת וולוצלבק, ברלין, גטו ווארשה וחוזר חלילה, ברלין, ועד הלום. ■

היטלר". רייך-רניצקי נפגע מעומק נשמתו, אך לא הרהיב עוז לעזוב את האולם. איך כתב פעם ברכט הגדול: "בראשית באה הזלילה, ורק אחר-כך המוסר". לאחר מכן, בא רייך-רניצקי בטענות קשות נגד יואכים פסט, שלא הזהירו מפני הופעתו הצפויה של הפושע. יואכים פסט מכחיש את טענותיו של רניצקי וטוען שמו"ל הספר "היטלר" הודיע לרניצקי מפורשות ובעוד מועד כי שפאר עתיד להיות נוכח בקבלת הפנים. לאחר זמן מה, מתעורר סוף סוף מצפוני הרדום של ניצול הגטו. כאשר מעמיד יואכים פסט לרשותו של מכחיש השואה, פרופסור נולטה, טור בעיתונו, הוא עוזב בזעם את המערכת על-מנת שלא לשוב אליה.

באינטואיציה מרהיבה מעלה על נס את שירת האהבה של ברטולד ברכט. אולי אחת המסות הנהדרות ביותר על ברכט ששמעתי מעודי. רייך-רניצקי לא למד אף לא יום אחד באוניברסיטה כלשהי. הוא מתגאה בכך שהוא עובר בשערי האוניברסיטה רק כאשר הוא מרצה בה.

בראיון שנערך עימו הוא מגדיר את עצמו כ"חצי פולני, חצי גרמני ויהודי במלואו". במקום אחר הוא מתקן את עצמו וכותב שהוא יהודי למחצה (לא כך חשבו בגטו ווארשה).

סאיפתו להגיע אל האולימפוס הספרותי מתגשמת. הוא מתמנה לעורך הספרותי הראשי של ה'פרנקפורטר אלגמיינה צייטונג'. לשונו חדה וסרקסטית, שונאת ואוהבת, מפייסת ומתקיפה לסירוגין. במקום אחר הוא טוען שהגרמנים בביקורתם לא העמיקו ביצירותיהם של גתה, שילר, היינה, קלייסט, תומאס מאן. לטעמי - בדוטה מופרכת, ואולי רק בענייניו של היינריך היינה - הצדק איתו.

וכאן, בעיתון האהוב עליו, מוטל צל על קריירה גדולה, במעשה, שלדעת, לא יסולח.

על מעשה שכך היה: בשנת 1973 הוא הוזמן על ידי מנהלו, יואכים פסט, לחנוכת ספרו של זה, "היטלר". קראתי את הספר בשעתו ואף צפיתי בסרט על-פי מקורו. בין השיטין, ניתן להבחין באמפתיה סמויה של פסט לצורך. במסיבה, היכתה לרייך-רניצקי "הפתעה". בין המוזמנים היה אחד מגדולי המנהיגים הנאצים: אלברט שפאר. לא מכבר השתחרר לאחר עשרים שנות ישיבה בכלא. רייך-רניצקי כותב: "הוא בירך אותנו כחברים ותיקים, הסתכל בספר 'היטלר', שדפיו פתוחים לרווחה ואמר בהדגשה מיוחדת: 'הספר היה מוצא חן בעיני

מה אתה בעצם?

← המשך מעמ' 26 ←

נסכה השיחה, אולי על הספר של רמרק. לעומת זאת איני יכול לשכוח את משפט הפרידה. כשמבטה נעוץ במרחקים אמרה העלמה לאורה שופעת החזה: "אתה נוסע, בני, לארץ התרבות". למרות שלא הבנתי במה מדובר ראיתי את אמי מנידה בראשה בהסכמה.

למחרת, מלווה במכר של הורי אשר גם פניו היו מיועדות למערב, ישבתי ברכבת לברלין. המשונה שבעניין היה שכל פחד לא קינן בי, לא מפני העיר הזרה, ולא מפני קרובי המשפחה שכלל לא הכרתי. האם היה זה מפני קלות דעת ילדותית ודמיון קלוש? אולי. אני משער שנוספה לכך סיבה אחרת. רבות שמעתי על העיר אשר אליה מועדות היו פני: הרכבות נוסעות שם מתחת או מעל לבתים, אוטובוסים עם ספסלי-ישיבה על הגגות, ומדרגות נעות ללא הרף, כך שצריך רק לעמוד עליהן כדי לרדת או לעלות.

הדרך היתה ארוכה, רק בערב הייתי אמור להגיע לעולם האגדי, לאותה ארץ חלומות אשר הורי ציירו לפני והבטיחו לי. מלא סקרנות חיכיתי לסוף הנסיעה, והסקרנות הזו היא שהרחיקה את כל החששות והפחדים. קודח מהתרגשות חשבתי על הפלא שאני עומד לחוות - ברלין. ■

פרק הפתיחה מתוך ספרו של מרסל רייך-רניצקי, "חיי" - "MEIN LEBEN"

הטלגרף. אחיה נענה לבקשה. לא הבנתי בזמנו, כילד בן 9, את ההתרחשויות מסביב. אולם חשתי בהן; הבכתי במשפחתי היה רב מכדי שלא אחוש בפורענות כשלונו העלוב והמעורר רחמים כאחד של אבי, שהטיל צל על ילדותי, אך לא רק עליה. אולם לא הכישלון עצמו הוא שאחראי לכך, אלא השלכותיו הכספיות.

כנער מתבגר חוויתי את תלותם של הורי באותם קרובים שסייעו להם. שנים רבות לאחר-מכן, עוד השפיע הפחד מפני תלות משפילה כזו על רבות מהחלטותי.

אולם התוצאה המיידית של הקסטטרופה היתה מבחינתי תפנית חיובית. בנסיבות הגורליות והדרמטיות עמד חלומה של אמי להתגשם: מאחר שלא ניתן היה לשקם את המצב לאלתר, הוחלט לעבור לברלין, שם, תוכל המשפחה לבנות את עתידה מחדש, כך קיוו הורי, למרות שכפי שהסתבר בדיעבד, כלל לא היו להם רעיונות קונקרטיים. ראשון נשלחתי אני לברלין, כדי לבלות את הקיץ בווסטרלאנד על הזילט, עם משפחתו של האח העשיר יעקב, ששלושת ילדיו היו פחות או יותר בני-גילי. לפני הנסיעה, כך החליטה אמי, מן הראוי יהיה להיפרד ממורתי. איני זוכר על מה

ירושלים 1998

ינואר

אגדה עתיקה

כשהרוח משתטה, זורם
נהר של ערפל
במעלה הרחוב

הגשם מציר על החלון
בסגנון 'ואן-גוך' טפופי

מי כרת אותך
משפתי?

מעילי - מפרש שחור
מתמתח.

גם באזני לוחשת הרוח
אמת כואבת

צמחנו מגזע חולמים אחד
חבוקי ענפים

כתמיד, קרעי זכרונות
צפים בין גלי האבן

אני קמה להגיף
את התריס. במרפסת
משתחוות החמניות מן
העציץ בתנוחת
סיום

"חבל", אמרו סחרי
רהיטים והצביעו על
כשורינו.

אחר-כך יבשה. בפגר
האדמה הענקי, נעוצות
צפרני העצים.

אבל הימים ימי קדם.
באדיבות של סוכן נוסע
חלף הזמן בצל קורתנו,
במוודה מלאה דגמאות
עתיד. שוב ושוב הבטיח
לעמוד לרשותנו

אורה עשהאל

אין שיפריד ביני ובין אמא לבד פיסה אדומה

1. חיתולים שחורים

אמא מתה אל תוך הולדי
מיציה הזינו אותי.
דמיה באו אל אברי המתהוים
עוטפת אותי חתולים שחורים
כשעיני כבר כמעט נפקחו לראות
אצבעותי מוכנות למשש ופי לינוק
נותר ראשה השמוט בירקותו
על עטיפתי

2. סיפורי ילדות

אמא
שקופת מות
שאל בתוך החיים
לחיות אותה
בבית-המשגעים
אשה קודחת בחם גבוה
של זהום אחר לדה
בצינוק
הפחד לא מרשה
לבוא אליה
מכשפה הקריבו
מתיראים
הרחיקו אותי
בלא נודע
סכויי השדרות
קלושים

3. דם שליה

אבא סגור לעולם
בחדר אמא
מנוע ממנה
במצות הרופאים
בדמדומי חם גבוה
התערבב דם שלייתה
בצעקה אל התינקת
לוקח אותה לאדמה
לשיר לנפ"ש*

*נפ"ש - הסופרת נחמה פוחצ'בסקי, סבתא רבא,
אמא של עשהאל אבי יונה.

מתוך "כאישון העין" העומד להופיע בספרי עתון 77

מצד זה עמוס לויתן

מוספים, ספרים, ארועים

שומעים רק את עצמנו

זה זמן מה מטרידה אותי התחושה כי בכל הדיונים הציבוריים אצלנו בשאלת היציאה מלבנון והשלום עם סוריה, איננו מקשיבים כלל לעמדות הצד שכנגד ומנהלים את כל הוויכוחים רק עם עצמנו. אנו שואלים את השאלות (האם יימשך הטרור לאחר הנסיגה? האם סוריה מתכוונת לשלום אמת?) ואנו משיבים את התשובות (ברור שהטרור יימשך! ברור שכוונתה אך לקבל את הגולן תמורת פיסת נייר!) ומה שאומר הצד האחר ממילא לא נחשב לרציני בעינינו. זו טעות חמורה, והיא נמשכת כבר שנים.

הצד הערבי, למשל, חוזר ומדגיש באינספור התבטאויות את מה שהוא מכנה "הלגיטימיות הבינלאומית" של החלטותיו ומעשיו. אנו לא מקשיבים לו ולא מחשיבים זאת. אולם מסתבר שבעוד שאנו נוהגים לומר "אום שמום", דווקא הערבים מדקדקים כחוט השערה בכל מלה, וזאת לא רק מתוך גישה לגליטימית, אלא גם מתוך החשבה של תדמיתם הלגיטימית בעיני דעת הקהל העולמית.

כך הם נוהגים גם ביחס להסכם ההבנות בעקבות מבצע "ענבי זעם", המוציא, כזכור, מטרות אזרחיות, מתחום האש. והנה, בעוד חיזבאללה נמנע בתקריות האחרונות לפחות מירי קטיושות לעבר מטרות אזרחיות בישראל, כפי שקובע ההסכם, לא נמנעה מכך ישראל כאשר הפציצה מטרות אזרחיות בלבנון בתגובה על נפגעים מקרב חיילי צהל (בטענה, שחיזבאללה הפר ההסכם ופתח בירי מתוך כפריים). על התקפותינו אלה, ועל איומים להמשיך בהן בעתיד, גינו אותנו העיתונות והממשלות הערביות (ולא רק הן, גם ארצות-הברית הצטרפה למגנים) וכינו אותן "נאציות". כינוי זה גרר מיד גל של תגובות נרגשות אצלנו (כולל מודעות ענק בעיתונים בגנות שלום עם סוריה - "שלום כן, פרייאר לא" מטעם האירגון הימני 'שלום

לדורות'; ומודעה ב'הארץ' על עמוד שלם "אנו מגנים את הכחשת השואה על ידי סוריה" מטעם 'אירגון ציוני אמריקה') שבסופו גם נשא שר החוץ בכנסת את נאום האש והדם הנורא שלו "אם קריית שמונה תבער, לבנון תבער; דם תמורת דם וילד תמורת ילד". אך חרף כל הרטוריקה הזו, נכשלנו, כרגיל, גם הפעם, בהבנה רציונלית של המושמע באוזנינו. הדוברים השונים אצלנו נטפלו כולם להשוואה של מעשי-ישראל למעשי-הנאצים והחמיצו את העיקר בהודעה הסורית: גינוי נחרץ וחד-משמעי להתקפה על מטרות אזרחיות (בשני הצדדים, בהכרח) שבשל כך כונו נאציות. ואכן, היתה זו בעצם סוריה שמנעה מחיזבאללה להגיב בירי קטיושות על יישובי הצפון בתגובה להפצצה הישראלית על תשתיות בלבנון, תגובה שישראל כה ציפתה לה כדי שתוכל להגיב עליה בתגובה חמורה עוד יותר.

לעניין זה יש חשיבות עצומה גם לשאלת היציאה החד-צדדית מלבנון. רבים אצלנו אומרים שאסור לצאת בלא הסכם, מכיוון שמה שהיה הוא שיהיה ואפילו גרוע יותר, כאשר חיזבאללה יתקוף לא רק את מוצבי צהל אלא גם יישובים אזרחיים על הגבול. ובכן, שוב, מי שאומר זאת אינו מקשיב לדברי הצד שכנגד ואינו מביאם בחשבון. האם סוריה (ואף לבנון) המגדירה התקפת מטרות אזרחיות "נאציות", ושמןעה, כאמור, מחיזבאללה להשיב לישראל באותה מטבע (גם כאשר לפי הבנות ענבי זעם זכותה היתה לעשות כן) תתיר בקלות כזאת לעשות זאת ליישובים אזרחיים ישראלים לאחר נסיגת צהל? האם מי שמדברת השכם והערב בשם "הלגיטימיות הבינלאומית", או חוסר הלגיטימיות של מעשים כאלה, תוכל לחזור בה, קבל עולם, בקלות כזאת מדבריה? אני סבור שלא (לכן גם הנסיגה החד-צדדית מלחיצה אותה כל כך, והיא גם מזוהירה מפניה. לאזהרה זו דווקא, כן צריך לשים לב).

אני סבור שהצד הערבי מגלה רצינות

1.ב.ב.

החלטת הממשלה (מה-6 במרס) להעריך על קו הגבול הבינלאומי בלבנון עד חודש יולי, עם הסכם או בלעדיו, היא סימן מעודד שבכל זאת, אולי, מקשיבים אצלנו גם לקולות מעבר לגבול.

2.ב.ב.

דברי ראש הממשלה כי עוד לא הגיע הזמן ללמד משירי מחמוד דרוויש בבתי הספר שלנו, כפי שהחליט שר החינוך, היא סימן לא מעודד כי, עדיין, בכל זאת איננו מוכנים להקשיב באמת לקולו של הזולת. (והרי לא רק סבל, מצוקה וגלות אפשר ללמוד מהם, אלא גם אהבת מולדת מהי).

שירת רולן ("סרק, סרק")

אחד מטורי השיר היפים והמרגשים שקראתי לאחרונה הגיעו אלי ממרחק של כאלף שנה.

אחותו של אוליבר וארוסתו של רולן, לקבל את פניו. היא שואלת לשלום אהוביה ולמשמע הבשורה המרה מתמוססת בזרועות הקיסר ומתה.

היצירה המונה ארבעת אלפים שורות שיר היא לטעמי יצירה מופלאה - חיה, מרתקת, מרגשת, מפעימה. לא אוכל להדגים זאת אלא על קצה המזלג ולהמליץ למתעניין ללכת לספר עצמו ולהסבריו המפורטים של המתרגם. במיוחד נפלאות ומרגשות הן תמונות הקרב ברונסבאל, ומות רולן. הנה תמונה מן הקרב בעיצומו:

עז הקרב, נהדר, גם כבד עד מאד.
חבטות לא יחסוך בו רולן הנסיך.
הוא לוחם בחנית, אך מקץ שש-עשרה
נגיחות תרוסק. לשרתו לא תוסיף.
ואזי הוא שולף את חרבו, דורנדל,
מדרבן את סוסו אל המין שרנובלה,
קובעו הזוהר בכודכוד מבתו,
משסף את ברכס הפלדה והעור,
ולשתיים פורס את ראשו בין עיניו.
מעמיק וגוזר בשריית קשקשים,
מפלח גופו עד אגן ירכיו,
את מרדעת הפז מקצץ דורנדל,
והסוס מתחניו, עצמותיו נבקעות,
עצמות השידרה הקשות, לא הסחוס.
את הסוס ורוכבו הוא משליך בשדה,
ואומר: 'כלב מת, זה סופך המרוד!
גם מוחמד עכשיו לא יושיע אותך.'

(שורות 1320-1336).

נוגעות ללב הן השורות בהן מתלבטים מפקדי חיל המאסף, רולן ואוליבר, שמצבם אנוש, אם לתקוע בשופר ולהזעיק את הקיסר. הם חוששים כי מעשה כזה יתפרש כהודאה בכשלון וכתבוסה:

סח רולן: "אם אתקע בשופר השנהב
שרל אותנו ישמע במיצר ההרים.
הוא יסוב לאחור, לעורונו יבוא."
משיבו אוליבר: "לא תהין פן קלון
על ראשך תעטה... דראון עולמים"

כסופו של דבר, כשגוברת המצוקה והם כבר פצועים פצעי מוות, תוקע רולן בשופר. השורות הבאות מצמררות במיוחד:

מתיסר וכואב אז תוקע רולן
בשופר השנהב נאקת אדירים.
דס ניגר ארגמן משפתי הנסיך,
ועלי רקותיו העורקים התנפצו.
אבל קול השופר מתנשא גבוה,
ישמעו שרלמאן הרוכב בהרים...

ואכן שומעים הפרנקים ושומע הקיסר את קול השופר. שרל אומר:

"... קול תרועה באזני מדהד,

לשרלמאן משלחת עם מיטב אוצרותיו ומבטיח לו כי הוא נכון לקבל את עולה של הנצרות ולנצור את ספרד כווסאל של הקיסר, אם בתמורה יחל מן המלחמה וישוב לצרפת. אולם לאמיתו של דבר, הוא זומם להפר את הבטחתו לאחר שהפרנקים יניחו לעירו. מועצת הקיסר דנה בהצעתו של מרסיליון. 'מחנה השלום' בראשות גנלון, אביו החורג של רולן, ממליץ לקבל את הצעת מרסיליון. רולן, מנהיג 'מחנה המלחמה', מתנגד וממליץ להמשיך במלחמת חורמה על העיר. בסופו של דבר גוברת דעתו של גנלון והוא יוצא בשליחות הקיסר

לסרגוסה. בסרגוסה רוקח גנלון עם מרסיליון את תוכנית הבגידה: קבלת תוכנית השלום מצד אחד, ומזימה להרוג את רולן מצד שני. על פי התוכנית יפעל גנלון למנות את רולן למפקד חיל המאסף של הקיסר בעוד אנשיו של מרסיליון יפשוטו על צבאו של רולן כאשר זה יעבור במיצר רונסבאל. ואמנם כך קורה. הקרב ברונסבאל עקוב מדם. רולן וחברו אוליבר מפליאים להילחם אך, כאשר אפסו סיכוייהם הם תוקעים בשופר, להודיע לקיסר, שכבר נמצא עם רוב צבאו מחוץ למעבר, על מצבם. הקיסר שומע ונמלא חרדה. גנלון הבוגד מנסה לשכנעו להמשיך במסע, אך הקיסר פוקד על צבאו לשוב אחורה. הסרצנים הכופרים שומעים את חילות הפרנקים שבים והם נסים על נפשם לא לפני שהם מספיקים לפצוע אנושות את רולן ואת אוליבר. שרל חוזר אל שדה הקרב ברונסבאל. הוא מבכה את חללי המאסף, נושא קינה מרה על מות רולן ומביאו לקבורה. גנלון הבוגד נאסר ונשפט מאוחר יותר למוות ומוצא להורג בידי ארבעה סוסים הקורעים את גופו לגזרים. הקיסר עולה למלחמה על סרגוסה, כובש את העיר, עוקר את שעריה, ומחריב את העיר, צלמיה ומסגדיה. בשובו לצרפת יוצאת מולו אוד,

כוונתי ל"שירת רולן" (la Chanson de Roland) שתרגם והוסיף לה הקדמה ואחרית דבר אריה סתיו (הוצאת תמוז), יצירת מופת מן המאה ה-12, בת זמנם של האפוסים הגדולים שירת הניבלונגים, פרסיפל, טריסטן ונוספים, מאדני תרבות המערב, שזה תרגום ראשון שלה לעברית.

וזה הרקע ההיסטורי העומד בבסיסה, כפי שמספר אריה סתיו בהקדמה: בראשית שנת 778, בעודו בשנות השלושים לחייו, יצא שרל מלך צרפת, לימים הקיסר שרלמאן, לאחד ממסעי המלחמה שלו מול המוסלמים בצפון ספרד. המסע לא צלח. למעשה גייסות הפרנקים נהדפו מחומות סרגוסה שעל נהר האברו ושוב לצרפת. בדרכו חזרה היה על צבאו של שרל לעבור במיצר סיוז אשר בעמק רונסבאל שבהרי הפירנאים. גייסות הפרנקים עברו את המיצר בשלום, אולם חיל המאסף של הצבא נלכד במארב שטמנה לו כנופיית גסקונים ובקרב שהתחולל במעבר ההרים הצר טבחו אנשיה את החיילים הפרנקים עד האחרון שבהם. איינהרד, ההיסטוריון בן המאה התשיעית והביוגרף של שרלמאן, המספר על הקרב הזה, מונה בין הנופלים את שמו של אחד "רולנדוס, דוכס הספר הבריטני".

השורות הקצרות הללו אצל איינהרד לא עשו בשעתן שום רושם והן המתינו כשלוש מאות וחמישים שנה עד שעובדו לשיר האפי הגדול. המחבר, בן המאה ה-12, נטל פשיטה נשכחת של כנופיית גסקונים משלהי המאה השמינית והפך אותה לאירוע היסטורי הרה גורל במאבק הציוויליזציוני בין הנצרות לאיסלאם. הפשיטה הקצרה והכושלת הפכה למלחמה בת שבע שנים; רולן, דוכס אלמוני מן הספר הבריטני, הפך בקולמוס המשורר לגדול החיילים והלוחמים של התקופה; שרל, מצביא צעיר בראשית חייו, הוא עתה הקיסר שרלמאן, שליט על תבל ומלואה, נציג אלוהים עלי אדמות ומגן הצלב. הערה קצרה של איינהרד בדבר חשש לבגידה שהביאה את הגסקונים לפשוט על חיל המאסף של הפרנקים, הופכת לציר מרכזי של העלילה. בנוסף לשרלמאן ורולן ההיסטוריים, בורא המחבר שורה של דמויות, מפית בהן רוח חיים ובונה מופת דרמטי של עלילה מרתקת ורחבת יריעה המשלבת בתוכה מסר נוצרי-פיאודלי עם מאבק ציוויליזציוני מול האיסלאם הכובש. רוחב היריעה אינו פוגם באיפיון הפסיכולוגי של הדמויות הבנויות היטב והפועלות מתוך מניעים דרמטיים. וואגב גם חיבורה הלטיני במאה ה-12 לא הופך אותה למפורסמת, אלא רק תרגומה המודרני לצרפתית ב-1837 בידי ז'וזף בדייה, ממנו גם תורגמה עתה לעברית, הופך אותה ליצירה קאנונית.

"שירת רולן" פותחת בשרלמאן הנערך לכבוש את סרגוסה. מלכה, מרסיליון, מבקש להציל את עירו במעשה מרמה. הוא שולח

זו קרנו של רולן, הוא קורא לעזרה
כי קרב עז מתחולל..."

על דברים אלה מזדרז להשיב גלון הבוגד:

"לא היה ואין קרב! אך זקן אתה שרל,
הבלים תדבר, כתינוק בן יומו..."

אני מודה כי למקרא השורות המרגשות הללו נפלטו מפי המלים "סרק, סרק" (המלים שיוחסו לרוצחו של יצחק רבין, הבוגד יגאל עמיר, כשניסה להטעות את המאבטחים של ראש הממשלה). עד כדי כך היה הקטע השירי הזה חי בעיני בעת קריאתו.

אריה סתיו מספר באחרית דבר, בדברו על בעיות התרגום של היצירה, כי לשון המקור הצרפתית היא קצרה, תכליתית, "רזה". מסיבה זו, וגם בשל אילוץ המשקל, בחר לא בעברית מקראית או משנאית, אלא בעברית רהוטה, בהירה, פשוטה, הנשמרת מלגלוש אל המליצה. בעברית "החסרה לחלוטין מבנים דקדוקיים מורכבים ועושר לשוני. המילון צנוע מאד בהשוואה לאפוסים ההומריים ואינו עולה על 1740 מלה. היצירה נעדרת תיאורים שאינם משרתים את התוכן המיידי. הדגש הוא על הכאן ועכשיו". אין ספק כי מבחינה זו השיג התרגום החי והיפה את מטרותו.

(לבסוף לא נותרה לי אלא שאלה אחת בלתי רלוונטית לשאלו: אריה סתיו הוא מעורכי כתב העת הימני "נתיב" ומראשי המרכז למחקרים אסטרטגיים 'אריאל', כלום יש קשר בין תפקידי אלה לבין תרגום יצירה זו, שבה, כדבריו, מתוארת התנגשות ציוויליזציות בין הנצרות לאיסלאם?)

"משמעות החיים" ומשמעות הספרות

"משמעות החיים" הוא צירוף מרתק שלעתיים קרובות הדיון בו מאכזב, אולם לא הפעם. בספר בשם זה שערך אסא כשר (הקיבוץ המאוחד ועמותת יהורז, 350 עמודים, 2000) באהבה, רגישות וקפדנות לזכר בנו רס"ן יהורז כשר, נבחן הנושא לעומקו ולמלאו היקפו משפע נקודות ראות ובצורות שונות - הגותית, ספרותית ואמנותית.

בספר שמונה שערים ועשרות משתתפים, החל בפרופסור כשר עצמו הפותח אותו ביצירת מופת קטנה משלו "ספר קטן על משמעות החיים", דרך תרומותיהם של עמיתים למקצוע כמו יובל לוריא, עדו לנדאו, יעקב גולומב, חנה נוה, עדי צמח, ניסים קלדרון ונוספים; המשך בדברים של סופרים כמו חיים גורי, אורלי קסטל בלום, יורם קניוק, יהודית הנדל, גדי טאוב ונוספים; וכלה בשירי משוררים כמו טוביה ריבנר, יהודה עמיחי, מאיה בז'רנו, ישראל פנקס, מרדכי גלדמן, ישראל אליזו, לאה

שניר ונוספים. את הטקסטים מלווים יצירות אמנות של עשרה ציירים.

מטבע הדברים לא ניתן במסגרת סקירה זו לעמוד בפירוט על המאמרים המופיעים בו, לכן אציין רק תופעה אחת, "משמעותית" גם היא לדעתי, שבלטה לעיני: הדיון במשמעות החיים, ברוב המאמרים, נעשה באמצעות יצירת ספרות, כאילו הנושא של משמעות החיים נזקק להמחשה קונקרטית, שרק הספרות יכולה לתת ושבבלעדיה הוא נותר הפשטה חלולה.

אסא כשר ב"ספר קטן על משמעות החיים" בונה את דבריו נדבך על גבי נדבך, הגדרה על גבי הגדרה: "שאלת משמעות החיים של אדם היא שאלת החיים הטובים שלו. החיים הטובים של אדם כרוכים בכוונות המעשיות שלו, שאמורות להיות כוונות טובות, בעיניו. כדי לקיים חיים טובים לא יסתפק אדם בכוונות טובות, אלא יערוך ניסיון מעשי לממש אותן. החיים הטובים של אדם, כרוכים בשגרה של כוונות טובות שהאדם מנסה להביא לידי ביטוי מעשי. דרכה של שגרה כזו שהיא נסמכת על עקרונות מעשיים... העומדים ביסוד החיים של האדם, הטובים בעיניו".

כמוכן, כל הגדרה כאן - "חיים טובים", "כוונות טובות", "עקרונות מעשיים" - טעונה הסבר, וכשר גם מסביר אותן במאמרו, אבל גם לאחר מכן ספק אם ההגדרות הללו כשלעצמן ממחישות לנו את הנושא, או שובות את לבנו לעסוק בו. לכן, גם כשר פותח את מאמרו בסיפור מעשה מן המדרש (להלן תוך קיצורים):

מעשה ברוכל אחד שהיה מחזר בעירות שהיו סמוכות לציפורי, והיה מכרו וואמר 'מי רוצה לקנות סם חיים יבוא ויקנה'.

שמע אותו ר' ינאי, אמר לו: 'מכור לי'.

אמר לו: 'לא אתה צריך לזה...'.

הטריח עליו ר' ינאי שיעלה ויבוא עד שהתרצה, הוציא לו הרוכל ספר תהילים והראה לר' ינאי את הפסוק: 'מי האיש החפץ חיים, אוהב ימים לראות טוב?'

הוסיף ושאל: 'זמה כתוב אחרינו?'

הוסיף וענה: 'נצור לשונך מרע ושפתך מדבר מרמה, סור מרע ועשה טוב, בקש שלום וירודפהו'.

על מדרש זה בונה כשר את מסתו. "לפנינו מדרש קדמון ומעניין. המדרש יעזור לנו להבין את שאלת משמעות החיים, להכיר היטב אותה ואת רוחה. כל קטע במדרש יוסיף לנו נדבך להבנה של השאלה המבוקשת..." - הוא כותב. סיפור המעשה המדרשי הזה איננו רק אילוסטרציה. הוא מחייה את העניין, ועושה אותו לשאלה אמיתית ולא לעניין אקדמי גרידא.

בראש הפרק החמישי של המסה הנקרא "החיים כסיפור פתוח" הוא מביא את סיפוריה של דבורה בארון "איש התוכחה", והפרק כולו דן בתפיסה הגורסת כי חייו של אדם כמוהם כסיפור עלילה שהוא בוחר איך וכיצד

לחיותם.

גם המאמר הבא מאת יובל לוריא "על עצם השאלה" בנוי על יצירות הספרות - "הווידי שלי" מאת טולסטוי וכן על סיפורו "מותו של איוואן איליץ". ב"הווידי שלי" מספר טולסטוי כיצד באמצע חייו, בשיא הצלחתו הספרותית, הפציעה בו ההכרה שהחיים חסרי משמעות. ואז, הוא אומר, "חיי נעצרו, לא ידעתי מה לעשות וכיצד לחיות..."

המאמר המעניין של לוריא מתחקה אחר המשבר העמוק בחייו של טולסטוי כתוצאה מאותה עצירה של החיים ואחר השאלות בדבר "בעיית החיים" העולות ממנה. (המוצא, בסופו של דבר, מתגלה לטולסטוי דווקא מתוך החוויה הקשה של חיים משוללי משמעות, והוא מגיע למסקנה שחיים אמיתיים הם חיים לפי רצון האל, דוגמת חייהם הפשוטים של הכפריים הרוסים. אולם כל ניסיון מצדי לתמצת כאן את הדברים עושה, כמוכן, עוול לעושרם ולמורכבותם.)

לוריא מסיים את מאמרו בדיון קצר בסיפור המופת של טולסטוי "מותו של איוואן איליץ", שנכתב כשלוש שנים לאחר "הווידי שלי" והמתאר באופן עז וצורב כיצד ההכרה בחוסר המשמעות של החיים מחלחלת לתודעת גיבורו על סף מותו וגורמת לו סבל נורא. לכאורה, חייו של איוואן איליץ היו

מוצלחים לפי כל קני מידה של התקופה. הוא נולד למשפחה בורגנית רוסית, למד בבתי ספר טובים, פנה ללימודי משפט, התקדם בקריירה, נעשה שופט, נשא אשה, הוליד ילדים, קנה בית, מצא חברים, התקבל למועדונים, אהב לשחק קלפים והיה מסור לעבודתו. אולם יום אחד, בשיא הצלחתו, הכול החל להשתבש. הוא חש כאבים בצדו. חייו נעצרים. המחלה מוציאה אותו ממעגל החיים. מצבו מידרדר ויותר מייסוריו הגופניים הוא מתייסר מבחינה נפשית. ברגע

הסיפורים, הקורות והתולדות, האמיתיות והבדויות, עולה איזו תפיסה אחידה שהיתה לו לעגנון ביחס להיסטוריה היהודית? איני מתיימר לומר שמצאתי כזאת. זו עבודה רבה וגדולה מכדי להשיב עליה במדור קצר זה. אבל מצאתי סיפור אחד לפחות היכול לשמש התחלה לעבודה כזאת, וכוונתי לסיפור "גזירת השטריימל" בו מסופר (תוך קיצורים):

"מאהבת השר של בוטשאטש לנגיד המפורסם ר' לייבוש, לא היו אנשי קהל ביטשאטש בגזירת השטריימל. כשקיבל מלך זכסן את המלוכה על פולין רצה להתרצות על שרי פולין. ובמה יתרצה, הלוא בשנאת ישראל. עמד וגזר שבשבתות וימים טובים חייב כל יהודי שנשא אשה, לשום מצנפת של זנבות שועל בראשו, כדי להבנות היהודים בעיני נשיהם, שבשבתות וימים טובים אדם מצוי בביתו, נכנס ויוצא ומצנפת של זנבות בראשו, ואשתו רואה והוא מתמאס עליה. לימים נשתכחה הסיבה. התחילו עושי מצנפת של ביון מצנפת של כבוד. מחותנים היו חובשים אותה בשמחת נישואין ובעל ברית במילת בנו. וכיוון שנעשה השטריימל מצנפת של כבוד נמנעו המתנגדים מלצאת בו בשבת חזון ובימי אבל. נפלה מחלוקת קשה בין חסידים למתנגדים, שהחסידיים חובשים שטריימל בשבת חזון ובימי אבל והמתנגדים אינם חובשים. אם אני בא לספר כל המריבות והקטטות על השטריימל איני מספיק... (עמ' 202).

אם רוצים, אפשר להסיק לפחות שתי מסקנות מעניינות מסיפור זה על השקפתו ההיסטוריוסופית של עגנון: מסקנה ראשונה - אקראיות והפיכות. דברים קורים בהיסטוריה באורח מקרי ובלתי צפוי לחלוטין. אהבתו של שר אחד ליהודים ושנאתו של אחר, שינו כל את מהלך האירועים. יתר על כן, אתה מצפה לתוצאה אחת, וקורה ההיפך הגמור. מצנפת של ביזיון הופכת למצנפת של כבוד. מסקנה שניה - התמסדות והתקדשות. לעתים דברים המתרחשים באקראי, דווקא הם ששורדים ומונצחים. הסיבה הראשונה של גזירת השטריימל כבר נשתכחה, והנהוגה האווילי (ואף החילוני הזה) מתמסד וגם מתקדש, ומתנצחים עליו (בהלכה) מתנגדים וחסידים. (בהערת אגב צריך לומר, כי עגנון מפאר ומרומם את בוטשאטש כעיר של חוכמה ותורה, אבל מעולם איננו חסיד שוטה, לכל היותר הוא חסיד אירוני).

כאמור, איני יודע אם מה שתושף סיפור זה הוא בחזקת "חוק כללי" או "מקרה פרטי", הדבר מצריך בדיקה נוספת, אבל באופן מעניין למדי הוא עולה בקנה אחד עם תפיסתו ההיסטוריוסופית של הפרופסור יובל נאמן, כפי שפירסם אותה בספר אחר שקראתי לאחרונה בשם "סדר מן האקראי" (מכון ון ליר/הקיבוץ המאוחד, 1999 112

שנת האבל הראשונה, אנו מבינים טוב יותר מהיכן נובעת הזיקה החזקה לספרות בספר זה. המספד הקצר שזור לכל אורכו פסוקים מאיכה, קהלת, התפילה ועוד והוא תותם בשיבוץ שורות משירו של אברהם בן-יצחק ('אשרי הזורעים ולא יקצרו') המעצימות את הקינה:

להורו בכו. בכו לזרע ולא יקצרו, כי הרחיק גדוד. בכו ליהורו.

בכו לנדיב אשר תפארת נעוריו הוסיפה על אור הימים ופזרונם והוא את עדייו התפרק על אם דרכים. בכו ליהורו אשר יקרא לבו ממדבר ועל שפתיו תפרח הדומיה, כי נאסף אל תוך לב העולם...

לסיכום אפשר גם לומר, כי ספרות בעלת משמעות, היא ספרות העוסקת במשמעות החיים.

משטריימל ועד המפץ הגדול

"עיר ומלואה" מאת ש"י עגנון (ספר "מלא" כשלעצמו בן 750 עמודים, הוצאת שוקן 2000) הוא "ספר תולדות העיר ביטשאטש היא בוטשאטש" עירו של המחבר "אשר כתבתי בצערי וביגוני למען יידעו בנינו אשר יקומו אחרינו שעירנו עיר מלאת תורה וחכמה ואהבה ויראה וחיים וחסד וצדקה היתה למן יום היווסדה ועד שבא השיקוף המשומם והטמאים והמטרופים אשר עימו ועשו בה כליה".

כלומר, "עיר ומלואה" היא מעין היסטוריה של עיר, תמונת העיירה היהודית בפולין, ששימשה רקע לרבות מיצירותיו של עגנון, ומשעלה עליה ועל שאר קהילות אירופה הכורת, הפכה סמל לעיר היהודית וסמל לחיים היהודיים בכלל בגולה. דווקא משום כך מעניין לתהות, האם מתוך שפע המעשים,

האחרון לפני מותו הוא מגלה את החמלה והרחמים כלפי ילדו ובני משפחתו. וברגע זה אימת המוות כאילו סרה ממנו: "במקום המוות היה אור... הכול התרחש כהרף עין, ומשמעותו של הרף עין זה לא נשתנתה עוד..."

פרשנותו של לוריא שם יפה, נכוחה, הגיונית. אבל הכול תלוי בסיפור ובעוצמתו הכבירה. ללא הסיפור של טולסטוי, הדיון במשמעות החיים היה נותר חסר.

גם מאמרה של דנה פריבך-חפץ "על תפיסת המוות בן בודהיזם" משופע דוגמאות ספרותיות. בכלל, שאלת משמעות החיים, היא במידה רבה שאלת המוות והיחס אליו. מכל התורות והגישות, גישת הון-בודהיזם היא אולי "המעשית" ביותר. לפי תפיסה זו (באופן סכמטי) החיים כרוכים ב"סבל". מקור הסבל הוא "בצימאון" האנושי שאינו יודע שובע. הצימאון נובע מ"בערות" שאינה מבינה שהתופעות הן אך "אשליה". אחת האשליות המתעצעות בנו יותר מכל היא אשליית "האני". הפתרון היא מדיטציה שתביאנו לידי "הארה" אמיתית של טבע הממשות, ולידי מחיקת האני, שתגאל אותנו מסבל החיים ומסבל המוות כאחת. במאמר מובאים כמה סיפורי זן יפים, הנה אחד מהם:

ברגעיו האחרונים של מורה הזן קאיסן ג'וקי שאל אותו אחד מתלמידיו: "בעולם זה אין מלט מן החלוף, ברגע זה לאן נפנה בבקשנו את הנצח?" השיב קאיסן: "הריהו לנגד עיניך, כאן במקום זה". שב הנזיר ושאל: "מהו מקום זה שלנגד עיניך?" על כך השיב קאיסן כשהבנות לוחכות את גופו: "אם הכחדת את עצמיותך, תעלה הקרירות גם מן האש". (כלומר, מי שהכחיד את עצמו, כבר גאל עצמו מן החלופיות והוא נצחי. גם האש השורפת, אז, קרירה בעיניו).

שוב, הסיפור מהותי להסבר וספק אם היינו יכולים לתפוס אותו בלעדיו.

גם מאמרים אחרים בוחנים את שאלת "משמעות החיים" לאורן של יצירות ספרות. עדיה מנדלסון-מעוז במאמרה "דברים ראשונים באחרונים" עושה זאת לאור קריאתה בספרו של פול אוסטר "בארץ הדברים האחרונים"; חנה נוה במאמרה "אנחנו והילדים שלנו - טעם החיים" מקיימת "דיון בפרקטיקת הטוב ב-'אל תגידי לילה' לעמוס עוז"; גדי טאוב שנשא דברים בעל פה (חלק מהמאמרים הם דברים שנאמרו במפגשים שיוזמה עמותת הורז) "משמעות החיים כעובדה וכשאלה" מדיגים זאת באמצעות סיפור ששמע מאחות בית-חולים; עמיה ליבליך "בין שיחה לשתיקה" מנתחת סיפורי חיים של מטופלים ככלי טיפולי, ועוד. זאת, כאמור, מחוץ ליצירות ספרות ממש המובאות בו.

כאשר אנו מגיעים לסופו של הספר, ל"מספד ליהורז" הקורע את הלב, שכתב אביו בתום

פעם היתה עגלה

רביב יצחקי

פרסום ראשון

פעם היתה עגלה
וואת ההתחלה
פעם היתה ביצה
וזה האמצע...
פעם היה קוף
וזה הסוף.

אלה:

אחרי החתונה, התחלנו לחפש בית.
גרנו בדירה קטנה בעיר וחשבנו שזה לא מקום לגדל בו תינוק.
רצינו אדמה, ודשא וריח פריחת הדורים...

החיפושים הביאו אותנו לשכונה אחת, לא ממש שכונה, יותר...
קבוצת בתים קטנה, בין בית הקברות לכביש. היה כבר ערב.
בבתים דלקו אורות והרחוב היה חשוך.
פריחה לבנה בריח מתקתק של סוכריות דבש ויסמין, דשא קצור
וזמום ממטרות.

"יה איך שאני רוצה לגור כאן" חשבתי...
בסוף השבוע ראינו בעיתון מודעה על בית למכירה. והאיש מעבר
לקו הסביר לנו כיצד להגיע לשכונה. זו היתה השכונה ההיא.

כל כך רציתי תינוק. תינוק קטן. מתוק כזה, שוכב על גבו בעגלת
שכיבה גדולה ומפוארת עם סוכך מתקפל, להגן על עיניו הקטנות
מפני מכות השמש בנסיעה. עגלה יפהפיה.
הוא לא ירגיש בהבדל, אבל כשיגדל, יסתכל באלבום התמונות
ויראה אותי עומדת עם העגלה הגדולה והיפה בקצהו העליון של גרם
מדרגות רחבות, בכיכר שטופת שמש וידע לבטח עד כמה אני אוהבת
אותו.

קנינו את הבית, שיפצנו אותו לפי טעמנו, לאט, בתשומת לב
ובאהבה ובקיץ עברנו לגור בו.
לשכנים היו המון ילדים, צנומים, כהים, שחורי שיער ומתרוצצים
עירומים ברחוב, עורם מבריק ממים שהתזו אחד על השני, בצווחות
חדוה, מתוך גיגיות הכביסה שמילאו בשבילם בחצר.

ואחד, הקטן מכולם, ניגש אלי כשצפיתי בהם ממרחק והביט בי
בעיניים שחורות, גדולות ויפות. ללא בושה וללא פחד, עד שאחותו
הגדולה קראה לו מרחוק: "רפי...! רפי...!"
והוא שב אליה בריצה.

היו להם שם בחצר תרנגולות, יונים, ותוכים אבל כל זה לא החריד
אפילו קצת את השקט ואת שלוות הכפר המוחלטת ששרו על
השכונה הזאת ועל ביתנו.

בוקר אחד, חיכה לי רפי ליד גדר הבית שלנו. לגופו רק תחתונים
לבנים, גדולים ממידתו. וכשיצאתי הושיט לי יד, ללא מלים הוביל
אותי לעבר חצרם, ושם בין עשבים גבוהים הראה לי בגאווה רבה
ביצה גדולה וצהבהבה.
"זה ביצה של טווס!"

גיל:

הקוגלגרים השמיעו צווחה נוראית כאשר העגלה עליה ישבתי ניתרה
ממקומה והחלה לצבור מהירות, במורד הכביש הבא מכיכר המועצה
ומתחבר בקצהו אל הכביש הראשי.

האספלט המבוקע לגושים קטנים ואבני התצץ הגסות טירטרו כל כך
את הגלגלים והרעידו את העגלה הנוסעת במהירות הולכת וגדלה,
עד שכל תמונת העולם ניטשטשה לגמרי בעיני והכפילה את עצמה
אינספור פעמים והעצים הגדולים והקוצים משני צידי הכביש רעדו
ורעדו בקצב הולך וגובר עד שהפכו לתולעים מקפצות ורוחשות
בחום. השמש היתה מאחורי העצים והמהירות העצומה בה נסעתי
יצרה הבהוב קצוב ומסמא של שמש צל שמש צל בינות
לעצים.

ישבתי קרוב לכביש על לוח עץ-בניין משומש שקרש אחד ממוסמר
לרוחבו ומשמש כציר אחורי ובקצהו שני קוגלגרים בתור גלגלים,
וקרש שני ממוסמר לאורכו ובקצהו צלוב במסמר אחד קרש נוסף
שהוא הציר הקדמי: וגם בקצותיו שני קוגלגרים - עליו מניחים את
הרגליים ונוהגים שמאלה וימינה.

אחרי שניות אחדות נעלמה צריחת הגלגלים והתחלפה בשריקת רוח
עזה בפנים, ששימחה אותי ללא גבול. שמחה כל כך מוחשית:
עצומה, גועשת מעצמה בגוף ואינה זקוקה להסברים, למחשבות.
ברורה ונקיה מכל צל של ספק.

הייתי בן עשר.

ובקצה הכביש: משאיות מאיצות ברעם מנועי דיזל. מזהירות אותי.
העגלה מתקרבת במהירות לצומת, אין ברירה: אני לוחץ בכל הכח
את רגל שמאל קדימה, העגלה מקפצת בחדווה על שני גלגליה
הימניים וזורקת אותי על גבי לתוך הקוצים הצהובים ונוחתת.
נאמנה. לידי בצד הדרך.
אושר גדול נצרב בלבי לתמיד.

את הדקלום הזה על העגלה, הביצה והקוף שמעתי מילדים בשכונה.
והוא תמיד עצבן אותי קצת בעיקר בגלל החרוז בין "ביצה" ו"אמצע"
אף אחד לא אומר "אמצע" במלרע.

הגדר, משמיע תוך כדי כך צווחה גרונית קולנית ומטרידה ביותר. ואז קיפל את זנבו, נפנף קלושות בכנפיו הקצרות וקפץ מעבר לגדר, לחצר השכנים, כשהוא ממשיך ומשמיע את צווחתו האיומה.

זמן קצר לאחר מכן, פילח כאב חד את שיפולי הבטן שלי וידעתי שהגיע הרגע.

כל כך רצייתי תינוק.

כמה חמוד התינוק שלי. כל היום שוכב לו אפרקדן במיטתו, אדום וקפלולי, אוכל בתאוה משדי וישן בשלוות תינוקות שאינה מופרעת לעולם. ואני עומדת לידו, לא שבעה ולא נרגעת מלהביט בו: כל כך רצייתי אותו. אני כל כך אוהבת אותו ואני לא מסוגלת לעזוב אותו אפילו לרגע קט.

אך בלילה, כששקט מבורך יורד על השכונה, נכנס בו שד: גופו מתקשה, והוא מתחיל לצרוח: לא רוצה לינוק, ולא רוצה לישון, לא צוחק מהפרצופים שאני עושה לו ולא נרגע למשמע שירי הערש שאני שרה לו חרש. רשע קטן צורח וצורח בלי הפסקה ובלי סיבה. "תשכיבי אותו על הבטן" מייעצים לי, "תני לו תה נגד גזים", "תספחי לו קלות על הגב".

כלום לא עוזר. כל ערב עם השקיעה, כשהלב מתגעגע תמיד למשהו אחר, הוא מרגיש את העצב ומתחיל לצרוח.

ואני מנסה את כוחי: הלוואי שיהיה בשקט הלוואי שיהיה בשקט. זה לא עוזר.

איבדתי את זה. או שכוחו גדול מכוחי. לילות נוראים. ימים מרחפים.

בבוקר הטווס מחליף את תינוקי. וברגע שאני מנסה לתפוס תנומה קצרה של בוקר הוא צורח, ומלכלך את החצר בלשלת גועלית. אני לא מצליחה לישון. בלילה התינוק ובבוקר הטווס מאיימים לשגע אותי.

כעבור כמה שבועות הלכתי לדבר על זה עם השכן. רפי, הילד השחום והעירני קיבל את פני בשמחה.

בעיניים צורבות מעייפות ובסחרחרת עייפות שמלווה אותי מאז

הוא לא ציפה שאני אגיד משהו. הסתפק בלראות אותי מתרשמת ושחרר את ידי.

"יופי" אמרתי בשקט. "יופי", ובראש הדהד לי מן פתגם ישן וטיפשי - "כל הדברים היפים בעולם הם חסרי תועלת לחלוטין: ראו את הטווסים ואת התבצלות".

כל כך רצייתי תינוק. אני כל כך רוצה תינוק לחשתי, וקניתי ערכה ביתית לבדיקת הריון. עוד לפני האיחור במחזור. טובלים מקלון קטן ולבן בשתן הבוקר. אם מופע עליו פס כחול אחד - את בהריון גברת, הופיעו שני פסים: מצטערים, נסי עוד פעם.

הלוואי שאני בהריון.

פס אחר חזק וברור. אני בהריון! יהיה לי תינוק! איזה כיף!

"אם אנתנו מוכרחים לנסוע לשומקום כדאי, אני חושב, שניסע לשם מה..."

גיל:

כל כך רצייתי אופנוע. חודשים ארוכים הסכתי כסף. ודמיינתי את האופנוע שלי.

מסגרת מתחתית קלה דמויית משולש בעל פורפורציות זהב העומד על קודקודו וצלעו הארוכה מתוחה מתחת למושב הרוכב. מנוע 750 סמ"ק במבנה V המסוגל לפתח מהירויות דמיוניות.

בחפשות מהצבא הייתי הולך לסוכנות האופנועים שבדרום העיר, לא רחוק מהתחנה המרכזית ובוהה בו מבעד לזכוכית. אופנוע יקר.

וביום גדול אחד נכנסתי לחנות וקניתי אותו.

עליתי עליו בפתח החנות ונסעתי לאט לאורך הרחוב החם, המפויח, העמוס מכונניות כבדות וחסרות תן. תלויות אטומים, מזגנים הפולטים חום לרחוב ונהגים משועממים.

מחכה לרגע שתכננתי כל כך הרבה זמן. אני נוסע לאט לאט על אופנוע שיכול, אם רק ארצה את זה, לקרוע את האוויר בתוך חמש שניות למהירות של מאתיים קמ"ש.

בניתיים המנוע נוהם בשקט. השקט המדהים הזה של כוח עצום ברגיעה.

רוטט בשלווה מתחת, גמיש, חזק ומעורר הערצה מיידית של הצופים בו.

לאט, בסבלנות לא לדחוק את הרגע הגדול.

צריך לבחור זמן ומקום: אמיר נסע לפנות בוקר על כביש מולדת בעמק יזרעאל 220 קמ"ש עם סוזוקי שהרכיב בקיבוץ. אלדד פתח ל-230 קמ"ש על הכביש הסרגל בלילה.

זה כל מה שרצייתי. בדיוק מה שכל כך רצייתי וידעתי את זה. כפות הידיים מזיעות מבפנים.

"זו השעה המרגיעה

בה נרדמים הילדים"

אלה:

שמתם לב שמה שאני רוצה - קורה? אני מביעה משאלה בלחישת והיא מתגשמת.

אני משתעשעת ביכולת החדשה הזאת שלי: אתמול, באמצע יוני אמרתי:

"הלוואי שירד גשם" ולפנות בוקר, באו עננים והורידו גשם קיצי כבד טיפות, שמעולם לא ירד כאן לפני כן. בבוקר קמתי והלכתי יחפה כבוץ.

כמה נעים. כמעט ארוטי, מגע הבוץ ברגל היחפה.

לתדהמתי עמד מולי, על חומת הבטון המטווח - טווס!

זכר צעיר, מקשית בגנדרנות צואר תורכיז ירקרק מבהיק בשמש שזה עתה זרחה.

הוא התבונן בי כמעט באותה תדהמה שאני התבוננתי בו ופרש בתנועה חדה את מלוא זנבו, מתננדנד בהתרסה קדימה ואחורה על

הידידות הלבנה

רן יגיל

את שפתו התחוננה מטה, ואז היה יוצא מין פרצוף מצחיק כזה; אבל אחרי התאמצות ממושכת של כחצי שעה ארבעים דקות - זה היה בא, והוא היה מתחיל לחייך לכולם כמו אידיוט, וטורי-שיני-הזהב שלו סינורו אותנו העומדים דרך קבע מעבר לכביש. כל אותו הזמן פנג הלבן היה רובץ לידו, מלחית בלשונו הוורדרדה, ועניבת הפרפר האדומה לצווארו השעיר של הכלב היתה נכתמת בכלכות המדרכה.

היינו שלושה חברים: איתמר, גדי ואני, וחשבנו שלעולם לא יצליחו להפריד בינינו. גם אם צ'דאם חסין ינסה להפיל פה טילים כימיים; והאיראנים יבחרו לפסוע קוממיות אל ארשלים אל-קדש - השילוש הקדוש תמיד ייכון. הגשש החיוור של עירוני א' תמיד יהיו קיימים - לנצח. כינו אותנו: הקולבן, העיקלן והישרן. זה בא מהמורה לתושב"ע. המורה לתושב"ע קראו לו בנימין גורפיין. הוא היה ארך רגליים וגדל שפם ואת פדחתו הקירחת כיסתה כיפה סרוגה שנראתה כמו צלחת. ביום הראשון שהוא נכנס לכיתה בשביעית הוא אמר: "אני גבוה, נכון? ובלשון חכמים - כיפת". אחר-כך הוא גרר את גדי לקתדרה ואמר: "תראו תראו את הרגליים שלו, הן 'ברוגו' אחת עם השניה; כל אחת מושכת למקום אחר. צ'רלי צ'פלין פראייר לידו." כל הכיתה צחקה, וגדי הסמיק. "בלשון חכמים קוראים לזה קולבן, כמו קולב", והוא פרש את שתי זרועותיו הארוכות והמדולדלות בזווית קהה ויצר משולש רחב.

"יא קולבן אחר." צעק לו איתמר שהיה תמיד מלא בעצמו. "בוא בוא, בוא אתה לכאן." אמר לו המורה לתושב"ע ושלה אצבע ארוכה ופתלתולה כמו המורה בוידאו-קליפ של פינק פלויד, זה שטוחן את הילדים במטחנת בשר. איתמר הרצין ואמר בחיוך נבוך, מלא בעצמו,

"עד כאן המורה."

"בוא, מה אתה חושש", הוא עיין ביומן בשמות, שהיו סודרים על-פי מקומות הישיבה והוסיף:

"איתמר, נכון? איתמר?"

איתמר גרר עצמו אל מרכז הקתדרה, נבוך קמעה, אך מרוגש ומסוקרן.

"איתמר, גבירותי ורבותי הצעירים," הכריז המורה לתושב"ע, "איתמר הוא עיקלן." והכיתה פרצה בצחוק. "בוהן ימין שלו נושקת לבוהן שמאל; הן מאוהבות אחת בשניה, כמו אצל שחקני כדורגל רבים. אצל חיילים קרביים בנעליים גבוהות זה בולט עוד יותר. גבירותי ורבותי איתמר העיקלן."

"ומה איתו המורה?" איתמר הצביע עלי.

"מה איתו?" הרצין המורה באחת ושלה את איתמר למקומו. "בוא

אשר גורקין היה מחייך - היה מסנוור את כולנו. "תגיד לו משהו." איתמר היה אומר לי, "תגיד לו משהו; אני לא רואה שום דבר." לפני זה - כשגורקין היה קטן במזרח אירופה - מישו מילא לו את הפה בשיני-זהב, סגולה למזל - אושר ועושר. אחרי זה - כשהקומוניסטים התמוטטו בברית המועצות - גורקין עלה לארץ. הוא היה יהודי ערירי, ותמיד רצה לדאות את ארץ הקודש; כך בכל אופן אומרת חנה; זאת שמוכרת לו כיכר לחם אחיד כל בוקר ושניים לבן מחוברים; וחנה מהמכולת ברחוב אחד העם יודעת מה שהיא מדברת, כי היא יודעת הכול על כולם, ומקשקשת רוסית בלי סוף. אני מכיר אותה חמש-עשרה שנה. תמיד היתה שתקנית; אבל מאז שהגיעו גלי-העליה, היא נזכרה בשפת אמה, ומאז היא לא סותמת את הפה: אידי סודא, אידי סודא, טי גאבאריש פורוסקי? (בוא לכאן, בוא לכאן, אתה מדבר רוסית?)

פעם אחת היא אפילו טעתה בי. נכנסתי למכולת לקנות בייגלה ושוקו. היא אמרה לי:

"טי גאבאריש פורוסקי? אידי סודא."

"חנה מה קורה לך", אמרתי, "השתגעתי לגמרי? את מכירה אותי כל כך הרבה שנים. אני נולדתי בארץ. רני, רני יגיל, את יודעת, אני קונה תמיד שוקו ובייגלה עם מלח, לא עם שומשום, רק עם מלח, מה קורה לך לעזאזל?"

"אה סליחה", אמרה ועל פניה הצטיירה הבעה של אכזבה על כך שאינני יודע רוסית, "ראיתי אותך מהגב, ולא הייתי בטוחה; וחזן מזה אתה נולדת כאן, אבל לא היה נורא אם היית יודע קצת רוסית, בעיקר אם אתה רוצה להיות פואט כמו שאני שמעתי."

למרות שגורקין היה ערירי, הוא לא עלה לארץ לבד. באו איתו שני חברים טובים: הקונטרבאס ופנג הלבן. היתה לו חליפה - אללה יוסטור - משובצת משבצות קטנות וצבעוניות, כמו של כוכבי הג'אז משנות החמישים, שאני גדי ואיתמר הערצנו כל כך. הוא היה יושב על כיסא שלקח מאחד מבתי-הקפה, כיסא גבוה וישן, אותו היה מציב על המדרכה בפינה השמאלית של בית הכנסת הגדול באלנבי פינת אחד-העם, אוכל כמה חתיכות מהלחם האחיד וגומע את שני הגביעים המחוברים באחת. רק אחרי זה היה לו כוח לנגן. הוא היה מוציא את הקונטרבאס מהתיבה, חובק אותו בקושי ומתחיל להוליך את האצבעות השמאליות על הגריף, והימניות היו פורטות למטה על המיתרים העבים. הרבה מאמץ ונשמה הוא היה משקיע בסולואים של הבוקר, אבל אם לומר את האמת - גם איתמר חשב ככה - הסולואים לא היו משהו. בשל המאמץ הוא היה נוהג לשרבב

לכאן!" הוא אמר לי. גררתי את עצמי בינות לשולחנות הכיתה, כשאני שומע את כולם קוראים "יא טרחן, יא כתבן, יא קמצן." המורה הביט בכפות רגלי שהיו נתונות בתוך נעלי אולסטאר בצבע תכלת ואמר:

"אינני מוצא שום ייחוד אצלו."

"הוא חרמן, המורה." גדי צעק, וכל הכיתה פרצה בצחוק. גורפיין, שהיה שקוע בניסיון למצוא שם לצורת כפות רגליי בלשון חכמים, לא שמע את הבדיחה, חזר ואמר: "אין שום ייחוד בכפות רגליו של פלוני."

"רני, אמרתי, רני."

"הוא ישרן." אמר איתמר מסוף הכיתה, "הוא ישרן." הכיתה השתתקה, וגורפיין קימץ את גבותיו ואמר: "נגזרת יפה מן העברית החדשה. רן הוא ישרן." והצלצול הגואל הגיע.

גורקין היה לבקן. ריסיו היו ארוכים ולבנים ושפתיו ורדרדות. על לחייו השמנמנות והחלקות היו פקועים נימי דם דקים, ושערו מתולתל חלבי. פנג, אף הוא היה לבקן. הוא היה כלב זאב לבן-שיער, בעל רעמה. נראה היה ככלב זקן, אך יפהפה, וגברת חנה מהמכולת יכולה היתה להישבע שהוא למעלה מעשר שנים אצל גורקין, "מי יודע מה השניים האלה עברו ביחד, שמה אני מתכוונת, ברוסיה." אחרי הסולואים של הבוקר, והחיוכים הענקיים האלה לכל העוברים והשבים; המזודה השחורה של הקונטרבאס היתה מתחילה להתמלא במטבעות. היו זורקים לו שקל, שני שקלים, ואפילו מטבע של חמישה; או-או היתה מתחילה ההופעה האמיתית; גורקין היה שר, ואיתו הכלב. הם היו שרים שירים של לואי ארמסטרונג ופראנקי שירים מתוך מחזות זמר: הלו דולי, אול ת'סס ג'אז, ת'סס וואי ת'ה ליידי איז אה טרמפ, ועוד. הכלב היה מרים את צווארו השעיר והלבן ומבעד לשערות היה צץ לו עורו הוורדרד-תכלת. כך היה שר. "תראה, תראה," גדי היה אומר לי, "הוא מענה את הכלב. אנחנו עומדים פה כמו יוצים והוא מענה את הכלב." ואיתמר היה מוסיף, "לא מספיק שהוא מסנוור אותנו כל הבוקר עם השיני זהב שלו; הוא גם מענה את הכלב. הכלב הרי לא שר מתוך הנאה; הוא עושה לו משהו, צליל גבוה, שיכאב לו. רני תעבור את הכביש ותגיד לו משהו." אך אני היססתי, והיה גם מחסום השפה. גורקין שר באנגלית רצועה ודיבר רוסית, אבל עברית אף פעם לא שמעתי אותו מדבר.

אנחנו לא עמדנו שם סתם מעבר לכביש; עמדנו מטעמים הומניסטיים: היינו נציגיה של עמותת 'תנו לחיות לחיות'. נתנו לנו בחופשה דוכן כדי שנפיץ אינפורמציה וננסה לגרום לאנשים לאמץ חתולים וכלבים. זו היתה יוזמה של איתמר, "מודעות חברתית," הוא אמר, "צריך שתהיה לנו מודעות חברתית. אנחנו צריכים לדעת להתארגן, להראות שאיכפת לנו כמו אצל הנוער הדתי; אתם מבינים, לתת להם קונטרה." יגאל מהסיררה, יגאל מהסיררה, הטפסים לחיות, שהיה ידיד של איתמר, סיפק לנו את הדוכן, הטפסים והשלט; אך גורקין, שם, מעבר לכביש, בפינה השמאלית של בית הכנסת הגדול, קלקל את כל ההנאה ההומאנית. לדעת שלושתנו הוא היה מענה את הכלב, ואנחנו: הקולבן, העיקלן והישרן - לא ידענו את נפשותינו מרוב צער על הקלקול הגדול בתוכנית האלטרואיסטית. ראינו עצמנו בשל כך כשלושה שלימולים מוחלטים, והחלטנו בינינו לבין עצמנו שעד סוף הקיץ, כלומר עד סוף החופשה, אנחנו נשים לזה סוף ויהי-מה, והעניין הפך לאובססיה.

הם היו מתחילים את הבוקר לבנים וצחים: גורקין ופנג. לובנס היה עומד בקונטרסט לקונטרבאס השחור שהיה מכסה אותם: כטנון גדול וכבד משקל. לאט לאט, לקראת שעות הצהריים, הם היו מאדימים. בהתחלה רק מעין הוורדה קלה כצבעו של תות שאינו בשל; אחר-כך לקראת השעה אחת-עשרה היו השניים בגון התפוז - כתום

מוזעזע - משעה שתיים עשרה ואילך הפכו לעגבניות בשלות. לא הבנו למה הם לא עוברים לצל. איתמר תחקר את חנה מהמכולת בשאלות קצרות וזו ענתה בערך כך: "גורקין חושב שזו הפינה הטובה ביותר בעיר למלא בה את הקופסה של הקונטרבאס במטבעות. הוא אמר לי ברוסית: 'סבייטזיה מסטו פויסטום ניי ביוואייט', (המקום הטוב - הקדוש - לא יכול להיות ריק). ולא איכפת לו בכלל שהוא ופנג נצלים להם בשמש."

"לעזאזל," מלמל לעצמו איתמר מתחת לשפה, "האיש הזה פשוט פסיכופת. אי אפשר לעמוד שם מנגד ולראות את זה מבלי לעשות משהו." זעף יצא מהחנות של חנה וקילף בשאט-נפש את הניילון מעל חפיסת הווינסטון, ניתק ומיעך את נייר-הכסף שבראש הקופסה באגרוף קמוץ, וזרקו על המדרכה. הוא הצית לעצמו סיגריה והתקרב אלינו. "לא איכפת לו, היא אומרת." והוסיף, "לא איכפת לו שהכלב ימות בחום הזה - נבלה." ואנחנו הגהנו בראשנו החמושים במשקפי השמש השחורים כנגד שיני הזהב שמעבר לכביש. "ונוסף לכל הנבלה הזאת גם מסנוור אותי." אמר איתמר, שלה מכיס חולצתו את הרייבאן השחורים ושם על העיניים, כשהוא מצטרף לאחים בלוז.

לקראת השעה שלוש היה מגיע הדורס. גורקין היה כופף עצמו אל תיבת הקונטרבאס השחורה שעל המדרכה ושולה משם קשת מפלצתית. הכלב היה אוחז בפיו את הקשת ומעביר אותה על מיתרי-הקונטרבאס; גורקין מנגן למעלה ופנג מנגן למטה; מניע את הקשת לכאן ולכאן. כאן העוברים והשבים היו זורקים כבר עשיריות. הם היו עושים את זה בערך עשרים דקות. והפרפרטואר היה רוסי, אבל רק שירים נוגים: 'בדומיה', 'טוהר ותכול המטפחת', ועוד שירים שלא הכרתי. עשרים דקות חצי-שעה של מופע; ואחר-כך הם היו מתקפלים. גורקין הקטן היה נושא את הקונטרבאס הענק על הגב הכפוף בהצלבה, כשבידו האחת הוא אוחז את הכיסא הגבוה שעליו ישב; ופנג הלבן - פראייר - היה הולך אחריו ומכשכש בונב-הווילון שלו (לפעמים הכלבים הם כל כך שקופים וצפויים). גורקין היה נכנס אל בית הקפה "עוגתי" ויוצא בלי הכיסא, אבל עם שקית גדולה ביד וקומקום ישן ומחליד מלא במים, שאותו היה מניח לפני הכלב. הכלב היה לוקק בסירוף את המים. זרוביתו היתה נוטפת ומשיניו היה נוזל ריר. "אידי סודא," היה גורקין מאיץ בוא, "אידיום דומי." (הולכים הביתה.)

לפני שגורקין הפך לנגן רחוב, הוא היה מלצר. מה הוא עשה בדיוק ברוסיה אין לי מושג, וגם חנה מהמכולת אומרת שהיא לא יודעת, אבל אני אינני מאמין לה. "הוא עבד קצת בתור מלצר בקפה 'עוגתי'," אמרה לנו יום אחד חנה. "בעבודה שלו הוא היה בא בכוקר מוקדם מוקדם ומנקה את השולחנות והכיסאות, מעביר מטאטא ושופף את הרצפה, שם מפה לבנה על כל שולחן, ובכלל מכין הכול בשביל לפתוח. אחר-כך הוא היה משרת את הלקוחות. שירות כזה איי איי - אל תעשו פרצוף - זה היה שירות תוצרת חוץ, כמו שאירופאי יודע. לפני כל לקוח או לקוחה הוא היה מתכופף קצת בשביל הכבוד, והוא היה עובד מהר וטוב. מנחם, זה מקפה 'עוגתי', היה מבסוט ממנו והתייחס אליו כאילו הוא בן-משפחה."

"אני מקווה שהוא לא חיך ללקוחות עם השיניים האלה."

"הצוף!" פסקה חנה כשהיא מורידה קופסאות רסק מאובקות מהמדף העליון, "פשוט הצוף!"

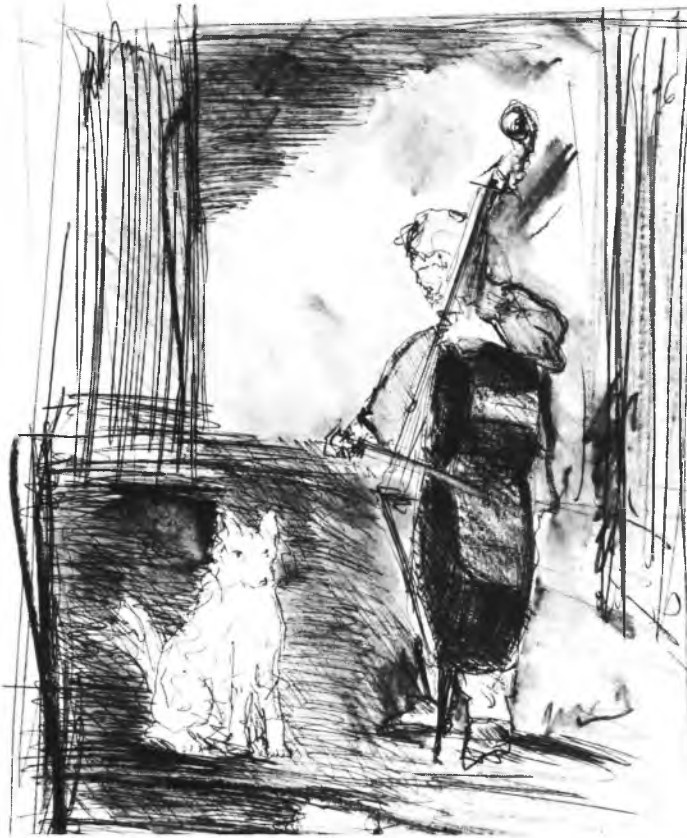
"באמת חנה," אמר גדי, "את היית רוצה שישרת אותך כריש כזה?" "מה? מה אמרת? לא חשוב. אתם צעירים ולא יודעים מה זה טוב. מלצר לבוש יפה עם עניבה של פרפר ופתקים ארוכים ביד בשביל כל הזמנה..."

"בונים." אמרתי.

"מה אמרת?"

אם מותר לכסות את המת או אסור; אנחנו, יש לנו מודעות חברתית, ואנחנו לא ממיטים עצמנו באוהלה של תורה וגם לא עושים משהו למען המסד המזויף. המורה, אנחנו כאן כדי להציל חיות. אנחנו מסדרים לחתולים וכלבים בתים. מגוחך בעיניך? והוא משך באפו הנשרי וחיך חיך בוהן ומזלזל.
"חס וחלילה! איתמר, נכון?"
"כן."

המורה גורפיין היטיב את הכיפה על ראשו. "אני מלא הערכה למה שאתם עושים בחופש הגדול, זו משימה חשובה מאין כמותה. יש ילדים שעובדים בחופשה כדלית ברירה, ואילו אתם, בנים לחברת השפע הבורגנית, עוסקים בפעילות מתנדבת למען יצורים חלשים. זה יפה מאוד. הקולבן העיקלן והישרן הם זולתנים."

איתמר כבר רצה להיכנס למיזן ויכוח חברתי פוליטי שסב סביב הזנב של עצמו, מעין ויכוח לשם ויכוח, אבל גדי חתך אותו ואמר: "מה שמרגיז אותנו זה שהעבודה החשובה שאנו עושים בחופש לפני הגיוס," וכשאמר את המלה גיוס הציץ בחשד ביקורתי באיתמר, "הופכת להיות מגוחכת על רקע הדבר הזה," והוא הצביע על גורקין ועל פנג שמעבר לכביש.
"ומה כל כך נורא בשניים האדמדמים האלה שמעבר לכביש?" תהה המורה לתושב"ע מר גורפיין,
"הוא מענה את הכלב." אמרתי.
"אני לא רואה שהוא מענה את הכלב." אמר המורה לתושב"ע, וכבר דימיתי את אוזני פיל הדמבו שלו מתארכות לצלחות חיישניות ולאנסנות רגישות.
בדיוק גורקין ציווה על הכלב לתפוס בשיניו את הקשת ולעבור לשלב הפינאלה,
"אתה רואה המורה," פרצה צעקה מפי, "אתה רואה, הוא מנסה להפוך אותו מחיית מחמד לכלב עבודה, לכלב קרקס."
"אוי," אמר המורה לתושב"ע, "זה דבר נחמד. מה קורה שם? הוא מנגן למעלה באצבעות גרומות, והכלב אוהב בפיו את הקשת ומנגן למטה, אוי זה נחמד, אני חייב לראות את זה מקרוב." ומר גורפיין, המורה הענק לתושב"ע, חצה את אלנבי ברגליו הכיפחות אל עבר

"קוראים לזה בונים." הסברתי "שיהיה בונבונים." אמרה.

אחר-כך היא סיפרה שיום אחד הוא פוטר. איך קרה הדבר? הוא ניגש אל אחת הלקוחות המעצבנות עם אספרסו ועוגת גבינה על המגש, תחת לזרועו מפית אדמדמה כמו באירופה ובקצות האצבעות חבילת הבונים. "פוז'אלוסטא מאדאם," אמר ברוסית, כשהתכופף קמעא כדי לקוד את הקידה המסורתית שלו, עיניו פולבלו מעלה, כך שרק הלחמיות נראו בכבות; לפתע עוגת הגבינה והאספרסו הקצר התעופפו להם בחלל בית הקפה ונחתו על פרצופה וחולצתה של הלקוחה הוותיקה, "הצילו!" היא צרחה. גורקין עוד הספיק לצעוק ברוסית, "ספאסי בונים מנחם, פאימאי בונים," (תציל את הבונים, מנחם, תתפוס את הבונים.) וכך הוא כרע בגבורה תחת לשולחן כשמפיו המחרחר צף לו קצף לבנבן. הבונים של מנחם עם כל ההזמנות, שייטו בחלל בית-הקפה, כשאחד מהם נוחת בעדנה על קרחתו הנוצצת של לקוח קשה-עורף ועב-פימה.

הוא פוטר. גורקין פוטר והפך להיות נגן רחוב. כשנפל בבית-הקפה, קשה-העורף ועב הפימה, שהיה רופא פנסיונר צעק, "לא לגעת בו. הם מתעוררים לבד." כשגורקין התעורר, מנחם, בעל בית-הקפה, התפתל לכאן ולכאן כמה ימים ולבסוף דיבר איתו. "סלושאי גורקין, אופיצאנט אי אפילפסיה ניה סובמיסטימי," (תשמע גורקין, מלצר ואפילפסיה זה לא הולך ביחד.) גורקין לא התנצל ולא התחנן על מקום עבודתו, הוא רק אמר ברוסית, "רא, בסו פאניאטנו יא פרדפולוגאל." (אני מבין, זה היה צפוי.) מאז, בגלל ייסורי-המצפון, מנחם מוציא לו כיסא סטול ישן מן החנות כל בוקר, ובסוף יום העבודה, כלומר בערך בארבע, גורקין מחזיר את הכיסא. מנחם נותן לו את הקרואסונים שנשארו ולפעמים קצת ירקות, ואם יש למנחם זמן והוא לא ממהר, גם איזה כוס קפה שחור. לכלב מנחם נותן מים בתוך הקומקום הישן והחלוד, טוב הוא לא עבד אצלו ואין לו לגבי ייסורי מצפון.

"איך בן-אדם שחולה במחלת הנפילה יכול להתאכזר כל-כך לכלב." אמר איתמר ומשך באפו הנשרי.
"אפילפסיה." אמר גדי כשהוא משפריץ את הסמך ועמה נתז רוק שפגע בחולצת הגולשים של איתמר.
"תיוהר, הלו, אתה מטביע אותי." נהם איתמר.
"הוא מוציא את את התסכול שלו על החלש, זה דבר ברור. לא צריך להיות גאון כדי להבין את זה. מחלה איומה - אפילפסיה," חזר גדי כדי להכעיס.
"כפיון, ופלוגני אלמוני בן פלמוני אשר בו שניכם מדברים - הוא נכפה,"
נשאנו שלושנתו עינינו לשמים, והוא עמד שם מולנו בצד השני של הדוכן - המורה לתושב"ע.
"על מי הם בדיוק מדברים?" הוא שאל אותי.
"על הטיפוס ההוא הלבקן שמעבר לכביש." אמרתי, "נגן רחוב, רוסי, אוהב שירים אמריקאים ישנים."
"בלשון ימי הביניים קיימת מלה זו - כפיון - אבל כבר בלשון חכמים מופיע הכינוי לאדם אפילפטי, כלומר, נכפה."
"יעני הוא מוכרח להתכופף." התחכם לו איתמר.
"משהו מעין זה." חיך לו גורפיין המורה לתושב"ע במשוכה, וגביניו העבים קיפצו כמו בסרטון הידוע של פינג פלוייד. חשבת לעצמי שגורפיין נראה באמת מאיים, אבל בסך הכול הוא מורה די משובב - שמרן חביב.

"ומה אתם עושים פה?" שאל המורה הדעתן והחקרני ברוב עניין. "אנחנו, המורה לתושב"ע," ניצל איתמר את הזדמנות כדי להתגרות במורה, "לא עוסקים בבעיות תיאורטיות מלפני אלפיים שנה על שור נוגח ושטח שמותר לעבור בשבת או אסור לעבור, או

גורקין כחולם, כדי לראות את המחזה הקסום בשתי עיניו הממושקפות. מעבר לכביש ראינו את גורפיין עומד מול גורקין ופנג ומאזין להם. אחר-כך הוא השליך מטבע אל תוך תיבת הקונטרבאס השחורה ופסע לו משם קוממיות.

"אתם רואים, " אמר איתמר, "זה המורים שיש לנו. מה הפלא שכולם יוצאים דפוקים."

שלושה ימים אחרי זה סיידו את בית הכנסת הגדול מבחוץ לכבוד הימים הנוראים הבאים עלינו לטובה, ופנג וגורקין נעלמו על רקע לובן התג. הם עמדו שם וניגנו מעבר לכביש, אבל זה נראה מהמקום בו עמדנו כאילו הקונטרבאס החליט לנגן לבד. רק לקראת שעת הצהריים הם החלו לבלוט ארגמניים על רקע הקיר הגדול והחיוור. בערך בשעה שלוש וחצי, כאשר פנג וגורקין היו כבר מעוגבים כהלכה, הכניס גורקין את הקונטרבאס לתיבה הקשיחה. פנג התרומם ממקומו, וכבר החל לפסוע בגמלוניות ימינה לכיוון קפה "עוגתי" - כוחו של הרגל - אבל גורקין צעק אל הכלב, "פנג, קודא טי אידיש? אידיום ודרוגיו סטוראנו." (לאן אתה הולך, הולכים בכיוון אחר בכלל.) ואצבעו הגרומה של גורקין הצביעה אל עבר רחוב אחד-העם. הכלב קפא על עומדו, ואחר-כך בבהמיות המאפיינת כבשה סב סביב זנבו ופסע אחר אדוניו, כשהוא מלחית בלשונו הוורודה והענקית. "זאת ההודמנות שלנו," תקע גדי מרפק בצלעו של איתמר, "הוא הולך לחנות של חנה לקנות כמה מצרכים. הוא משנה מסלול. קח את רני ולכו אחריו. תדברו איתו. חנה תהיה המתורגמנית שלכם, אולי אולי תצליחו להכניס לשכל שלו שהוא מענה את הכלב, והוא יפסיק עם זה." איתמר הביט בי מבעד למשקפי השמש, ואני הבטתי בו.

"הולכים?" הוא שאל.

"הולכים." אמרתי, ושנינו פסענו קוממיות לעבר המכולת של חנה.

כשהגענו למכולת ראינו את פנג רובץ בפתח ומכרסם בייגלה ישן. חנה לא הרשתה לכלב הגדול להיכנס לחנות המכולת הקטנה שלה. הוא היה עסוק עם הבייגלה, ואנחנו דילגנו מעליו. "עכשיו הוא לא יגדל," התחכם איתמר. במכולת, ליד הקופה הרושמת, עמדו חנה וגורקין וניהלו שיחה ברוסית.

"פייט שקלי אטו דורוגו זא קילוגרם פומידורוב." (חמישה שקלים בשביל קילו עגבניות זה יקר.)

"יא אוטדאם זא צ'יטריה." (אני אעשה לך את זה בארבע.)

"נו, אומיניא וסירבנו ניה חבאטאיט." (אבל בכל זאת אין לי מספיק.)

"שטו, טי חוצ'ש בייספלטנו?" (מה אתה רוצה בחינם?)

"נייט זא טרי שקלא." (לא, תעשי לי בשלוש.)

"צ'יטריה." (ארבע.)

"טרי אי ניה קופיהקי בולשא." (שלוש, גרוש לא יותר.)

"סקאזי, פוצ'מו טי ניה קוגדא ניה פוקופאייש ידו דלא סובאקיי?" (תגידי, למה אתה לא קונה אף-פעם אוכל בשביל הכלב?)

"דלא פנגא?" (בשביל פנג?) פנג היה המלה היחידה שאיתמר ואני הבנו, ושנינו הזדקפנו מארון הלחם כשני עכברים שזכו לשעת כושר.

"דא," היא אמרה, "דלא פנגא."

"ניה נאדו. און יסט טוו'ה סאמויא, שטו אייא." (לא צריך. הוא אוכל מה שאני אוכל.)

"מה הוא אמר?" שאל איתמר.

"תלמד רוסית." פטרה אותו חנה באמירה וצחקה, הפתיע אותי שגם גורקין צחק.

"הוא אומר שהכלב אוכל מה שהוא אוכל."

"בטח." סיננתי, "הכלב אוכל חרא."

איתמר שהיה הצוף אבל היה בו משום הדיפלומט סב סביב הקורבן. "גברת חנה," אמר, "אני רוצה לשאול אותו משהו. תוכלי לתרגם אותי לרוסית?"

הגברת חנה שנפלה לה לידיים הזדמנות כזאת, קרנה מרוב אושר; לא רק לקשקש עם פלוני ברוסית, גם לשמש מתורגמנית - נפלא. "כן!" אמרה ופניה נהרה.

"תשאל אותי," אמר איתמר וחיכך את ידיו זו בזו. "תשאל אותי למה הוא מענה את הכלב." הסמקתי.

חנה החוירה. לזה היא לא ציפתה. היא חשבה על שיחת חולין, אבל חוסר נימוס, סליחה, זה לא במכולת שלה!

"אני לא יכולה לשאול אותו את זה, חצוף!" אמרה.

"ספרוסי, ספרוסי, שטו אוניי האטיאט זנאט." (תשאל, תשאל, מה הם רוצים לדעת?) אמר גורקין ברוסית.

חנה חיככה בגרונה והקישתה באצבעה בעצבנות על מכסה הקופה הרושמת.

"שטו אים נאדא?" (מה הם רוצים?) חזר גורקין על השאלה.

חנה תיקנה קווצת שיער שנפלה על מצחה ואמרה ביבושת,

"אניי האטיאט זנאט ז'אצ'יאם טי איזדייאיישיסיא נאד סאבאקוי." (הם רוצים לדעת למה אתה מענה את הכלב.)

גורקין האדום כסלק הפך חיוורייין בן-רגע. הוא הביט בעצב פעם בי - נראיתי עוין - ופעם באיתמר - שנראה כחוקר פרטי - אחר הביט בחנה ששיחקה מתוך אי-נעימות בכפתורי הקופה הרושמת, ואז אמר:

"נאסאמום דלה ניה בסוי טאק, קאק קאז'טצא." (הדברים הם לא כמו שהם נראים.) ויצא מהחנות מבלי לקחת את העגבניות ואת שאר המצרכים המועטים שצבר על הדלפק.

"מה הוא אמר?" שאל איתמר.

"הוא נעלב!" אמרתי וכל העויות שבקרבי התפוגגה.

"בגללכם הפסדתי לקוח." אמרה חנה בזעם. "אני מבקשת שתעזבו עכשיו את החנות. אני אתנצל בשמכם. אם אתה לא רוצים לבקש סליחה," וכאן הקול שלה הפך פוקדני ולא נעים כאילו היתה קצינה בצבא האדום. "ילדים סקרנים ועקשנים שכמוכם, הכול אתם צריכים לדעת, תצאו, תצאו מהחנות!" כבר עמדנו לצאת, אבל איתמר שהיה לו אופי של עיתונאי ולא יכול היה להתאפק, הסתובב ופלט:

"רק תגידי לנו מה הוא אמר, זה הכול," היא שתקה.

"בבקשה, חנה," התחנחן במיומנות.

"הוא אמר סתם משפט כזה ברוסית, מין ביטוי כזה, שהדברים הם לא כמו שהם נראים."

חלפו להם עשרה ימים חמים בשמש. גדי פרש. היה לו גיבוש ליחידה מובחרת, ולקראת הגיבוש הוא עשה לעצמו מעין גיבושון. הוא העמיס על שוקי-רגליו הקולבניות משקולות ועל גבו נשא תרמיל מלא חול; כך היה רץ על חוף הים כל יום, לפעמים פעמיים ביום. נו, אחרי זה, למי יש כוח לעמוד ולשכנע אנשים לאמץ חתולים וכלבים. איתמר קילל את גדי כל בוקר על כך שהוא מאלה ש'יורים ובוכים' אחד מאלה 'החברה הטובים' שלא באמת איכפת להם והם עושים מה שעושים בשביל הרזומה וכדי שהמצפון יהיה שקט. לרגע נדמה כי נגן הרחוב הרוסי שמעבר לרחוב - בפינה השמאלית של בית הכנסת הגדול באלנבי - משתכח מלבו, הוא וכלבו, אבל כעבור יום או יומיים יצא המרצע מן השק ואיתמר אמר:

"אתה יודע למה גדי עזב? אה?"

"בגלל הגיבושון."

"גיבושון הסבתא שלי. הוא לא יכול היה לשאת את העובדה שהרוסי שם מעבר לכביש עושה מה שהוא רוצה, ואנחנו לא מסוגלים לטפל בעניין כזה פעוט כמו להפסיק את העינוי של הכלב. שום גיבושון ושום צבא, מהבושה הוא עזב."

זה נשמע לי כל כך אידיוטי שרציתי לפרוץ בצחוק, אבל אז ראיתי שם מעבר לכביש את גורקין ופנג עומדים ושרים בוחחות, ובאמת היה משהו לעגני בתנועות הגוף של השניים. גורקין חיך שם, מעבר לכביש, חיוך זהוב ומזלזל; ופנג פסק את מלעותיו קמעה, כשהוא מטלטל את ראשו המשוער אנה ואנה. לעזאזל, אמרתי לעצמי, יכול להיות שאיתמר צודק?

התרומם, סבב בשנית את גורקין פעם ופעמיים כשזנבו בין הרגליים, ואז ניגש אל הערימה. לאט לאט אחז את הקשת בפה כשהוא מקפיד לשמור על שיווי משקל כדי שזו לא תיטה ותישמט מפיו; רק מעל לארגו השחור של הקונטרבאס הוא עזב אותה. אחר-כך קרב לרגליים של כיסא הסטול וניסה לתפוס אותו בשיניו פעם ופעמיים; משנאש נגח בו בכוח רב. הכיסא התגלגל עד סמוך לשפת המדרכה. נשאר רק הקונטרבאס. הוא קרב אליו מחלקו הבטנוני הרחב, זה המוכר לו, אבל לפתע נמלך וסבב בחצי עיגול את גורקין השרוע, מתח את צווארו קדימה בסמוך לגרף, נעל את מלתעותיו על המיתרים וצוואר-העץ וגרר בתנועות ראש אחורה וקדימה את הקונטרבאס, שבתחילה נע בקושי - מגושם וכרסני - לימין ולשמאל, ולבסוף גלש מגופו של גורקין כמו חסקה שמורידים אותה למים.

הציבור שהתאסף משני צדי המדרכה מחא כפיים כאילו מדובר במופע קרקס. פנג הביט בקהל ובמכוניות העומדות בזלזול, אחר רבץ בשני שלבים - כפות קודם ואחר רגליים - סמוך לראשו לבן-השיער של גורקין. לשונו הארוכה והוורודה של גורקין השתלשלה לה מפניו הצידה, ונראתה כחפץ עצמאי, מנותק מן המכלול. קצף לבנבן התעבה בזוויות פיו וניגר על המדרכה. "עכשיו כבר אפשר לגשת אליו?" שאל השוטר ושלף את פנקסו. "עוד לא." אמר הרופא המזדמן קצר-השיער ועב-הזקן, "צריך לתת להם להתעורר לבד."

"בסדר." אמר השוטר והביט בפנג במבט משטמה. "ומה יהיה עם הכלב?" שאל השוטר.

"אם אתה כל כך רוצה, אתה יכול לנסות לגשת אליו." אמרתי. "כן, אבל קודם תבקש מהרופא שלנו שיצלצל בפלאפון לאיכילוב ויזמין אמבולנס. בשבילך - לא בשבילו." הצביע איתמר על גורקין.

ואז קרה דבר מוזר שרואים רק פעם אחת בחיים. לפתע גורקין התרומם מכיסא הסטול, התנוודד כשיכור וניסה להיאחז בקשת שהיתה קבועה בפיו של הכלב. הכלב פסע לאחור קמעה והוא נותר תלוי לרגע על הקונטרבאס כחליפה מיובשת, ראשו לבן-השיער שמוט בחיקו של הכלי השחור, ושניה אחר-כך, מבלי שהספקנו לראות, היה הקונטרבאס על גורקין ועל הקונטרבאס כיסא הסטול הארוך. קשה היה לראות את החליפה המשובצת תחת שני החפצים הכבדים שהונחו עליה. הכלב הביט הלום במתרחש, ואחר קרב אל גורקין ושמת את הקשת הגדולה על כיסא הסטול. איש צעיר קצר-שיער ועב-זקן הגיח לו לפתע ממקום אין-יודע כשהוא צועק.

"אני רופא באיכילוב, אני יודע מה לעשות. לא לגעת בו, הם מתעוררים לבד." אבל אז הבחין בחפצים שנערמו על גורקין ואמר: "אם לא יורידו מעליו את הריהוט הוא יפסיק לנשום תוך חמש דקות. אין לו שום סיכוי, הוא ייחנק."

פנג השפיל זנב בין הרגליים וסבב את גורקין שתחת הערימה, פעם ופעמיים, אחר התיישב והביט אדיש בקהל הרב שנאסף כדי לראות את המחזה. בכל פעם שמישהו ניסה להתקרב לגורקין חשף ניבים. אנשים הצטופפו על שתי המדרכות משני צדי הכביש. באחת - התנועה נעצרה. נהגים אחדים יצאו ממכוניותיהם בניסיון להגיש עזרה, אך משראו את הכלב הגדול קפאו על עומדם. שוטר, שהזדמן למקום על וספה וכמעט התנגש במונית, הסיר את הקסדה באחת ושאל:

"מה קורה כאן קיבינמאט?"

"האיש הזה הוא חולה מחלת הנפילה," הזדעק הרופא מאיכילוב כשמאחוריו ארבעה אנשים אחרים, "וצריך מהר מהר להוריד מעליו את כל החפצים כדי שיוכל לנשום חופשי, אבל נראה שכולם חוששים מן הכלב. תעשה משהו."

"למה אני?" נבהל השוטר.

"אתה החוק לאו!"

"אני שוטר תנועה לא מאלף כלבים."

"נו בוא נשים לזה סוף." אמרתי, "ניגש לגורקין ונסיר מעליו את הקשת הכיסא והקונטרבאס."

"למה? נקמתו של פנג." לחש איתמר, אבל קולו רעד.

"כי הוא ימות, איתמר, הוא ימות." אמרתי בתחינה, "השתגעתי, אנחנו הרי לא מפחדים מפנג בכלל. בוא נו, אל תהיה קטנוני, מדובר כאן בחיי אדם, קדימה! בוא נציל אותו!"

"טוב בסדר." נתרצה איתמר. עזבנו את הדוכן - ככה, כמו שהוא - וחצינו את הכביש לעבר הפינה השמאלית של בית הכנסת הגדול. קרבנו לחליפה המשובצת שתחת לערימת הרהיטים ופנג הזדקף.

איתמר אמר:

"כלב טוב, ששש, כלב טוב, ארצה." אבל במקום שהכלב ימשיך לרבוץ, הוא נתמתח עוד יותר והישיר את צווארו השעיר והלבן לפנים כחיית ציד המתכוננת לזנק על טרפה. הוא החל מחרחר בשנאה כלפינו, חושף ניבים צהבהבים וחניכיים ורדרדים.

"זה המשקפיים." אמרתי, "אנחנו נראים לו מוזרים עם המשקפיים. אם נוריד אותם הוא יירגע."

באחת הסרנו את המשקפיים כמו האחים בלוז וטמנו אותם בכיס החולצה. ביצענו עוד צעד, והכלב החל לנבוח ולחרחר, לחשוק שיניים ולחשוף ניבים, ריר לבן נטף מפיו ואישוניו הצהובים כמעט יצאו מחוריהם.

"עזוב את זה," משך איתמר במרפקי, "אני לא מוכן למות כדי להציל את גורקין."

הקהל הרב שנאסף משני צדי הכביש נסוג ברחש לאחור, ואנו פסענו מספר צעדים אחורה ונעמדנו באמצע הכביש. פנג ראה זאת וחזר לרבוץ מלחית סמוך לאדונו. רק לשניה רבץ שם, אחר

בינתיים, הכלב החל ללוק את פניו של גורקין, בתחילה במתינות ואחר כך בקצב מתגבר. לשונו הוורודה והמחוספסת של פנג החליקה על הפרצוף האדום, שמתוכו השתלשלה הלשון הוורדרדה והצרה של גורקין כנחש, ומעל לכל אלה השיער הלבן של זה ושל זה, ולפתע הם נראו להם כיצור אחד.

"איכס". אמר השוטר ונהמות הגועל נשמעו מכל העברים.

"זה טוב", אמר קצר השיער ועב-הזקן, "זה טוב, ככה הוא יתעורר יותר מהר."

"אתה בטוח?" אמר השוטר ופרצופו התכרכם בקבס גלוי.

"בטוח, בטוח, אלף אחוזים."

פנג המשיך ללוק את הפרצוף המעולף עוד כדקה שתיים בקצב אחיד, אך מהיר, ואז גורקין התעורר. הוא התרומם כניעור מחלום, כל פרצופו האדום עוות קמעה - העיניים צרות והפה מוטה על צדו - נשען על מרפקיו ואמר לכלב שהמשיך ללקק אותו באותו קצב, כשמלועו בוקעים גרגורי שמחה:

"פנג, חוואטיט, נו פראבדא חוואטיט, יא אוז'ה אצ'נולסיא. נו חוואטיט אצ'נולסיא." (מספיק, באמת מספיק, אני כבר התעוררתי, נו באמת התעוררתי.)

גורקין ופנג, הקונטרבאס והקשת, חזרו לנגן בפינת הרחוב, בצד השמאלי של בית הכנסת הגדול שבאלנבי, ואיתמר עזב. התירוף שלו לקראת סוף החופש היה שהוא צריך לסדר לעצמו את השחרור מצה"ל כמה שיותר מהר, ולא היה איכפת לו אפילו ללכת לקב"ן. הוא שכח את הדוכן ואת 'המודעות החברתית' והתרוצץ ברגליו העיקלניות בין לשכת הגיוס לבקו"ם. היה לו תירוף נוסף שאותו גיבה באידיאולוגיה כדרכו: הוא גילה שהאהבה היא היא הדבר החשוב ביותר לאדם. הוא מצא לו חברה בשם לי וטען בתוקף שהיא אהבת חייו ושהוא מאוהב על לקצות אוזניו, וזהו, זה הדבר האמיתי. מאז היו בערך עוד שש חברות, אבל אז - לי - היתה הדבר האמיתי. הם נהגו לשבת על שפת הים סמוך לדולפינריום ולהביט בגלים ובשקיעה והיא היתה אומרת:

"תראה את יפו מכאן, איזה הוד." היא כתבה שירים.

ואיתמר היה מקפל את רגליו העיקלניות בישיבה מזרחית זו על גבי זו, מהנהן ואומר,

"המזרח התיכון, לי, זה המזרח התיכון."

ואני נתקעתי עם הפרוספקטים והדוכן, ועם יגאל מ'תנו לחיות לחיות' שהיה בא פעם בשבוע כדי לשאול אם קרה משהו, ועם גורקין מעבר לכביש שהיה מחייך כל הבוקר ומסנוור אותי.

אבל לא עזבתי. משום מה לא יכולתי לעזוב את הדוכן הזה לפני סוף החופש, סוף אוגוסט. אז עוד לא הבנתי למה, למה כל כך חשוב לי שהדוכן הזה יחיה כאן באלנבי עוד שבוע. נראה היה שהגשש החיזור, השילוש הקדוש של עירוני א' הולך קאקען. כל אחד הלך לדרכו, ואני התעקשתי להחזיק את הדוכן הזה עוד שבוע עוד שבוע;

אבל אז תליתי את הסיבה בגורקין, רק בגורקין. הוא לא ישבור אותי, חשבתי לעצמי, הוא לא ישבור אותי כמו שהוא שבר אותם. נכון שהכלב אוהב אותו, אבל הוא מענה אותו, בפירוש, הוא מנצל אותו - נקודה. אין על זה ויכות. אני לא אז מפה עד סוף אוגוסט - הזמן שבו יגאל היה אמור לקפל את הדוכן.

בדקתי כעבור שלושה ימים את המאזן: הצלחנו למצוא בתים לעשרה חתולים ולשנים-עשר כלבים. לא רע, חשבתי לעצמי, עשינו משהו; ובעוד אני מהרהר לי ככה זחוח-דעת בפעילות היפה שבה העברנו לנו גדי איתמר ואני את החופש, קרה דבר מוזר. השעה היתה שלוש ורבע, וגורקין ופנג היו בשיאה של ההופעה. גורקין מנגן למעלה ופנג מנגן למטה. לפתע נשמטה הקשת מפיו של פנג, הוא החל להסתובב בעיגולים סחור סחור - פעם-פעמיים-שלוש-ארבע, ריר לבן וצמיגי נול מין הניבים שלו והזרובית נתלחלה. הוא צנח על צדו סמוך לשפת המדרכה ולשונו הרחבה התבטטה בוורדרדות מראשו השעיר. בטנו הענקית והשעירה עלתה וירדה, ופרץ של קצף צץ על השפתיים הכפולות והעבות. גורקין עזב הכל, את הקונטרבאס, הקשת, הכסף שנצטבר בתוך התיבה השחורה, ורץ אל שפת המדרכה. הוא התיישב שם בישיבה מזרחית על המדרכה, מלכלך את החליפה המשובצת של הג'אזיסטים משנות החמישים בטינופות ובפיח של רחוב אלנבי. את ראשו הגדול של הכלב הוא הניח תחת ירכיו, ואת עניבת הפרפר האדומה שקיטטה את צווארו הוא הסיר מעל פנג באחת. כך ישב לו וליטף את ראשו של הכלב, חוזר וליטף, בקצב מתגבר. לא יכולתי להתיק את עיני מן המחזה. הסרתי את משקפי-השמש מהחוטם וטמנתי אותם בכיס. אנשים שעברו ברחוב לא עצרו לרגע. הם רק הביטו בשניים האלה השרועים להם על המדרכה במבט מרוחק חקרני, דאגן וחשדן כאחד, והמשיכו ללכת. המכוניות נסעו להם כבכל יום, ולרגע אוטובוס קו ארבע שהתחרה עם מיניבוס אדום על מספר נוסעים, הסתיר לי את פנג ואת גורקין. הכלב אפילפטי, חשבתי לעצמי, הכלב גם הוא נכפה; אז מי בעצם שומר כאן על מי? גורקין ישב שם פשוט-איברים על שפת המדרכה וליטף את ראשו הגדול של הכלב. שערו הלבן והמתולתל של גורקין כיסה חצי מפרצופו והתערבב בשיער הלבן והמשיי של פנג; ומתוך הלובן הזה צצו והשתרבבו כתמי העור האדמדמים של גורקין והלשון הוורודה והמחורצת של פנג. אמרתי לעצמי שאפשר ללמוד פה משהו, וחציתי את הכביש. וכשעמדתי שם כפוף בסמוך לפנג ולגורקין, חשתי בפעם הראשונה את התחושה, שהדברים הם לא בדיוק כפי שהם נראים, ומשהו צבט לי בלב, וניסיתי לשמוע מה גורקין לוחש לכלב באוזן המשולשת, השעירה והגדולה שלו. "אצ'ניס", הוא אמר, חזר ואמר, "טי בודייש ופורדקה, טי אצ'נושסיא." והצליל של המלה האחרונה ברוסית נשמע לי מוכר, ואמרתי לעצמי שאזכור אותו ואשאל את חנה מהמכולת, וכששאלתי היא אמרה לי: "תתעורר, זה מה שהוא אמר לכלב, אתה תהיה בסדר, אתה תתעורר."

באזורי הדממה הפנימית

← המשך מעמ' 12 ←

פתאום, צמח שעולה פרא. / אני סבור שיש מהלך של החיים / שהוא בעל תנועה משל עצמו, / שבו אנחנו שוליים. / כפית האורחים מתרוממות בכבודות / בזהה, כמי שרואה את אבותיו, / אל קצה העיר הנשקפת מפה לקטטה רחוקה." (וההפסקות החלות

במהלך היום, כמו" עמ' 12). לצד תחושת הבדידות האישית של הדובר בשירים, מועבר באופן כלשהו מרקם הקשר שבין האיש לבין האשה שאיתו. לצד תחושה של ביחד על גבול הרומנטיקה בחיק הטבע, יש אמירות המלמדות על חוסר השלמות,

כשברקע מקננת תחושה של ארעיות, אולי הידיעה שבכול, בכל מקום ובכל קשר של אהבה, טמונה הארעיות, כמו היחס בין מציאות לאשליה, בין האמיתי לבין המדומה: "אבל מוטב לא להסב ראש כדי לא לדעת את האמת. / מוטב להאמין שהחרות איננה הברירה

היחידה", נאמר בשורות החותמות את קובץ השירים היפה הזה, שיש בו עצב מסוים. הכרה בערכם של הדברים המשמעותיים לצד השלמה עם חיים נעדרי שלמות.

ניצה גורביץ'

רבה אקראי ויש להשאירו בלתי מכוון, מכיוון שמעולם איננו יודעים מראש מה יתגלה כפורה ומה לא. "המדע והרעיונות בכלל, מתפתחים בדרך אבולוציונית, כלומר על ידי שינויים אקראיים, שלפעמים יוצרים רמה יציבה (פרדיגמה) חדשה" (עמ' 82). מבלי להיכנס לתחום המסובך של מהפכות מדעיות, די לנו בדברי הסיכום של נאמן: "הטבע כשהוא לעצמו אקראי וחסר כיוון. אולם בתופעות רחבות היקף מתקיים ארגון עצמי ונוצרות מערכות סדורות יותר. הגם שמהערכות האבולוציוניות נוצרות ממנגנוני אקראי, בכל זאת הן נראות כהולכות לקראת יעד, גם אם איננו יכולים לסמן יעד זה מראש" (עמ' 107). לדבריו, גם אישי דת, המקבלים את המדע ורואים באבולוציה הטבעית את כוונת האל, לא ימצאו סתירה עם העובדות המדעיות הללו. ■

האקראיות פועל בדמות התנגשויות באנרגיות גבוהות, והסלקציה היא בהיווצרות מצבים הקשורים על ידי הכוחות הגרעיניים. נוצר אירגון עצמי וסדר יציבים, והכול נראה כאילו המטרה היא להגיע ליסודות הכבדים ביותר בטבלה המחזורית... (עמ' 44). הספר משופע בדוגמאות כאלה מתחום המדע, שאיני מתיימר להבינן, אבל העיקרון מתברר מהן. בתחום האבולוציה החברתית המנגנון האקראי הן התגליות המדעיות והטכנולוגיות, שהן תמיד בלתי צפויות. תגליות רבות בעצמן נתגלו, כידוע, באקראי, ונאמן מונה חלק מהן מהפניצילין ועד המחשב. גם את גילוי אמריקה הוא מציין כדוגמה לתגלית אקראית, כאשר חיפש קולומבוס דרך קיצור להודו. באופן דומה, הוא אומר, גם המחקר המדעי הוא במידה

עמ'. בספר מקורי זה מציע נאמן להכליל את התפתחות המדעית והחברתית במסגרת של תורת אבולוציה מוכללת הנקראת גם "ניאו-דרוויניזם". נאמן טוען כי אותם מנגנונים האחראים על האבולוציה של האורגניזם החי, חלים גם על האבולוציה של החומר בכלל ועל האבולוציה של המדע והחברה. שני מרכיבים, הוא מסביר, פועלים בתהליך האבולוציוני: מנגנון אקראי היוצר מוטאציות, ומנגנון סלקטיבי הבוחר את המוטאציות היציבות לפי סיכוייהן לשרוד (ממש כמו האקראיות של גזירת השטריימיל, ואימוצה כמנהג רוח לאחר מכן). כך, למשל, הוא מדבר שם על היווצרות החומר ביקום לאחר "המפץ הגדול" והתפרטות ליסודותיו הכימיים (הידוע בשם "נוקליאוסינתזה") כעל תהליך אבולוציוני "כשמנגנון

יוצא לאור ספרי עתון 77

ש' שלום - משורר העליה השלישית

שלום רב,

מעשה נאה עשה 'עתון 77' כשציין מלאות 10 שנים לפטירתו של ש' שלום. אבל מן הראוי לדייק ולתקן: ש' שלום היה מהבולטים שבמשוררי העליה השלישית ולא כפי שנרשם: העליה השנייה. הוא עלה לארץ יחד עם סבו האדמור וכל המשפחה בשנת 1922 בגיל 18.

בכרכה,
נורית גוברין

אורה עשהאל כאישון העיץ

עֵתוֹן 77

זה קורה למי שקורא
חתמו עכשיו על מנוי שנתי ל עֵתוֹן 77

שירה וסיפורת מקוריות ומתורגמות...
ביקורת ספרות, תרבות וחברה... מסות... מאמרים...
טורים אישיים -
עתון 77 נמצא על המפה ועושה את המפה כבר 22 שנה

זה הזמן לחתום עליו ולדעת בדיוק
על מה אתם חותמים

האגף היפה ביותר

לכבוד
עיתון 77
ת.ד. 16452 ת"א 61163
הנני מבקש להיות מנוי על "עתון 77"
לשנת 2001/2000

שם _____ כתובת _____ טלפון _____
מצורפת המחאה על-סך 200 ש"ח עבור 11 גליונות כולל משלוח
בנק _____ מס' סניף _____ המחאה מס' _____
חתימה _____ תאריך _____